



Revista ARHIVELOR

IANUARIE • FEBRUARIE • MARTIE

1|1993

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA

COLECTIVUL DE REDACȚIE :

Redactor șef:

TUDOR MATEESCU

Redactor:

MILIANA ȘERBU

Secretar de redacție:

TIBERIU ALBU

Dactilo:

MIHAELA ȘORODUC

Coperta I: Dimitre Onciul

Redacția: București, B-dul Mihail Kogălniceanu, nr. 29, sector 5 Telefon: 615.41.60.

DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA
ANUL LXX, VOL. LV

REVISTA ARHIVELOR
NR. 1/1993

SUMAR

EDITORIAL

ION ALEXANDRU MUNTEANU — 75 de ani de la unirea Basarabiei cu România . . . 7

500 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAUS OLAHUS

TIBERIU ALBU — Date privind personalitatea și opera lui Nicolaus Olahus . . . 12

STUDII ȘI COMUNICĂRI

TUDOR MATEESCU — Aromâni în Dobrogea înainte de 1877 . . . 18

ANCU DAMIAN — Poziții înaintate ale țăranilor din județul Vlașca la 1848 . . . 21

VIRGILIU Z. TEODORESCU — Simboluri ale cinstitii dedicate lui Nicolae Titulescu 27

VIOREL MĂGUREANU — Regimul proprietății funciare în Dobrogea, rezultat în urma aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940 . . . 31

VASILE MANOLE — Bătălia din Peninsula Kerci (mai 1942) și rolul românilor în desfășurarea ei. . . 37

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

GERNOT NUSSBÄCHER — Arhiva orașului Brașov la sfârșitul secolului al XVIII-lea 43

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

NICOLAE ȚIRIPAN — Pompei Gh. Samarian . . . 52

PROBLEME DE ARHIVISTICĂ

NATAȘA POPOVICI, IONEL SECĂREANU — Aspecte referitoare la situația fondurilor și colecțiilor dispersate la diferite filiale județene . . . 60

MIHAI STATIE, CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ — Probleme actuale și de perspectivă privind situația arhivelor instituțiilor desființate sau reorganizate . . . 63

DOCUMENTE

VASILE MATEI — Documente inedite din arhivele poloneze privind opinia lui Nicolae Titulescu asupra unor probleme internaționale . . . 67

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

CRISANTA PODĂREANU — Fondul personal Vasile Stoica . . . 76

ACHIZIȚII NOI

ANCA ANDA MIHALCEA — Îmbogățirea bazei documentare la Direcția Generală a Arhivelor Statului . . . 83

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE . . . 87

RECENZII ȘI PREZENTĂRI . . . 89

SOMMAIRE

ÉDITORIAL

ION ALEXANDRU MUNTEANU — 75 années dès l'Union de la Bessarabie avec la Roumanie	7
--	---

LA 500^{ième} ANNIVERSAIRE DE NICOLAUS OLAHUS

TIBERIU ALBU — Des dates concernant la personnalité et l'œuvre de Nicolaus Olahus	12
---	----

ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

TUDOR MATEESCU — Les macédo-roumains de Dobroudja avant 1877	18
ANCU DAMIAN — L'attitude des paysans de Vlașca à 1848	21
VIRGILIU Z. TEODORESCU — Des symboles honorant la personnalité de Nicolae Titulescu	27
VIORTEL MĂGUREANU — Le régime des propriétés foncières en Dobroudja ainsi qu'il résulte du traité de Craiova (le 7 ^{ième} septembre 1940)	31
VASILE MANOLE — La bataille de Kerci (mai 1942) et le rôle des roumains	37

PAGES DE L'HISTOIRE DES ARCHIVES ROUMAINES

GERNOT NUSSBÄCHER — L'archive de Brașov à la fin du XVIII ^{ième} siècle	43
--	----

CONNAISSEURS DES ARCHIVES

NICOLAE ȚIRIPAN — Pompei Gh. Samarian	52
---	----

OPINIONS

NATAȘA POPOVICI, IONEL SECĂREANU — Des aspects concernant la situation des fonds et des collections dispersées aux filiales	60
MIHAI STATIE, CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ — Problèmes actuels et de perspective concernant la situation des archives des institutions supprimées ou réorganisées et leur assimilation	63

DOCUMENTS

VASILE MATEI — Des documents inédits des archives polonaises concernant les opinions de Nicolae Titulescu sur certains problèmes internationaux	67
---	----

PRÉSENTATIONS DES FONDS ET DES COLLECTIONS

CRISANTA PODĂREANU — Le fond personnel Vasile Stoica	76
--	----

NOUVELLES ACQUISITIONS

ANCA ANDA MIHALCEA — L'enrichissement de la base documentaire de la Direction Générale des Archives d'État	83
--	----

CHRONIQUE	87
---------------------	----

PRÉSENTATIONS ET COMPTE RENDUS	89
--	----

CONTENTS

EDITORIAL

ION ALEXANDRU MUNTEANU — 75 years since Romania's Union with Bessarabia	7
---	---

500 YEARS SINCE NICOLAE OLAHUS'S BIRTH

TIBERIU ALBU — Data concerning Nicolaus Olahus's work and personality . . .	12
---	----

STUDIES AND PAPERS

TUDOR MATEESCU — Macedo-Romanians in Dobrudja before 1877	18
ANCU DAMIAN — The position of the peasants in Vlașca in 1848	21
VIRGILIU Z. TEODORESCU — Symbols of honour dedicated to Nicolae Titulescu	27
VIORIEL MĂGUREANU — The regime of the land property in Dobroudja, as a result of the Treaty of Craiova, the 7th of September 1940	31
VASILE MANOLE — The battle of Kerci (May 1942) and the Romanians' part . .	37

PAGES FROM THE HISTORY OF THE ROMANIAN ARCHIVES

GERNOT NUSSBÄCHER — The archive of Brașov at the end of the XVIIIth century	43
---	----

THE ARCHIVES AND THEIR VALUING SCHOLARS

NICOLAE ȚIRIPAN — Pompei Gh. Samarian	52
---	----

ARCHIVISTE PROBLEMS

NATAȘA POPOVICI, IONEL SĂCĂREANU — Few words about the situation of the fonds and collections of the districtual Archives.	60
MIHAI STATIE, CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ — The situation of the archives of the reorganised institutions.	63

DOCUMENTS

VASILE MATEI — Unpublished documents from Polish archives concerning Nicolae Titulescu's opinions on some international problems	67
--	----

PRESENTATIONS OF COLLECTIONS AND FONDS

CRISANTA PODĂREANU — The personal fond Vasile Stoica	76
--	----

NEW ACQUISITIONS

ANCA ANDA MIHALCEA — The enrichment of the documentary basis of the General Direction of the State Archives	83
---	----

CHRONICLE	87
---------------------	----

PRESENTATIONS AND REVIEWS	89
-------------------------------------	----

INHALT

LEITARTIKEL

ION ALEXANDRU MUNTEANU — 75 Jahre seit der Vereinigung Bessarabiens mit Rumänien	7
--	---

500 JAHRE SEIT DER GEBURT VON NICOLAUS OLAHUS

TIBERIU ALBU — Daten über die Persönlichkeit und das Werk von Nicolaus Olahus.	12
--	----

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

TUDOR MATEESCU — Aromunen in der Dobrudscha vor 1877	18
ANCU DAMIAN — Die Bauern des Kreises Vlaşca im Revolutionsjahr 1848	21
VIRGILIU Z. TEODORESCU — Symbole der Würdigung von Nicolae Titulescu	27
VIOREL MĂGUREANU — Die Bodenbesitzverhältnisse in der Dobrudscha infolge der Anwendung der Bestimmungen des Vertrags von Craiova (7. September 1940)	31
VASILE MANOLE — Die Schlacht auf der Halbinsel Kertsch (Mai 1942) und die Rolle der Rumänen während ihres Verlaufs	37

AUS DER ARCHIVGESCHICHTE IN RUMÄNIEN

GERNOT NUSSBÄCHER — Das Kronstädter Stadtarchiv am Ende des 18. Jahrhunderts	43
--	----

SCHÄTZER DER ARCHIVE

NICOLAE ȚIRIPAN — Pompei Gh. Samarian	52
---	----

FRAGEN DER ARCHIVWISSENSCHAFT

NATAŞA POPOVICI, IONEL SECĂREANU — Beobachtungen über die Lage der bei verschiedenen Archivzweigstellen befindlichen Bruchstücken von Beständen und Sammlungen	
MIHAI STATIE, CĂTĂLIN MUSTĂŢĂ — Aktuelle und Perspektivfragen zur Lage der Archive von aufgelösten oder neuorganisierten Institutionen	

DOKUMENTE

VASILE MATEI — Unbekannte Dokumente aus polnischen Archiven über die Ansichten von Nicolae Titulescu in verschiedenen internationalen Fragen	67
--	----

BESTANDS- UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

CRISANTA PODĂREANU — Der Personalbest and Vasile Stoica	76
---	----

NEUERWERBUNGEN

ANCA ANDA MIHALCEA — Neuerwerbungen bei der Generaldirektion der Staatsarchive	83
--	----

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS	87
---	----

BUCHBESPRECHUNGEN UND- VORFÜHRUNGEN	89
---	----

75 de ani de la unirea Basarabiei cu România

ION ALEXANDRU MUNTEANU

Pământul dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră a fost dintotdeauna locuit de români și-a făcut parte integrantă din voievodatele sau principatele române. În limbaj uzual, până în 1812, noțiunea de Basarabia desemna partea sudică a Moldovei, eliberată de sub dominația tătară de Basarab I, întemeietorul Țării Românești. Până la 1392 cînd Roman Mușat extinde hotarele Moldovei „la Dunăre și Mare”, zona Bugeacului era administrată de domnitorii munteni, dată după care ținutul cuprins între Reni, Chilia, Smil (Ismail) și Cetatea Albă va intra în componența voievodatului moldav.

Vreme de 420 de ani acest pămînt românesc n-a fost contestat, nici revendicat vreodată de turci sau de ruși. Sub pretextul eliberării unor teritorii creștine de sub dominația otomană, Imperiul rus în plină expansiune — a cărui politică avea ca suport Testamentul lui Petru cel Mare — încercă pe toate căile acapararea părții europene a teritoriilor aflate sub stăpînire sau suzeranitate otomană.

În ce ne privește consemnăm că planurile țariste vizau ocuparea integrală a Moldovei și Țării Românești și transformarea lor în patru gubernii: Moldova de răsărit, Moldova dintre Carpați și Prut, Muntenia de est cu Dobrogea și o a patra care urma să cuprindă Oltenia și Banatul de Severin. Tendințele rapace ale țarismului și-au arătat colții încă în 1807, cu ocazia preparativelor păcii de la Tilsit, încheiată între împăratul Napoleon I și țarul Alexandru I. Atunci, pentru prima dată, noțiunea de Basarabia a fost întrebuințată pentru toată Moldova dintre Prut și Nistru. Conform instrucțiunilor ministrului de externe Rumianțev, date ambasadorului la Paris, Tolstoi, țarul se obligă să elibereze Moldova și Muntenia, ocupate în timpul războiului ruso-turc. Speculînd neinserarea expresă în tratat a noțiunii de Basarabia, rușii au acreditat ideea că partea orientală a Moldovei, „o fișie îngustă de pămînt”, le revine ca o compensație pentru retragerea armatelor din teritoriile românești, care urmau să rămîină pe mai departe sub suzeranitate otomană. Lui Napoleon I această „îngustă fișie de pămînt” i s-a părut o „jertfă minimală” a Imperiului otoman și nu s-a formalizat atribuînd-o rușilor. Pe hărțile împăratului Franței nu apărea Basarabia, iar pe cele otomane ea apărea ca un colțișor în nordul Mării Negre.

Înfrinți în războiul din anii 1806—1812, turcii au fost obligați să încheie tratatul de pace cu Rusia, la București, în 1812. La tratative, din partea Imperiului otoman au participat Moruzi și Manuc Bey, ambii agenți plătiți ai țarului. Cel puțin ultimul era și șeful rețelei de informatori ruși, din Peninsula Balcanică. Falsificînd scriptele, Manuc și Moruzi au prezentat sultanului o hartă potrivit căreia teritoriul care va fi cedat era o fișie îngustă de teren situată la nordul Dunării și care nu însemna nimic pentru Poarta

otomană. Concomitent cu doi agenți au grăbit, prin toate mijloacele, încheierea păcii, pentru că întârzierea cu numai șase săptămâni a acestuia ar fi salvat Moldova de la dezastru. Napoleon concentrase deja peste o jumătate de milion de ostași și se pregătea să atace Imperiul rus.

Prin tratatul încheiat la București la 16/28 mai 1812 s-a stipulat că „Prutul, din locul unde intră în Moldova pînă la gurile sale și de acolo maul stîng al Dunării, pînă la Chilia și vărsarea ei în Marea Neagră, formează frontiera dintre cele două împărății”, că „Înalta Poartă otomană cedează Cîrții Imperiale rusești pămînturile din stînga Prutului”. Rusia a primit ca o etapă din seria de proiecte pe care le avea cu privire la cucerirea Peninsulei Balcanice și eventual ca pe o monedă de schimb. Țarul Alexandru I, care poza în monarh luminat, nu putea declara în fața occidentului și lumii ortodoxe, că a anexat o parte din Moldova, astfel că pentru Apus lucrurile au rămas necunoscute.

Răpirea Basarabiei a constituit o mare dramă pentru Principatul Moldovei. Dacă am lectura numai rapoartele consulilor austrieci de la Iași, redactate între anii 1812—1821 și înaintate ministrului de externe de la Viena, ne-am cutremura. Zeci de mii de familii de români moldoveni au fost sparte și risipite de samavolniciile oștirii de ocupație care jefuia și omora fără judecată, în noul ținut ocupat prin forța armelor. (Rapoartele au fost publicate în colecția Hurmuzachi, în limba germană, cu un rezumat lapidar în română, în anul 1966, prin grija distinsului istoric Dan Berindei). Meritul cel mare îi revine regretatului Gherman Pântea, fost membru în Sfatul Țării, care în bocceluța cu care a trecut Prutul, în iunie 1940, a adus cu sine prețioasele documente și le-a ascuns vreme de 24 de ani, redîndu-le țării în 1964.

Însuși Karl Marx, în manuscrisul „Însemnări despre români”, publicat în 1965, prin grija academicianului Andrei Oțetea, specifica expres cu privire la răpirea Basarabiei: „Imperiul otoman a cedat țarismului ceea ce nu-i aparținea, adică un teritoriu românesc, asupra căruia nici turcii nici rușii nu aveau nici un drept”. Raportul din 1812 nu are nici o justificare istorică, cu atît mai mult cu cît Basarabia era locuită la acea vreme de 1.935.919 suflete, din care jumătate erau români, iar celelalte 50 de procente se împărțeau între evrei, ucrainieni, polonezi, germani, ruși, tătari, bulgari și alte semînții. Treziți la realitate după încheierea păcii, turcii reacționează pe măsură: frații Moruzi sînt prinși și decapitați, un alt frate (fostul domn) va muri ca rob pe o galeră. Manuc reușește să fugă, dar peste cîteva ani, moare într-un suspect accident de călărie. Dacă Moruzi și Manuc n-ar fi grăbit încheierea păcii din 1812, nu s-ar fi creat un dureros precedent pentru România, cu atît mai mult cu cît, după cîteva săptămîni, Napoleon a invadat Rusia în fruntea unei armate de peste o jumătate de milion de soldați.

Rușii deveniți stăpîni pe acest teritoriu românesc n-au asimilat și nu vor fi asimilați de români. Rusificarea Basarabiei a fost superficială, pentru că prin sînge, gîntă, trecut nici culacii nici orașenii sau funcționarii aduși de peste tot nu puteau s-o facă. Beamterii — cum le spunea Mihai Eminescu — luptau pentru menținerea puterii țariste fără de care ei ar fi fost măturați.

Imediat după ocuparea Basarabiei, românii moldoveni au început o emigrare masivă peste Prut. Autoritățile țariste au încercat totul pentru a opri exodul: au răspîndit zvonul că în Moldova este epidemie de ciumă, au instalat pe Prut cordoane militare, l-au obligat pe mitropolitul Gavril să-i determine pe țărani să rămînă pe loc. Din corespondența acestui mitropolit

cu Speransky — ministrul lui Alexandru I, deducem că o vreme Moldova de peste Prut s-a bucurat de o cvasi-autonomie. Diriguitorii de la Petersburg nu știau aproape nimic despre populația și teritoriul pe care l-au anexat. În preajma războiului Crimeii „împăratul tuturor Roșiilor” întreba ce populație locuiește în Basarabia și dacă locuitorii sînt creștini”.

Pentru imperiul țarist Principatele Române erau o enclavă latină suverană, o pană introdusă între slavii de Est, Nord și Sud. Rezolvarea situației o vedeau prin transformarea lor în niște gubernii cu o oarecare autonomie.

Căutînd o justificare în fața Europei, o serie de istorici ruși au încercat să „dovedească” în diverse studii că locuitorii din Moldova și Țara Românească au „fost la origini slavi care mai tîrziu au primit limba latină”. Unii istorici, între care menționăm pe Danielevsky, au opinat pentru cedarea Basarabiei la România. Nici el, nici Batiuşcov n-au putut nega originea latină a populației dintre Nistru și Prut. Pentru marea majoritate a rușilor pierderea sudului Basarabiei prin tratatul de pace de la Paris (1856) ca și recuperarea de la 1878 a trecut neobservată.

Menționăm că în cadrul lucrărilor tratatului de pace de la Berlin (1878) Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu au convins cu argumente indubitabile că Basarabia este pămînt românesc, dar așa cum nota în memoriile sale urmașul lui Bismarck „deși românii au avut dreptate, ținutul a fost atribuit Rusiei, pentru a satisface orgoliile țarului”.

În prejma anului 1910, Curtea de Casație Imperială, secția Civilă, în înalta ei „înțelepciune”, a declarat că „Basarabia, împreună cu Moldova, au făcut parte din Imperiul bizantin”, deși puterea bazileilor n-a ajuns niciodată pe aici.

„Dunga îngustă de pămînt”, pentru istoricul militar Kuropatkin, ca și după ministrul rus Casso, era „o amintire a luptelor armatei rusești și tot ce le-a rămas din visuri orientale și planuri irealizabile”. Încercarea de „ruseificare stupidă a populației — scrie dr. P. Cazacu — și antisemitismul puterii autocrate, au făcut ca masele mari ale populației moldovenești și ovreiești să fie depărtate de școala rusească și de cartea rusească, și în genere de la toate elementele culturii rusești”. „Judecata, școala, biserica, administrația — toate acestea erau instituții de limbi străine pentru țărani ... aici domnea un arbitrar sălbatic”.

Este arhicunoscută situația din Basarabia după 1917 și pînă la 27 martie/9 aprilie 1918, cînd provincia s-a reunit cu patria mamă. Basarabia a fost primul ținut românesc revenit la matcă, cu toată opoziția sovietelor și a partizanilor acestora din Moldova orientală. Marele poet Octavian Goga, în jurnalul de călătorie „Mustul care fierbe”, nespunea că „acest ținut românesc se va încadra repede în negotul României”, pentru că duhul de aici este românesc, deși unii intelectuali care au studiat în universitățile rusești mai au nostalgia colosului prăbușit. Istoria i-a dat dreptate bardului care a ars pentru România.

Reproducem doar cîteva fraze din discursul lui Constantin Stere, la adunarea Sfatului Țării din Basarabia care urma să hotărască soarta „Republicii democratice Moldova în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră, ruptă de Rusia acum mai bine de o sută șase ani din trupul vechei Moldove”. „Pe baza principiului că noroadele singure hotărăsc soarta lor — de azi înainte și pentru totdeauna — se unește cu mama sa România”.

„Această unire se face pe următoarele baze: 1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea și realizarea reformei agrare după nevoile și cererile norodului ...”. 5. „Legile în vigoare și organizarea rămin în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei. 6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia. 7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de miniștri român ...”. „Basarabia, unindu-se, ca o fiică cu mama sa România, Parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a Constituantei, în care vor intra, proporțional cu populația, reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret ...”.

Votul pentru unirea Basarabiei cu România din 27 martie/9 aprilie 1918, a dat ciștig de cauză partizanilor cauzei naționale: 86 pentru, 3 contra și 36 de abțineri. (S-au abținut parlamentarii germani, reprezentanții Sovietului țărănesc, deputații bulgari și ucrainieni). Reprezentantul României — A. Marghiloman — absent la dezbateri și la votare, pus la curent cu rezultatul scrutinului a declarat în acea zi mare, la Chișinău, în fața deputaților: „**În numele poporului românesc și a Regelui României, cu adîncă emoțiune și cu falcieă mîndrie iau act de hotărîrea quaziunanimă a Sfatului Țării și la rîndul meu declar că de azi înainte Basarabia este pentru vecie unită cu România**”. „Să ne unim cu toții inimile și să strigăm împreună cu cei ce s-au abținut: Trăiască România una și nedespărțită”.

Tratatul pentru recunoașterea unirii Basarabiei cu România s-a semnat la 23 octombrie 1920, la Paris și-a fost ratificat la 19 mai 1922, în același oraș. „Imperiul Britanic, Franța, Italia, Japonia, principalele puteri aliate și România: consideră ... că din punctele de vedere geografic, etnologic, istoric și economic, unirea Basarabiei cu România este pe deplin justificată”. „Populația Basarabiei a manifestat dorința de a vedea Basarabia unită cu România. Înaltele părți contractante declară că recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia”. „Naționalitatea română (cu sensul de cetățenie n.n.) va fi dobîndită în deplin drept cu excluderea oricărei alteia, de către supușii fostului Imperiu al Rusiei, stabiliți pe teritoriul Basarabiei”. „Înaltele părți contractante vor invita Rusia să adere la Tratatul de față, de îndată ce va exista un Guvern rus recunoscut de ele ... fiind bine stabilit că fruntariile definite de acest Tratat, precum și suveranitatea României asupra teritoriilor pe care le cuprinde nu vor putea fi puse în discuțiune”.

A fost numai pe jumătate un act de justiție istorică, pentru că, în afara granițelor firești a rămas în stînga Nistrului un teritoriu locuit de români, botezat de ruși Moldoniscaia, iar astăzi Republica Transnistreană. Românii majoritari din acel ținut au fost obligați să suporte în continuare o dublă asuprire: națională și bolșevică. Istoria mai poate îndrepta greșelile.

Măcar astăzi se cuvine să ne plecăm flamurile în fața memoriei luptătorilor care au izbutit, în urmă cu 75 de ani, să readucă Basarabia la sînul patriei. Cu tristețe, opinia publică din România și de peste Prut a aflat că s-a stins din viața pe meleaguri străine ultimul reprezentant al Sfatului Țării, venerabilul Anton Crihan. Fost vicepreședinte al Comisiei agrare și membru al altor cinci comisii, ulterior membru al Partidului Național Țără-

nesc, și-a închinat întreaga viață emancipării acestui ținut românesc. Hărtuit pentru poziția sa unionistă, a reușit să fugă în Serbia și de aici în S.U.A., unde, consecvent luptei de o viață, a publicat o lucrare de mare profunzime: *Drepturile României asupra Basarabiei, văzute de istorici ruși și străini*. Decedat în preajma împlinirii vârstei de 100 de ani, Moș Anton a lăsat cu limbă de moarte ca să fie înmormântat în Basarabia, pe care a iubit-o atât de mult și pentru care a respirat prin toți porii. Cei mai mulți bărbați de stat basarabeni se odihnesc în Cimitirul Cernica, unde anual, la 27 martie sau 9 aprilie, când se aniversează unirea, se adună românii adevărați pentru a le cinsti memoria.

500 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI NICOLAUS OLAHUS

Date privind personalitatea și opera lui Nicolaus Olahus

TIBERIU ALBU

Nicolaus Olahus, descendent al familiei domnitoare a Draculeștilor din Țara Românească, este socotit de istoriografii din Țările de Jos drept unul din cei mai de seamă umaniști din secolul al XVI-lea, remarcându-se printre personalitățile epocii sale ca un înzestrat om politic, un abil diplomat, un istoric și un literat de prestigiu. Integrat întru totul vieții de la curte și activităților politice și religioase ale statului ungar, este mândru de originea sa românească, de descendența sa din familiile domnitoare ale Dăneștilor și Drăculeștilor din Țara Românească și din familia lui Iancu de Hunedoara și Matei Corvinul.

În diploma de reînnoilare, emisă de Curtea Aulică la 23 noiembrie 1548, se pune în evidență, cu multă simpatie, originea sa românească: „Tu te-ai prăsit din cei mai bătrâni părinți ai neamului românesc, avînd tată pe Ștefan Olahus, bărbatul cel zdravăn, pre al cărui timp unii din familia ta erau prinți ai Daciei munteneste, ce este acum patria românilor”.¹

Născut la 10 ianuarie 1493 la Sibiu, Nicolaus Olahus urmează primii ani de școală în acest oraș, iar mai apoi la Orăștie, unde tatăl său a îndeplinit funcția de primar (*judex regius*) al orașului și de prefect al salinelor din Transilvania, deși fusese propus în repetate rînduri de Matei Corvinul, regele Ungariei și vărul său, să fie înscăunat domn al Țării Românești.

Ca elev al Școlii capitulare din Oradea din 1505, Olahus beneficiază de principiile învățămîntului scolastic umanist, remarcîndu-se prin ușurința cu care și-a însușit limba latină și cunoștințele teologice.

La 17 ani, în 1510, este acceptat paj la curtea regală din Buda, pe care însă o părăsește în 1516, dedicîndu-se bisericii. Este hirotonit în 1518 preot romano-catolic și numit canonic la Episcopia din Pécs, iar apoi protopop de Komárom și canonic de Strigoni. Este chemat în 1526 la Curte de către tînărul rege Ludovic al II-lea, care i-a încredințat funcțiile de secretar și consilier.

În urma dezastrului suferit de Ludovic al II-lea și de armata nobililor maghiari din partea turcilor la Mohacs în 1526, regatul ungar a fost cucerit, iar statul maghiar s-a destrămat. Olahus o urmează pe regina văduvă Maria, sora lui Carol Quintul și a lui Ferdinand, în refugiu, mai întîi în Slo-

¹ Gheorghe Șincai, *Opere. Hronica romînilor*, tom. II, ediție îngrijită de Florea Fugaru, note de Manole Neagoe, București, 1967; din traducerea parțială a „diplomatului cel vestit” (vezi anul 1548), p. 251.

vacă, apoi la Viena, Innsbruck, Linz și Augsburg, tot în calitate de secretar și consilier. De-abia peste cinci ani, în 1531, peregrinările lor iau sfârșit prin numirea fostei regine a Ungariei regentă a Țărilor de Jos.



Fig. 1. Prima pagină din diploma de înnoobilare a lui Nicolaus Olahus, emisă la 17 aprilie 1558 de Ferdinand I de Habsburg, la Viena (diploma a doua)

Nicolaus Olahus suportă cu mare greutate depărtarea de țară. Prin poziția pe care o deținea la curtea regentei și datorită prestigiului său de cărturar are posibilitatea la Bruxelles să vină în contact cu filozofi, poeți, istorici și scriitori din multe țări ale Europei și să sprijine promovarea idealurilor lor umaniste. Din această cauză, latinistul Petrus Nanius l-a numit „cel mai erudit și mai bun sprijinitor al tuturor oamenilor de știință”

(optimus et eruditissimus omnium doctorum patronus)². În 1904, într-o comunicare despre Olahus la Universitatea din Gand, profesorul Roersch Adolph afirma că „i-a protejat pe umaniștii noștri, avind cu foarte mulți dintre ei relații de prietenie, motiv ca aceștia să apeleze la înalta lui influență și la bunele lui oficii”³.

Revine în Ungaria în 1542, în calitate de consilier al regelui Ferdinand de Habsburg, devenind în 1543 episcop de Zagreb și cancelar. Participă în 1547 la luptele catolicilor împotriva prinților luterani, acoperindu-se de glorie militară în bătălia de la Mühlberg. La întoarcere este imediat numit episcop de Agria.



Fig. 2. Nicolaus Olahus (litografie 1859).

Pentru statornicia sa, pentru erudiția și pentru serviciile aduse regelui preacatolic Ferdinand de Habsburg este reînnobit baron al Imperiului romano-german în 1548, împreună cu surorile sale și membrii familiilor aces-

² Scrisoarea lui Petrus Nannius către Nicolaus Olahus; fără data lunii, 1537, în *Nicolaus Olahus, Corespondență cu umaniștii batavi și flamanzi*, cuvînt înainte, antologie, note și bibliografie de Corneliu Albu, traducerea textelor din limba latină de Maria Capoiănu, București, 1974, p. 182.

³ Alphonse Roersch, *La correspondance de Nicolaus Olahus*, Gand, 1904.

tora. În 1553 ajunge arhiepiscop de Strigoni, adică mitropolit primat, iar în 1562, pentru meritele sale excepționale, românul Nicolaus este numit regent al Ungariei.

Personalitate de prestigiu european, și-a afirmat cu tărie originea sa românească și a apărat ori de câte ori a avut ocazia interesele poporului său.



Fig. 3. Nicolaus Olahus. Relief de pe placa funerară de la biserica Sf. Nicolae din Tirnavia (Slovacia).

Nicolae Iorga arată că: „el nu și-a ascuns originea, ci a iscălit cu toată hotărîrea „Olahus” (Românul), iar în cartea sa despre Ungaria amintește neamul din care s-a ridicat, domnii munteni de pe vremuri, din seminția căroră era așa de mindru că se trage.”⁴

În calitate de cancelar al Ungariei a organizat rezistența față de expansiunea otomană, iar în calitate de eclesiast a încercat să organizeze cît

⁴ Nicolae Iorga, *Renegații în trecutul țărilor noastre și al neamului românesc*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii istorice, seria II, tom XXXIV (1913–1914)”, p. 7.

mai bine biserica catolică împotriva expansiunii Reformei; a luptat împotriva abuzurilor clerului și a aplicat consecvent hotărârile Conciliului din Trente, convocat pentru a combate Reforma. A adus în Austria pe călugării Ordinului iezuit, încredințându-le sarcini de predicatori și educatori, dar, constatănd repede că metodele lor de convingere erau în contradicție cu principiile umanismului, i-a alungat din țară. Istoricii slovaci, ca de exemplu Voitech Buko, arată că „în sec. al XVI-lea el a făcut din Tîrnavița <Roma slovacă>, adică un centru cultural și religios pentru care poporul slovac trebuie să se gîndească la el cu recunoștință”⁵.

După ce orașul Strigoniu a fost ocupat de turci, își mută centrul activităților sale la Tîrnavia, unde ridică numărul școlilor ecleziastice la 10, sporește salariile profesorilor, înființînd și un seminar cu internat. În calitate sa de umanist adaugă vechilor materii studierea clasicilor greci și romani.

Ne-au rămas de la el trei lucrări istorice de mare valoare documentară și științifică. În prima, *Hungaria*⁶, terminată de el în 1536, dar tipărită postum de-abia în 1735, din cele 19 capitole în care face o monografie istorică, geografică, economică și etnografică a Ungariei, opt sînt consacrate Daciei. În afara faptului că vorbește despre Țările Române, despre neamul din care face parte și despre înrudirea sa cu voievozii munteni și cu huniazii, el vorbește și despre latinitatea poporului său: „limba <moldovenilor> ca și a celorlalți români a fost odinioară cea romană, ca unii care sînt coloni romani. În vremea noastră ea se deosebește mult de limba latină, dar multe din vorbele lor pot fi înțelese de cei ce știu latinește. Dovadă că transilvănenii sînt și ei urmașii colonilor romani este faptul că au multe în comun cu limba latină, iar în acel loc se găsesc foarte multe monede de ale celui popor, indicii puternice de vechimea stăpînirii romane”⁷.

A doua lucrare istorică, *Atila*⁸, a fost scrisă cu scopul de a însufla curaj nobilimii maghiare, demoralizată militar și divizată din punct de vedere religios, amintindu-i vechile fapte de arme ale strămoșilor și înflăcărînd-o pentru a ridica din nou steagul luptei împotriva turcilor.

A treia lucrare, *Chronicon*⁹, consemnează cronologic evenimentele importante dintre anii 1464 (încoronarea lui Matei Corvinul ca rege al Ungariei) și 1558 (încoronarea lui Ferdinand de Habsburg ca împărat al Germaniei), conținînd date autobiografice și demnitățile care i-au fost acordate lui de regii Ungariei.

O altă latură a personalității lui multilaterale este faptul că a fost un apreciat poet de limbă latină. Adunate mai tîrziu și publicate într-un volum intitulat *Carmina*¹⁰, poeziile lui sînt epitafuri, epistole, felicitări, urări, condoleanțe, satire, complimente, elogieri ale trecutului, ale vieții

⁵ Voitech Bucko, *Mik as Olah jeho doba, 1493–1568*, Bratislava, 1940.

⁶ *Hungaria sive de originibus gentis, regni, situ, divisione, habitu atque opportunitatibus*, Bruxelles, 1536.

⁷ Apud Corneliu Albu, *Nicolae Olahus. Viața și opera*, București, 1968, p. 120.

⁸ *Atila sive de rebus bello paceque ab suo gestis*, Bruxelles, 1536.

⁹ *Compendiarium suae aetatis Chronicon* (24 martie 1464– 14 martie 1558), Viena, 1563.

¹⁰ *Carmina*, în *Bibliotheca scriptorum mediæ recentisque ævorum saeculum XVI*, ed. B. G. Teubner, Lipsiae, 1934.

urale, precum și informații biografice. Mai ales în două prilejuri talentul său se manifestă cu vigoare neobișnuită, moartea prietenului său Erasmus din Rotterdam și moartea fratelui său Matei, judele de la Orăștie, ambele evenimente petrecându-se în 1536. Cele patru epitafuri în limba latină și unul în limba greacă l-au îndreptățit să figureze în *Antologia*¹¹ din 1537, editată pentru cinstirea memoriei lui Erasmus de o serie de umaniști de la Universitatea din Louvain. Johannes Kynglus îl elogia astfel: „tu ești slăvit pe drept, fie că luăm în considerare erudiția împrăștiată în cărțile tale cunoscute și apreciate de toți, fie că amintim de familia ta, din care se trecea și fericitul rege Matei Corvinul, fie că ne gândim la fericita ta situație ecleziastică și civilă, care ne conving că în vremea noastră nu se poate găsi ceva mai nobil; mai de seamă, mai vrednic de laudă”¹².

Nicolaus Olahus devenise, în urma unei corespondențe intense, numărând treisprezece epistole primite de la Erasmus și șaisprezece epistole trimise de el, un prieten și un admirator sincer al „Inegalabilului”, cum a fost numit Erasmus în epocă.

Alte peste șase sute de scrisori trimise și primite de la personalități politice, ecleziastice și culturale ale epocii, datate cele mai multe din Bruxelles și redactate în limba latină, alcătuiesc corespondența lui Nicolaus Olahus, respectiv volumul al douăzeci și cincilea din *Monumenta Hungariae Historica*.

Se împlinesc anul acesta, la 10 ianuarie, 500 de ani de la nașterea sa, iar la 17 ianuarie, 425 ani de la trecerea lui în neființă.

¹¹ D. *Frasnî Rotterdami epitaphia, per aliquod vires conscripta*, Louvain, 1537 tipărită de Rugerus Rescius, profesor la Universitatea din Louvain, pe cheltuiala lui Nicolaus Olahus.

¹² Ioannes Cynglus, *De morum in omni republica ... integritate*, Aarsers, 1571 (citată de *Uj Magyar Múzeum*, 1858, p. 232).

Aromâni în Dobrogea înainte de 1877

TUDOR MATEESCU

La 1870, transilvăneanul Nifon Bălășescu, cunoscut om de cultură, fost participant la revoluția de la 1848, găsea în Dobrogea un mare număr de români, făcând totodată constatarea că o mare parte dintre ei „acolo sunt născuți și crescuți, acolo s-au pomenit din vechime, neam de neamul lor”. La aceștia s-au adăugat alții, „veniți acolo mai în urmă din toată românimea din Dacia lui Traian”, așadar de la stânga Dunării, printre ei aflându-se însă și români originari din Macedonia.¹

Această ultimă informație reflectă desigur o situație mai veche, pentru care nu avem însă până acum dovezi dinainte de mijlocul secolului al XIX-lea. Putem presupune însă că, trăind în cadrul aceluiași stat — Imperiul otoman — contactele dintre românii macedoneni (aromânii) și românii din Dobrogea (făcând parte din ramura daco-română) aveau atunci o vechime de mai multe secole. Spiritul întreprinzător al aromânilor și mai ales practicarea negoțului, i-au împins să cutreiere, din timpuri imemorabile, o arie geografică întinsă, în care, pe primul plan s-au situat teritoriile locuite de frații lor daco-români, cu care se puteau înțelege în aceeași limbă, aproape fără vreo dificultate. Printre primele provincii românești aflate în drumul lor era Dobrogea, situată în hotarele statului stăpânitor comun și străbătută de căi comerciale bine cunoscute.

Potrivit datelor pe care le posedăm, cei mai mulți dintre românii macedoneni veniți și stabiliți în Dobrogea se ocupau cu negoțul. În vara anului 1834, Ștefie Boceami, aromân stabilit la Brăila, întreprinde o călătorie la Silistra², foarte probabil în scopuri comerciale.

În februarie 1844, se prezenta la carantina Călărași un tânăr, Anastase Theologu, „cuțovlah” (denumirea dată de greci aromânilor), de fel din Monastir (Bitolia). El declara că lucrase peste doi ani la un turc, Regep Aga, din Silistra, dar fiindcă „însuși stăpânitorul cetății Silistriei” a vrut să-l turcească în mod silnic, a fost nevoit să fugă în Țara Românească³.

În decembrie 1845, printre neguțătorii care veneau din Dobrogea la Brăila figura și N. Tafrali de la Tulcea⁴ fără îndoială un ascendent al distinsului istoric al artei, Orest Tafrali, despre care se știe că era român macedonean de origine, născut în Tulcea.

La 18 octombrie 1867, învățătorul Costache Petrescu de la școala română din Silistra scria că, în acel oraș, se găseau atunci statornicite

¹ Nifon Bălășescu, *Românii din Turcia*, în „Biserica și școala”, I, Arad, 1877, p. 369.

² Dumitru Limona, Natalia Trandafirescu, *Documente economice din arhiva casei comerciale Ioan St. Stamu*, vol. I, 1714—1878, București, 1983, p. 384, rez. 1507.

³ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 1098/1844, f. 53.

⁴ Ibidem, dosar 1110/1845, f. 246—247.

10 familii de români macedoneni ⁵, printre care erau „mai mulți comersanți”. El remarca faptul că aceștia își dăduseră până atunci copiii la școala grecească, ceea ce îi arată ca fiind originari din Grecia, dar că tocmai începuseră „a-și trimite copiii să învețe în școala noastră maternă lor limbă”. În acest raport al său către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice de la București, Costache Petrescu adăuga următoarele: „Am auzit că sunt cărți imprimate cu litere romane în dialectul lor. Bine ar fi să am vro trei sau patru exemplare istorice ca să le dau copiilor lor spre a le citi acasă și cu acest mod să se întărească zelul de a apăra drepturile naționale”. ⁶ În anul școlar 1870—1871 de pildă, au învățat la școala română de la Silistra mai mulți copii de aromâni, pe care ni-i arată ca atare numele de botez de origine grecească (nu și cele de familie, care toate fuseseră românizate în -escu): Aristotel, Evanghele, Pericli, Demosten, Lefter, Effimia, Enachi, Pandeli, Stavri, Malagmatina, Calliope, Eleftheria. ⁷

Negustori aromâni se aflau stabiliți, fără îndoială, și în alte orașe dobrogene. Din memoriile săceleanului Nicolae Țârcă știm că, în ultimii ani ai stăpînirii otomane, se găsea la Hârșova, în cartierul turcesc, „prăvălioara” unui român macedonean, care a fost jefuită de trupele ruse după intrarea acestora în localitate ⁸. Trebuie să presupunem că astfel de prăvălii existau și în celelalte centre urbane ale provinciei, ca Tulcea, Chiostengea, Sulina, Măcin, Medgidia ș.a.

Printre aromânii veniți în Dobrogea se aflau însă și oameni de alte profesii. Astfel, pe la 1856, meșterul Costea Cristea, despre care se știa că era român macedonean, construia în satul Cârjelari clădirea care avea să fie transformată mai târziu în biserica românească ⁹. Alții veneau ca învățători pentru școlile românești ale provinciei. Așa a fost Ion Buzdugan, originar din părțile Salonicului, stabilit, prin 1860, în satul Pisica. La început el necunoscând alfabetul latin, a mers la Galați și l-a învățat, predându-l după aceea și elevilor săi. De la Galați aducea și manualele școlare necesare. Deși aspru, Ion Buzdugan s-a dovedit un bun dascăl, mulți dintre elevii săi păstrându-i o amintire frumoasă și recunoștință ¹⁰. De asemenea, la Ostrov, cazaua Silistra, funcționa, în 1874, ca învățător, Grigore Goșea, după nume tot român macedonean. În acel an el întocmește, din dispoziția lui Costache Petrescu, statistica românilor din acest sat. ¹¹

Au fost însă și alte căi prin care aromânii au luat contact cu Dobrogea și s-au așezat în această provincie. Un caz aparte ni se pare deosebit de interesant. Cu puțin înainte de 1870 a fost numit guvernator (mutesarrıf) al sadjacului Tulcea un oarecare Ismail Bey, originar din Albania, om tâ-

⁵ La 1870, în statistica românilor de la Silistra, întocmită de Costache Petrescu, apare și un Gușu, nume tipic macedo-român. (Ioan N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în „Analele Dobrogei”, I, 1920, nr. 3, p. 388).

⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 480/1867, f. 10.

⁷ Ibidem, dosar 193/1870, f. 118—123.

⁸ Ioan Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*, în „Analele Dobrogei”, XIII—XVI (1932—1933), p. 46.

⁹ Apostol D. Culea, *Cît trebuie să știe oricine despre Dobrogea*, București, 1928, p. 139—140.

¹⁰ Ioan Georgescu, *Învățămîntul public în Dobrogea, — 1878—1928 Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 642.

¹¹ Ioan N. Roman, *op. cit.*, p. 391.

năr și învățat, cunoscând limbile albaneză, turcă, greacă și latină¹² și dornic să aplice reformele care se introduceau atunci în Imperiul otoman¹³. El l-a sprijinit foarte mult pe Nifon Bălășescu în înființarea școlilor românești din Dobrogea, numindu-l chiar, în 1871, „director” al acestor școli¹⁴. Peste doi ani, acesta avea să afle că Ismail Bey era de fel român macedonean din Albania¹⁵, evident trecut la islamism, ceea ce explică atitudinea sa favorabilă, chiar de la începutul guvernării sale, față de românii dobrogeni, atitudine pe care n-o întâlnim la nici unul dintre predecesorii și urmașii săi. Cu el a venit, așa cum consemna, într-un raport din martie 1871, delegatul României la Tulcea, „o mulțime dintre rudele și cunoștințele sale”¹⁶, așa-dar și alți aromâni din Albania s-au stabilit atunci în Dobrogea.

Deși statorniciți în număr redus înainte de 1877 în provincia dintre Dunăre și Marea Neagră, românii macedoneni au avut un netăgăduit aport la dezvoltarea economică și culturală a acestui teritoriu și la întărirea elementului românesc autohton. Era prefigurată astfel colonizarea lor de mai târziu, când, tocmai în acest colț al României, li s-a oferit aromânilor, lovți crunt de vicisitudinile istoriei, o nouă patrie și un nou început de existență națională, în mijlocul fraților din ramura daco-română.

RÉSUMÉ

Pendant la domination ottomane en Dobroudja dans cette région se sont installés des roumains venus des autre territoires roumains qui vivaient ici auprès de leurs frères autochtones. A partie du milieu du XIX^{ème} siècle, ici se sont installés des macédo-roumains, dont les territoires étaient dans l'Empire Ottoman. La plupart d'eux sont venus comme commerçants; les autres étaient artisans ou instituteurs dans les écoles roumaines de la région. Leur installation en Dobroudja avant 1877, bien que réduite, annonce la colonisation officielle qui a eu lieu après la Première Guerre mondiale.

PRÉCIS

During the ottoman reign not only native Romanians but also Romanians from the other Romanian territories settled in Dobrodja. Beginning with the middle of the 19th century here there settled Macedo-Romanians house native lands were within the Ottoman Empire, too. Most of them came as merchants, others as craftsmen or as teachers in the Romanian schools of the province. Their settlement in Dobrudja before 1877, though their were not numerous foreshadows the official colonisation wich produced under Romanian reign, after the First World War.

¹² T. G. Bulat, *Un căldător ardelean la românii din dreapta Dunării*, în „Revista geografică română”, V (1942), nr. 3, p. 121.

¹³ Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 133.

¹⁴ Nifon Bălășescu, *op. cit.*, p. 353.

¹⁵ T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 121.

¹⁶ Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 133.

Poziții înaintate ale țăranilor din județul Vlașca la 1848

ANCU DAMIAN

„VLAȘCA” este numele pe care l-au dat, în secolul al VI-lea, slavii — când au pătruns și s-au așezat în această zonă — la început unei păduri din Muntenia centrală, pentru ca, treptat, această denumire să se extindă asupra întregului teritoriu dintre Carpați și Dunăre, însemnând, în esență, „Țara Vlahilor”, a românilor, valah fiind forma sub care a fost consemnat secole de-a rindul poporul român în documentele de epocă, în special de cele bizantine¹.

Zonă puternic populată în mileniul I, dovadă în acest sens numeroasele descoperiri arheologice, care atestă permanenta locuire a ei de către daco-romani², apare menționată pentru prima dată într-un document al lui Radu cel Mare, la 19 iulie 1498, prin care acesta întărea Mănăstirii Rîncaciiov mai multe sate, printre care și cinci din județul Vlașca „... și din județul Vlașca iarăși din venitul domnesc din griu și din orz, satele anume Băneștii și Dobrineștii și Vaideeștii și Găești și Străoști ...”³.

În secolele următoare, țăranii vlășcenii și-au adus o contribuție deosebit de importantă la lupta pentru unitate și independență națională, fiind prezenți în luptele pe care le-a purtat Radu de la Afumați, în victoria de la Călugăreni, în războiul pentru eliberarea de sub dominația otomană declanșată de Mihnea al III-lea, iar în epoca modernă, alături de revoluționarii de la 1821, 1848, de cei care au înfăptuit marele act al Unirii Principatelor Române, de cei peste 10.000 de soldați români care s-au jertfit pe cimpurile de luptă în timpul Războiului de Independență. Au fost prezenți, de asemenea, în luptele pentru libertate și dreptate socială purtate de-a lungul veacurilor de poporul român, semnificativă fiind în acest sens participarea lor la răscoala seimenilor⁴, adeziunea la ideile înaintate formulate de Tudor Vladimirescu⁵, idei ridicate pe o treaptă superioară de revoluția română de la 1848 și transpuse în faptă, parțial, de Cuza Vodă, pentru ca, în 1888, județul Vlașca să fie zguduit puternic de frământări sociale care aveau să culmineze cu marea tragedie a țăranimii române din primăvara anului 1907, Stănești, Hodivoaia și Vieru fiind localități care au rămas în istoria poporului nostru⁶.

În perioada premergătoare revoluției de la 1848, țăranii din Vlașca și-au manifestat deseori nemulțumirile față de exploatarea la care erau supuși. În 1838, locuitorii din Cartojani se plîngeau la ocîrmuire împotriva logofătului din sat, care făcea abuzuri la perceperea diferitelor taxe⁷; în 1839, țăranii din Putineiu nu au vrut să lucreze pămîntul arendașului

¹ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, f.a., p. 23—24.

² Bucur Mitrea, *Contribuții la formarea poporului român. Necropola din secolul al VIII-lea de la Izvoru-Giurgiu*, în „*Ilfov. File de istorie*”, București, 1978, p. 105—110.

³ *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV, București, 1953, p. 255.

⁴ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 185.

⁵ *Ibidem*, p. 875.

⁶ Nicolae Ajităriței, *Documente privind răscoala din 1907 în județul Giurgiu*, București, 1982.

⁷ Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlașca, dosar 31/1839.

A. Dimitriadi, supus britanic, ceea ce îl determină pe acesta să se plîngă consulului Marii Britanii în Țara Românească (de remarcat faptul că acesta este documentul în care, din greșeală, apare menționat pentru prima dată județul Giurgiu, arendașul vorbind despre „moșia Putineiu ce se află lângă județul Giurgiu”, în loc de orașul Giurgiu)⁸; în 1840, între Ocîrmuirea județului Vlașca și Departamentul din Lăuntru există o permanentă corespondență privind neînțelegerile dintre țărani și dorobanți, impunerea țăranilor la sarcini suplimentare⁹, abuzurile arendașilor cu prilejul strîngerii dărilor și măsurării pămînturilor¹⁰, refuzul clăcașilor de a primi în întreținere dorobanți din alte sate¹¹ etc.

În 1841, Adunarea Obștească de la București, se opunea proiectului italianului Feraldi de a construi o fabrică de zahăr la Giurgiu (avea să se construiască abia la începutul acestui secol), pe motiv că „brațele de muncă erau necesare agriculturii și că țăranul nu avea nevoie de obiecte de lux, ca zahărul”¹². Este o expresie clară a conservatorismului de care a dat dovadă în permanență marea boierime în introducerea progresului tehnic, aceste cauze, adăugate altora, contribuind la declanșarea anului revoluționar 1848 în țara noastră.

Revoluția s-a desfășurat în Vlașca mult mai greu decît în restul țării, deoarece turcii au fost prezenți aici încă de la 19 iulie, iar administratorul județului, I. I. Filipescu, era un liberal moderat, fără autoritate, șovăielnic și conciliator cu forțele reacțiunii, ceea ce îi făcea pe unii revoluționari români să considere orașul Giurgiu, capitala județului, drept Koblenz-ul revoluției române. În dese cazuri, așa cum rezultă din rapoarele comisarilor revoluționari, acesta nu a transpus în practică decretele, instrucțiunile și circularele trimise de guvern, mergîndu-se pînă acolo încît drapelul tricolor, jurămîntul pe el și Constituție nu s-au realizat decît în localitățile unde au pătruns comisarii revoluției¹³. Mai mult, acesta a permis turcilor — contrar înțelegerilor dintre guvernul provizoriu și turci — să se aprovizioneze cu cele necesare întreținerii armatei din satele vecine orașului Giurgiu, faptă care a determinat pe comisari să ceară înlăturarea lui și să afirme despre clăcașii vlăscenici „au suferit deopotrivă toate asprimile timpului și ale soartei, căci holera i-a secerat fără a întîmpina cea mai mică piedică medicală, lăcustele le-au pustiit holdele și inamicii patriei le-au răcit inima”¹⁴, printre acești „inamici” înțelegîndu-se, în primul rînd, administrația județeană din perioada revoluției. În aceste condiții, comisarii au fost primiți cu „o bucurie nespusă, căci cu toate lungile suferințe, cu toate calamitățile ce au tras, țăranii nu s-au schimbat nici de cum; lor tot le bate inima cînd aude că stăpînirea îi numește fii și guvernul le zice frați. Un cuvînt, toate satele prin

⁸ Ibidem, dosar 25/1839, f. 727—728.

⁹ Ibidem, dosar 2/1840.

¹⁰ Ibidem, dosar 7/1840.

¹¹ Ibidem, dosar 12/1840.

¹² *Istoria României*, vol. III, p. 962.

¹³ Pentru activitatea comisarilor de propagandă din județul Vlașca vezi Paraschiv Marcu, *Activitatea comisarilor de propagandă din județul Vlașca în timpul revoluției de la 1848*, în „Ilfov ...”, p. 275—278.

¹⁴ Vezi raportul comisarilor de propagandă D. Duțescu, C. Burlacu și Veniamin Iero-diaconul, în *Anul 1848 în Principatele Române*. Acte și documente, vol. III, București, 1902, p. 34.

care am trecut recunosc de bune instituțiile țării (pe cele revoluționare) și le primesc cu cea mai mare bucurie, pentru că de la dinsele depinde toată fericirea”¹⁵.

În condițiile revoluției, țăranii de la Putineiu (aveau să aibă o puternică prezență și în primăvara anului 1907), Strimba (în apropiere de Călugăreni), Talpa-Ionești, Crevedia, Hodivovaia (bombardată în 1907), Flămînda, Perezii, Bucșanii de Jos, Buteasca de Jos, Chiriacu (soldații din acest sat au refuzat să tragă în 1907 în țăranii de la Stănești), Popești (lingă această localitate se află, ipotetic, Argedava lui Burebista), Drăgănești de Vlașca etc., au refuzat să mai execute lucrările cimpului, lucru reieșit din plîngerile arendașilor și proprietarilor, plîngeri care ajung — de data această foarte repede — pînă la Departamentul din Lăuntru. „În totdeauna am arătat domnului administrator că locuitorii clăcași (din Putineiu) de la 11 ale trecutului iunie nu s-au supus să facă măcar o zi de clacă”¹⁶, se plîngea proprietarul acestei moșii, în timp ce țăranii din Strimba se adresau, la 19 iulie 1848, „Domnului, onorabilului guvern al Principatului poporului român” arătînd că arendașul, deși avea contracte cu ei, îi lăsa muritori de foame, le lua vitele în silnicie și le cosea finețele lor, în aceeași situație fiind și arăturile făcute de ei pe care le-a luat, de asemenea, pe seama sa — încălcînd drepturile proprietății și pentru aceasta „nu ne putem odihni în casele noastre”¹⁷.

Acesta este unul din puținele documente aflate la Filiala Arhivelor Statului județul Giurgiu, prin care țăranii s-au plîns în vremea revoluției, deoarece ei au trecut direct la fapte. În Talpa-Ionești, clăcașii „s-au împotrivit anul acesta (1848) la toate datoriile lor. Mi-o lăsat porumbul nesăpat, griul l-am secerat cu alții și cu mare anevoie. O livadă de finețe ce au fost pe seama arendașului au cosit-o ei ... Nu se înduplecă nici într-un chip a-și răfui (plăti) banii ce sînt datori din anul trecut, după prețul ce li s-a vîndut cu bună învoire (nu se menționează ce li s-a vîndut), precum și rămășița de plată. Acum nu vor să iasă la clacă nici pentru treieșirul de griu ce am putut aduna.”¹⁸ La Crevedia, „țigani, foști robi ai proprietarului, s-au ridicat cu toții de pe moșie, păgubitoare și vătămătoare (această faptă) drepturilor proprietății”¹⁹, arată la 4 august 1848 Nicolae Golescu într-un ordin către administratorul de Vlașcă. La Flămînda, datorită „îndărătniciei clăcașilor la îndeplinirea datoriilor poprietății au suferit (proprietarul) pagube simțitoare și prăpădenia bucatelor ce au rămas nestrînse”²⁰.

Proprietarul moșiei Perezii trimitea în anul 1848 o jalbă Locotenenței Domnești, arătînd: „Nevrînd să vie la munca pămîntului și din a căror pricină mi-au rămas o samă de griu nesecarat de s-au scuturat și s-au mîncat de vitele lor, dînd încă drumul vitelor și în lunca cu finețe de au stricat livezile, mincîndu-mi și căpițele ce erau strînse și, afară de acestea, au intrat cu silnicie și în pădurea cea ținută de au tăiat lemne cum au vrut pentru trebuința lor, lucru și mai nepravilnic. Cu un cuvînt mi-au dat jaf moșiei, ba încă strigă în gura mare că nu mai am moșie, fiindcă

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlașca, dosar 1/1848, f. 36.

¹⁷ *Ibidem*, f. 28.

¹⁸ *Ibidem*, f. 22.

¹⁹ *Ibidem*, f. 14.

²⁰ *Ibidem*, f. 18.

moșia mea, de acu înainte, este a lor”²¹. Situația era asemănătoare și la Buteasca de Jos, unde clăcașii „pă. ale lor producturi le-au ridicat de pe cimp mai înainte de a da dijmă, încit tot venitu moșiei s-au făcut pradă a nepravilniciei lor”²². Un caz aparte îl reprezintă arendașul moșiei Popești, care nu a vrut să dijmuiască pe țărani: „acesta cu nici un chip nu voiește a dijmui pe locuitori”, faptă considerată de Ocîrmuirea de Vlașca drept o „rătăcire”²³. De la Cacaletii, arendașul arăta: „Silit am fost de-am luat oameni din sate străine cu plată, cite 3 lei pe zi fiecăruia, de mîncare și băutură le-am dat spre a lucra la arie”²⁴.

Numărul acestor reclamații a fost foarte mare, mai ales la Departamentul din Lăuntru, ceea ce îl determina la un moment dat pe administratorul de Vlașca să pună pe o asemenea reclamație, deși era a unui proprietar, următoarea rezoluție: „Să se pătrundă mai întii de punerea la cale ce s-a făcut asupra reclamației ce a dat Ministerului și înainte de a reclama că nu vede nici o urmare”²⁵. Și avea perfectă dreptate în acest caz (pentru moșia Putineiu), deoarece, prin raportul din 9 august 1848, căpitanul Iorgu Metereștiu, arătînd că a primit poruncă să meargă la această moșie pentru a rezolva reclamația proprietarului Costache Grigore Suțu, menționa că a reușit să strîngă „pă. cei mai mulți lăcuiitori; le-am făcut cunoscut cele poruncite, sfătuindu-i de a duce și dîșii la îndeplinire <sarcinile> și toți într-o glăsuire a răspuns că de vreme ce ar fi vîndut <proprietarul> orzu la ordia turcească ... la nici una nu se vor supune”²⁶. Și aveau dreptate țăranii, pentru că și astăzi la Putineiu semai mențin toponimele de Valea și Stejarul lui Mihai — amintiri ale luptei din ianuarie 1595, purtată aici de Mihai Viteazul.

Fiind informat, probabil, de această rezoluție, Nicolae Golescu îi scria la 17 august 1848: „în numele patriei, în numele meritelor dumitale și în numele dreptății, te rog fă toate mijloacele ca să împaci amîndouă părțile, căci dumneata vezi ce triste rezultate pot aduce asemenea reclamații. Domnule, un ordin numai, în asemenea împrejurări, nu este destul; trebuie ca dumneata să îndatorezi pe domnul suptadministrator și pă comisari să umble neîncetat prin sate și să nu plece de la un sat la altul pînă ce nu-i va vedea duși <pe clăcași> la lucru ... sper ca să înțeleagă <se referă la proprietar> că într-o revoluție sînt și oarecare pagube ce nu se pot evita”²⁷. În cazul moșiei Perezi, rezoluția pusă de Nicolae Golescu menționa: „Domnul administrator va supune pe acești locuitori cu măsuri stăruitoare la grabnica îndeplinire ale știutelor datorii, spre a nu suferi jeluitorului vreo pagubă, căci va fi în a lor răspundere”, în timp ce pentru Crevedia trimitea ordinul nr. 5436 din 14 august 1848, în care arăta: „dacă măsurile ce vei fi luat n-au dat rezultatul trebuincios întru îndestularea drepturilor domnului reclamant, atunci să pui dumneata în lucrare cea din urmă măsură ce

²¹ Ibidem, f. 40. Petrache Peretz, proprietarul acestei moșii, a fost, în epoca respectivă un om cu vederi înaintate, familia sa fiind angrenată puternic în revoluția de la 1848. Vezi în acest sens N. Capsali, *O figură giurgiuveană mai puțin cunoscută*, în „Ilfov ...”, p. 297—302.

²² Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlașca, dosar 1/1848, f. 32.

²³ Ibidem, f. 48.

²⁴ Ibidem, f. 10.

²⁵ Ibidem, f. 3.

²⁶ Ibidem, f. 2.

²⁷ Ibidem, f. 18.

s-a cerut prin ordinul suptiscălitului din 16 iulie, supt nr. 4370, trimițând la această moșie comenzi de ostași după înțelegerea ce vei lua cu d. Comandir, ca prin eczeuție să supue pe acei îndărătnici lăcuiitori la grabnica îndeplinire a legiuitelor lor datorii ... spre o desăvârșită încetare a neorînduicilor”²⁸. Era un lucru greu de realizat, mai ales la începutul lunii septembrie, cînd, pentru un caz asemănător, administratorul de Vlașca era informat că nu se pot trimite cei 30 de soldați și ofițerul solicitați, deoarece „se află prea puțini soldați, fiindcă s-au trimis cu asemenea trebuințe în tot districul”²⁹, aspect din care desprindem extinderea revoluției în mai toate satele din județ.

Sub imboldul generoaselor idei ale revoluției avem și cazuri în care s-a încercat să se facă dreptate clăcașilor. În Hodivoaia se cerea să se ia măsuri împotriva arendașului: „Și vei despăgubi pă reclamații pentru orice asupriri vei dovedi că au suferit împotriva condițiilor de arendare”³⁰, iar în cazul satului Bucșanii de Jos, proprietate a lui Alexandru Vilara, subadministratorul de Neajlov făcea un raport în care arăta: „iar arendașul fără a mai pierde vremea, să întoarcă negreșit acea dijmă de porumb lăcuiitorilor, prețuindu-se o faptă greșită de fondul legilor, mărginindu-se în viitor de a mai năpăstui în ale proprietății”³¹. Sînt idei generoase care aveau să-i facă pe clăcașii de la Stănești să se opună isprăvnicelului și dorobanților: „nu numai că nu s-a supus un locuitor a ieși, dar încă unul, și anume Stoica Gîscă, puind mîna pe un lemn, a dat de-a rupt mîna isprăvnicelului”, iar la Hodivoaia, cînd subocîrmuitorul Iordache Cacaletanu a încercat să comunice poruncile stăpînirii, de după 13 septembrie 1848, a fost întîmpinat de țărani „cu strigări că nu voiesc a cunoaște și nu muncesc măcar o zi de clacă arendașilor, întrebunțînd vorbe necuviincioase, azvîrlînd și publicațiile înapoi”³², și acest lucru se făcea în timp ce la Giurgiu se aflau întemnițați capii revoluției române spre a fi expulzați din țară.

Dacă această rezistență a fost atît de aprigă încît țărani cereau să nu se mai trimită dorobanți în sat la dinșii, pentru că nu va fi bine — situație valabilă pentru întregul județ — acest lucru se datora faptului că erau conștienți că, odată cu înfrîngerea revoluției vor trebui să răspundă pentru faptul că s-au ridicat la rangul de oameni și că va trebui să plătească mari despăgubiri proprietarilor și arendașilor. Din nenumăratele cereri de despăgubire ale arendașilor, făcute după înăbușirea revoluției, reținem jalba arendașului moșiei Bălănoaia, Alecu Izescu, prin care acesta solicită următoarele: „A mă despăgubi de la 43 lăcuiitori clăcași pentru 40 pogoane porumb, însă 2 părți săpate pînă la revoluție și o parte nesăpată căci n-au voit a se supune în lucru la datoria clăcii: apoi l-au și păscut cu vitele lor ce umbla slobode pe cîmpuri fără nici o îngrijire, de la care puteam a mă folosi pînă puțin două chile mari de un pogon; livezile de fin ce erau a le cosi, pînă seama mea, în silnicie ei le-au cosit pînă seama lor și ce mai rămăsese a băgat vitele de le-a păscut; îmi cer despăgubire de 100 de cară ce să va bine chibzui; mi-au mîncat cu vitele din arie, ce erau slobode, trei cară de fin de mă-

²⁸ Ibidem, f. 19.

²⁹ Ibidem, f. 54.

³⁰ Ibidem, f. 11.

³¹ Ibidem, f. 38.

³² Paraschiv Marcu, *op. cit.*, p. 278.

sură și 2 de paie după cercetarea făcută și mai înainte; 3 pogoane orz mi-a lăsat nesecerat și s-au prăpădit pă loc; cer a mă despăgubi cite două chile de pogon". În fața acestor acuzații, clăcașii au arătat că nu se puteau obține două chile mari de porumb de pogon, deoarece „au fost mărunți și plini de buruieni căci au fost lovite de secetă și nu răsărise bine la vremea lui din pricina sămânții pusă în pământ <care> au fost roșie și stricată, iar cu vitele nu sîntem precum d-lui arată; nu cunoaștem să-l fi cosit <finul> în silă, ci ca întocmai am urmat și i-am răspuns și dijma din cit fin am agonisit din livezile noastre dintru cîmp, dar nu livezi osebite pe seama d-lui, iar în anul acela <1848> s-au făcut petice de <fin> din pricina secetii care au fost; poate să fi mîncat din scăpare vitele <la arie>, dar să le fi închis la obor dacă le-au prins în aria cu paie și fin; noi nu cunoaștem, că oricînd ne-au chemat la clacă, am fost săritori”³³. Se pare că aceste argumente ale clăcașilor au fost luate în seamă de comisia care a cercetat pagubele produse în acest sat în timpul revoluției, deoarece ea propune ca arendașul să fie despăgubit cu 2000 lei pentru 40 chile de porumb, cu 140 lei pentru două care de fin și două de paie, cu 120 lei pentru 3 chile de orz și cu 400 lei pentru 10 care de fin din livezi, suma totală de 2660 lei reprezentînd jumătate din pretențiile arendașului.

Revoluția română de la 1848, în întregul ei, rămîne o pagină luminoasă în memoria poporului român, la aceasta contribuind — așa cum se vede — și țărani din județul Vlașca.

R É S U M É

Pendant la Révolution de 1848 les actions des paysans de Vlașca ont été très importantes. L'insoumission aux obligations à l'égard des propriétaires et des fermiers a été leurs plus fréquente manifestation. En plusieurs cas les autorités révolutionnaires ont donné gain de cause aux paysans.

P R É C I S

During the Revolution of 1848 the movements of the peasants in the former county of Vlașca were quite important. They most frequently disobeyed their obligations against the landlords and the tenants. In many cases the revolutionaries gave satisfaction to the peasants.

³³ Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlașca, dosar 2/1849, f. 14–18.

Simboluri ale cinstirii dedicate lui Nicolae Titulescu

VIRGILIU Z. TEODORESCU

„România nu poate fi mare în afară, decît în măsura în care e tare înăuntru”

Nicolae Titulescu, 1913

Complexitatea personalității lui Nicolae Titulescu, reflectată prin modul cum a participat și realizat toate problemele majore pe care țara i le-a încredințat pe parcursul anilor, l-a impus atenției contemporanilor și urmașilor. Formele de manifestare ale respectului și cinstirii au fost diverse, încorporînd de fiecare dată un vibrant mesaj. Din multiplele exemple ne vom referi în continuare la lucrările de artă plastică ce i-au fost oferite pentru a aduce în ambianța locuinței pe cei care i-au fost contemporani în realizarea și consolidarea României Mari, precum și la lucrările care au ocupat în for public locul care să-i consacre pentru posteritate.

Pentru interiorul locuinței bucureștene, medicul anatomist și omul politic Vasile G. Demetrescu-Brăila, prieten apropiat dar și pasionat artist plastic, i-a dăruit¹ din creațiile sale două busturi evocîndu-i pe oamenii politici Take Ionescu și Ion G. Duca. Ani de zile busturile s-au aflat² la loc de cinste în locuința din șoseaua Kiseleff, fiindu-i la ore de solitară analiză companioni în găsirea și adoptarea celor mai bune soluții care permiteau României, prin diplomatul Titulescu și echipa sa de colaboratori, să situeze țara noastră în rindurile statelor preocupate de îndepărtarea pericolului unui nou război.

Adevărat „constructor” și consecvent apărător al tratatelor de pace, a militat pe cale diplomatică pentru a înlătura pericolul manifestărilor revizioniste și revanșarde lansate de către cei care căutau pe orice cale să destabilizeze situația politică a lumii, dimensionată în urma primului război mondial. Declarat onorific Cetățean de Onoare al mai multor localități, printre care și orașul Timișoara³, a fost cunoscut, înțeles și sprijinit de locuitorii țării în tot ceea ce a întreprins pentru a înlătura actul revizionist. Un asemenea exemplu îl constituie reacția⁴ locuitorilor comunei Crasna din județul Sălaj. Ei au considerat că își pot exprima acest atașament și prin realizarea unui modest dar edificator monument ce se dorea a fi peren, care prin elementele componente s-a constituit un mesaj către viitorime. La momentul actului samavolnic de rapt teritorial la adresa României, impus prin diktațul de la Viena, a trebuit să fie salvat printr-un act de mare curaj al localnicilor, care au reușit să desprindă și să adăpostească la loc de taină părțile

¹ Ion Iordănescu, *Sculptorul dr. Demetrescu-Brăila*, în „Pictura și sculptura”, nr. 3, iunie 1935, p. 19 (foto busturile); *Catalogul expoziției „Luma Brăilei”*, 6 iulie – 6 august 1935, p. 13 (pozițiile 172 și 173); „Ramuri” XXVIII, Craiova, 1936, nr. 5–7, p. 119–130; Grigore Ionescu, *București-ghid*, București, 1938, p. 256–257 (consemnarea prezenței în Parlamentul României, în vestibul și rotundă, a celor două busturi).

² L. Kalustian, *Un om de bine: Demetrescu-Brăila*, în *Simple note*, vol. IV, București, 1985, p. 81–85.

³ *Calendarul „Universul”*, 1937, p. 107 (la 17 martie 1936).

⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Departamentul Artelor, dosar 68/1937, f. 171; Arh. St. Zalău, fond Prefectura județului Sălaj, dosar 92/1937.

componente, cu convingerea și speranța că va veni ziua cînd ele își vor reocupa locul cuvenit în agora localității. Pe această cale invadatorii n-au avut prilejul să-l distrugă, după cum făcuseră în alte localități cotropite. Considerăm că istoria acestui însemn de cinstire la adresa lui Nicolae Titulescu este concludentă pentru înțelegerea celui de al patrulea deceniu al acestui secol contorsionat.

În vecinătatea Munților Meseșului, la 13 km de Zalău, pe apa Crasnei, în localitatea omonimă, s-a realizat, în anul 1935, opera de cinstire la adresa lui Nicolae Titulescu prin acordarea titlului de Cetățean de Onoare și edificarea în piața centrală a unui modest dar concludent monument, pe placa căruia au fost înscrise cuvintele exprimate de către Nicolae Titulescu ca înalt crez al vieții și activității. Documentul adoptat în prezența tuturor locuitorilor este concludent pentru a înțelege starea de spirit. Cităm: „Consiliul comunal al comunei rurale Crasna, din județul Sălaj; dorind a-și exprima recunoștința și stima față de Marele Bărbat de Stat cu renume mondial. Potrivit dreptului asigurat prin paragraful 21 al art. 104 din Legea pentru organizarea administrației locale, cu unanimitate de voturi și cu multă înflecție, a proclamat pe domnul Nicolae Titulescu, ministrul afacerilor străine ca cetățean de onoare al comunei Crasna. Avînd în vedere activitatea gigantică încoronată de aureola izbindei, dezvoltată spre binele omenirii pentru scopul cel mai nobil și sublim: menținerea păcii între popoare. Avînd în vedere onoarea deosebită ce o are comuna Crasna mulțumită inițiativei și rîvnii fără răgaz a agilului prim pretor al plasei Crasna, domnul Vasile Pustai; prin ridicarea monumentului „Placa Titulescu” în piața Regina Maria, în eternizarea prin litere de aur a unor fraze elocvente și neuitate ale renumitei cuvîntări rostite la Geneva afirmînd că hotarele actuale ale țării sînt rezultatul unei dezvoltări istorice și că acelea sînt și rămîn veșnice. Luînd în considerare, că acest Monument atribuie comunei Crasna o mare demnitate și o însemnătate istorică în apropierea hotarului de vest al țării. Pentru aceste motive și contribuind totodată și la ridicarea propriei sale demnități, consiliul comunal a hotărît, conform dispozitivului în ședința festivă ținută la 13 iunie 1935. Primar comunal, Notar comunal”⁵.

Această hotărîre s-a concretizat prin neobosita activitate a inițiatorului și a autorului monumentului, I. Ferenczi din Zalău. Monumentul, avînd înălțimea de 3,25 m și lățimea de 1,24 m, a costat 25.000 lei⁶. Pentru procurarea acestei sume au fost difuzate cărți poștale ilustrate imprimate la atelierul fotografic Friedmann din Zalău. Cartea poștală cuprinde următoarele elemente: în stînga o femeie în canatul unei firide cu coloane. Cu mîna stîngă ține o coroană iar cu dreapta un sul desfăcut. În partea dreaptă este redat monumentul avînd în partea superioară un glob pămîntesc pe care se înfășoară o eșarfă care are imprimate cuvintele: „Jus et lex”. În centrul cărții poștale ilustrate este redat jos un local de școală rurală încadrat de vegetație, iar sus stema județului Sălaj.

Monumentul, înălțat pe trei platforme, avea două plăci, cea mică redînd hotarele și cuvîntul „România”, iar a doua avea dăltuite cuvintele lui Nicolae Titulescu: „Hotarele actuale ale României sînt rezultatul evoluției de veacuri a unei idei de dreptate, procesul stabilirii lor este definitiv

⁵ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Artelor, Departamentul Artelor, dosar 68/1937, f. 117.

⁶ Ibidem, f. 170—171; *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1939, p. 379—385

sfârșit, la orice încercare de a-l reîncepe în numele întregului neam românesc răspund: Nu, Nu, Niciodată!!!!”.

După mai bine de două decenii monumentul a fost reintegrat în for public constituindu-se un demn exemplu pentru noile generații. Lucrările au fost declanșate în 1946 dar finalizarea s-a înfăptuit în 1972, după ce întimplător a fost descoperit globul din partea superioară⁷.

Trecerea anilor, în condițiile create României după evenimentele celui de al doilea război mondial, au condus, mai ales după 1964, la readucerea în atenția opiniei publice a ceea ce a fost diplomația românească de-a lungul anilor. A fost un act selectiv, înlăturînd nume și fapte sau evidențiind numai pe acelea care confereau relațiilor răsăritene o anumită coloratură. În aceste condiții, s-a acordat lui Nicolae Titulescu, pe parcursul deceniilor următoare, atenția ce l-a definit, în mare măsură, ca personalitate de excepție în diplomația românească și universală, relevîndu-se contribuția lui de „constructor”. Într-un asemenea context s-a trecut și la acțiunea de realizare a unor simboluri evocatoare.

Cu prilejul comemorării a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu pe fațada principală a casei din șoseaua Kiseleff nr. 47, a fost dezvelită⁸, în ziua de 11 martie 1966, o placă de granit negru avînd adosat un medalion turnat în bronz redînd efigia lui Nicolae Titulescu, realizare a sculptorului Constantin Lucaci. Textul inscripției relevă cititorului faptul că în această casă a locuit Nicolae Titulescu între anii 1922—1937, desfășurînd o amplă activitate pe tărîm politic, diplomatic, juridic.

În orașul Timișoara, care cu decenii în urmă îl declarase Cetățean de Onoare, în incinta Universității, a fost amplasat un bust turnat în bronz care-l evocă pe Nicolae Titulescu. Lucrarea nu este semnată⁹.

În orașul Craiova, în fosta grădină Mihai Bravu, azi grădina Tineretului, a fost amplasat¹⁰ bustul lui Nicolae Titulescu realizat în piatră, în anul 1965, de sculptorul Alexandru Deac. În prezent lucrarea este marcată de trecerea timpului, de intervențiile pătimase ale propagandei electorale și chiar a lipsei de respect civic.

În aceeași urbe în anul 1982 numele lui a fost atribuit unei străzi, de fapt un tronson din calea Severinului pînă la intersecția cu strada Pașcani. Motivația o aflăm atunci cînd găsim în fața clădirii de la nr. 10—14 care adăpostește Casa Copiilor. Actuala clădire a fost înălțată¹¹ pe locul unde au fost casele lui Ghiță Urdăreanu, bunicul lui Nicolae Titulescu. Placa montată pe zidul noului edificiu la 17 septembrie 1962 amintește că aici s-a născut și și-a petrecut copilăria Nicolae Titulescu.

⁷ Cornel Grad, Doru E. Goron. *O semnificativă inițiativă patriotică: proclamarea lui Nicolae Titulescu ca Cetățean de Onoare al localității Crasna-Sălaj (13 iunie 1935)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XI, Zalău, 1982, p. 276; Ion Ivănescu, *Lupta pentru unitate națională și apărarea integrității teritoriale oglindită în monumentele Astrei ridicate în Transilvania*, în „Acta Musei Porolissensis”, XI, Zalău, 1987; Virgiliu Z. Teodorescu, *Nicolae Titulescu — cetățean de onoare al Crasnei*, în „Silvania”, anul II, nr. 3 (13), martie 1991, p. 7.

⁸ Florian Georgescu, Ștefan Ionescu, Maria Cantilli, *București — orașul nostru-ghid*, București, 1970, p. 99.

⁹ Amplasat în curtea interioară, în compania altor personalități reprezentative pentru știința și cultura românească.

¹⁰ Florea Firan, Alexandru Firescu, *Craiova-ghid de oraș*, București, 1982, p. 84.

¹¹ *Ibidem*, p. 90; Victor Andrei, *Craiova*, București, 1968, p. 20.

În anii 1981—1983 sculptorul Ion Irimescu a realizat bustul monumental turnat în bronz care-l evocă pe Nicolae Titulescu pentru a fi amplasat în București. Este o valoroasă lucrare, definitivă pentru subiectul tratat și creatorul ei. Din păcate, soluția amplasării o dezavantajează total. Apreciem că a fost un act pripit, menit parcă a izola și nicidecum de a pune într-un dialog corespunzător monumentului cu trecătorul doritor de a înțelege mesajul unui asemenea act de cinstire. Antrenarea unor urbaniști, peisagiști, arhitecți și istorici ar putea promova o soluție salutară pentru o reamplasare corespunzătoare, demnă de capitala României. Anul 1992, prin concretizarea strădaniilor tuturor acelor care acționează pentru a defini orașul Brașov ca loc de veșnică odihnă în glia strămoșească ca finală dorință testamentară a lui Nicolae Titulescu, sperăm că va aduce acestei localități și monumentul menit a fi simbol al cinstirii naționale adresat ilustrului înaintaș.

Cele amintite ca trepte ale Panteonului edificator pentru memoria lui Nicolae Titulescu sperăm că vor cunoaște, în anii ce vin, noi preocupări, ca prin piatră sau metal nemuritor să-i confere cinstirea cuvenită.

RÉSUMÉ

Comme preuve de l'appréciation qu'il a toujours réjouit, dans plusieurs villes du pays il y a des bustes représentant la figure de Nicolae Titulescu.

L'idée de l'auteur de cet article est qu'on doit ériger un tel monument à Brașov aussi, car cette-ci c'est la ville que l'illustre diplomate roumain a choisi pour son éternel repos.

PRÉCIS

Nicolae Titulescu was greatly praised even long before his death. In many towns of the country there are busts which represent him. The author of the article considers that such a monument should be raised in Brașov too, since this is the place the famous Romanian diplomat himself chose for his eternal peace.

Regimul proprietății funciare în Dobrogea, rezultat în urma aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940

VIOREL MĂGUREANU

Anul 1940 avea să constituie momentul cel mai critic pentru integritatea teritorială a României. Părăsită de marile democrații europene, înconjurată de vecini dornici a-și satisface mai vechi pretenții teritoriale, țara noastră va fi nevoită să cedeze, sub presiunea forțelor revizioniste, însemnate părți din trupul ei.

U.R.S.S., țară semnatară a pactului Ribbentrop-Molotov, avea să fie prima care își va aținti ochii asupra României. Prin amenințare cu forța armelor, guvernul de la Kremlin pretinde Bucureștiului întreaga Basarabie și Nordul Bucovinei într-un mod brutal și ultimativ¹. Cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord reprezenta doar un prim episod în trilogia durerii naționale care avea să urmeze.

Considerind că situația internațională îi este favorabilă, bucurându-se de sprijinul Germaniei și al Italiei, Budapesta va pretinde și ea cedarea de către guvernul român a peste jumătate din teritoriul Transilvaniei. Deoarece tratativele româno-maghiare de la Turnu-Severin eșuează, guvernele de la Berlin și Roma se vor erija în arbitri pentru rezolvarea diferendelor teritoriale dintre cele două state. Bucureștiul va fi obligat, sub presiunea lui Ribbentrop și a contelui Ciano, să cedeze Ungariei prin „Dictatul de la Viena” partea de nord-vest a Transilvaniei (43.492 km² și 2.667.000 de locuitori, în majoritate români). La 30 august 1940 se consumă cel de-al doilea episod al trilogiei durerii.

Încurajată și susținută de aceleași forțe revizioniste europene, Bulgaria, va pretinde de la statul român cedarea Cadrilaterului, respectiv județele Caliacra și Durostor din sudul Dobrogei, incluse României prin pacea de la București, din 1913, pace încheiată în urma celui de-al doilea război balcanic. În ziua de 7 septembrie 1940, la Craiova, se va semna tratatul

¹ Iată care era poziția Berlinului cu privire la acest act:

„Ministrul de externe al Reich-ului către Oficiul German de Relații Externe. Mesaj telefonic către ministrul Schmidt.

27 iunie 1940 — 10,30 a.m.

SECRET

Instrucțiunile următoare trebuie transmise imediat, prin telefonul civil, ministrul Fabricius la București.

Vi se cere să-l sunați imediat pe ministrul de externe din București și să-l informați în modul următor:

Guvernul Sovietic ne-a informat că a cerut cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către Guvernul Român. În vederea evitării războiului dintre România și Uniunea Sovietică, noi nu putem sfătui Guvernul Român decât să se supună cererii Guvernului Sovietic. Rugăm raportați telefonit.

Sfârșitul instrucțiunii pentru București.

Ribbentrop

(Telefonată consilierului de legăție Steltzer la 11 a.n.)”.

Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, 1991, p. 257).

dintre cele două guverne, pentru România de Alexandru Cretzianu și Henri Georges Meitani, iar pentru Bulgaria de S. Pomenov și Th. Papazoff².

Concomitent, cele două delegații au semnat Acordul privitor la schimbul de populație română și bulgară.³ La punctul 4 al acestui acord se prevedeau următoarele: „Proprietățile imobiliare rurale aparținând supușilor români de origine etnică bulgară, care vor fi obligați să părăsească teritoriul român, vor fi considerate ca bunuri abandonate și vor deveni, în virtutea Acordului de față și din momentul schimbului instrumentelor de ratificare, proprietatea Statului Român. Proprietățile imobiliare rurale aparținând românilor obligați să părăsească, în virtutea prezentului Acord, teritoriile transferate Bulgariei, devin proprietatea Statului Bulgar, în condițiunile prevăzute în alineatul precedent.”⁴

Intr-o dare de seamă realizată de Inspectoratul Agricol Regional Constanța, în anul 1948, se face o analiză detaliată asupra mutațiilor ce au avut loc în proprietatea funciară în județele Tulcea și Constanța, mutații generate de venirea cetățenilor români din Cadrilater în cele două județe ale Dobrogei de nord.⁵

Ca urmare a tratatului de la Craiova, din 7 septembrie 1940, populația românească din județele Caliacra și Durostor a abandonat:

- teren arabil — 204.672 ha;
- gospodării agricole — 18.760.

În total, din Cadrilater s-au evacuat 21.897 capi de familie, dintre care numai 18.919 au fost proprietari agricoli, restul fiind reprezentați de proprietari urbani, cetățeni fără pământ sau funcționari publici.

În schimb, în urma evacuării populației de origine etnică bulgară din județele Constanța și Tulcea au rămas:

- a) În județul Constanța — 58.413 ha — teren agricol
- b) În județul Tulcea — 55.854 ha — teren agricol

Total = 124.267 ha

- c) În județul Constanța — 5.506 gospodării rurale
- d) În județul Tulcea — 6.268 gospodării rurale

Total = 11.774 gospodării rurale.⁶

Din totalul celor 21.897 capi de familie evacuați din Cadrilater s-au așezat în județul Constanța circa 9.000 de familii, iar în județul Tulcea circa 8.000 de familii, restul așezându-se în diferite localități din Muntenia, Moldova sau Oltenia.

Cursa pentru ocuparea unor proprietăți funciare în localitățile mai importante sau în cele situate lângă calea ferată sau șosele au dus la dese conflicte între noii veniți. La acest fenomen s-au adăugat și abuzurile diferitelor autorități, care au generat situații tensionate sau chiar explozive.

Pentru a stopa aceste fenomene, guvernul a elaborat Legea nr. 912 din noiembrie 1947 privind recolonizarea Dobrogei, pe baza căreia au început lucrările de definitivare a coloniștilor, fiind împroprietăriți cu loturi

² C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XXVIII, 1940, partea II, București, 1941, p. 1571.

³ *Ibidem*, p. 1575.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arh. St. Tulcea, fond Prefectura Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1488/1948, f. 70—77.

⁶ *Ibidem*, f. 71.

cuprinse între 5—10 ha și o gospodărie (casă și curte), în conformitate cu mărimea proprietății avute în Cadrilater înainte de 1940. În puține cazuri, unii coloniști au primit loturi atingând 15 ha. Practic, lucrările pentru punerea în posesie au început în luna septembrie 1940, sub conducerea Oficiului Național al Colonizărilor din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Totodată, s-a procedat la întocmirea actelor de proprietate, care au fost autentificate de către o comisie formată din președinte, un judecător, un grefier și un avocat al statului, comisie ce se deplasa în fiecare centru de colonizare.⁷

Deoarece operațiunile de colonizare se desfășurau greoi, timp de un an neefectuându-se decît 10—15% din lucrări, ministrul Agriculturii și Domeniilor, profesorul Traian Săvulescu, începînd cu luna august 1947, a antrenat în aceste lucrări Inspectoratul Agricol Regional Constanța și camerele agricole din județele Tulcea și Constanța. Ca urmare, în iarna anului 1947—1948 s-au definitivat circa 85—90% din lucrări. În luna mai 1948, toate operațiunile s-au finalizat atît în județul Tulcea, cit și în județul Constanța.

Conform circularei nr. 1028 din 18 mai 1948 s-au obținut următoarele rezultate:

a) Teren atribuit coloniștilor (arabil, grădini, vii, izlaz) —	117.155 ha.
b) Teren atribuit instituțiilor de stat	—6.343 ha.
c) Teren rămas disponibil	—19.034 ha.
d) Teren improductiv	—3.328 ha.
e) Litigiu și schimbări	— 906 ha.
Total teren identificat și măsurat	—146.726 ha ⁸ .

Ca urmare, s-au așezat în Dobrogea 12.868 de coloniști, din care numai unui număr de 11.297 de coloniști li s-au făcut acte de proprietate. Acestor coloniști li s-au dat 10.161 de gospodării, 2.162 de locuri de casă, iar instituțiile de stat au fost înzestrate cu 217 case și 36 locuri de casă. Au mai rămas disponibile 1.898 de case și 2.400 locuri de casă, care s-au afectat fondului de reformă agrară, ca și terenul disponibil de la colonizare.

O parte din terenul arabil, ca și o serie de imobile rămase de la evacuații bulgari din Dobrogea s-au repartizat după cum urmează:

În județul Constanța⁹

- 1 conac fermei A.F.S.M. „Filimon Sirbu”
- 142 ha teren arabil s-au atribuit aceleiași ferme
- 1 gospodărie fermei Cobadin
- 7 ha vie fermei Cobadin
- 7 ha livadă fermei Cobadin
- 20 ha teren arabil fermei Corugea
- 450 ha teren arabil fermei Cuiungiuc
- pe suprafața de 85 ha vie din regiunea Ostrov s-a înființat o fermă viticolă
- în orașul Constanța s-a atribuit un imobil Direcției Generale A.F.S.M.

⁷ Ibidem, f. 73.

⁸ Ibidem, f. 74.

⁹ Ibidem, f. 75.

- s-au repartizat 2 imobile aceleiași instituții pentru ateliere și grajduri
- 1 imobil — Inspectoratului Agricol Regional Constanța
- 2 imobile — Serviciului Agricol Județean Constanța
- 2 imobile — Inspectoratului Zootehnic Veterinar Constanța
- 1 imobil — Ocolului Agricol Constanța
- 1 imobil — din satul Schitu — Ministerului Agriculturii.

Pentru Casele de creație și Ajutor al funcționarilor Ministerului Agriculturii s-au repartizat:

- 3 imobile în Techirghiol
- 2 imobile în Mamaia
- 2 locuri de casă în Mangalia, pe malul mării, în vederea ridicării unor case de odihnă pentru funcționarii Ministerului Agriculturii.

În județul Constanța s-au mai repartizat:

- 1 imobil pentru Stațiunea de montă Constanța
- 1 imobil pentru un dispensar veterinar
- 3 imobile pentru circumscripții veterinare.

*În județul Tulcea*¹⁰

- Pentru ferma agricolă din comuna Mihail Kogălniceanu s-au repartizat 13 imobile și 1.168 ha teren arabil
- pentru ferma agricolă din comuna Mircea-Vodă s-au repartizat 1.150 ha teren arabil
- pentru ferma agricolă din comuna Casimcea s-au repartizat 3 imobile și 418 ha teren arabil
- pentru ferma agricolă din satul Caraibil, comuna Sarinasuf, s-au repartizat 3 imobile și 270 ha teren arabil
- pentru ferma agricolă din orașul Tulcea s-au repartizat 2 imobile și 72 ha teren de grădină
- pentru ferma agricolă din localitatea Sarica-Niculitel s-au repartizat 6 imobile și 78 ha vie.

De asemenea, s-au acordat pe cuprinsul întregii Dobrogei, diferitele ministere, următoarele¹¹:

Ministerului Silviculturii

- 2 imobile în orașul Constanța pentru Inspectoratul Silvic Regional Constanța și Serviciul Silvic Județean Constanța
- 3 imobile pentru brigăzi silvice
- 2 imobile pentru cantoane silvice

¹⁰ Ibidem, f. 76.

¹¹ Ibidem.

Ministerului de Interne

- 18 imobile pentru posturile de jandarmi
- 1 imobil pentru o uzină elctrică comunală
- 5 imobile pentru preturi
- 9 imobile pentru grajduri comunale
- 9 imobile pentru primării comunale
- 2 locuri de casă pentru palate administrative

S-au mai repartizat diferitelor comune

- 1.713 ha — izlaz
- 12,7 ha — grădini comunale
- 53,3 ha — lucernării comunale

Ministerului Inventarului Public

- 23 imobile pentru cămine comunale
- 9 imobile pentru școli primare
- 5 imobile pentru școli de copii mici
- 5 locuri de casă pentru cămine culturale
- 3 locuri de casă pentru școli primare

Ministerului Cultelor

- 6 case parohiale — pentru parohii comunale
- 3 locuri de casă pentru biserici
- 6 imobile pentru case de rugăciune
- 3 locuri de casă pentru cimitire

Ministerul Sănătății

- 8 imobile pentru dispensare comunale
- 4 locuri de casă pentru dispensare comunale

Ministerul Comerțului

- 19 imobile pentru cooperative sătești
- 1 loc de casă pentru o cooperativă sătească

Ministerul Apărării Naționale

- 5 imobile pentru pichetele de grăniceri.

Pentru măsurători și întocmirea actelor de proprietate s-a folosit următorul personal:

- 31 ingineri agronomi
- 7 subingineri
- 2 ingineri silvici
- 3 subingineri
- 1 conducător arhitect

- 1 operator topometric
- 1 pretor
- 4 șefi de cultură
- 5 brigadieri silvici
- 1 agent veterinar
- 15 judecători
- 18 grefieri
- 6 avocați
- 41 copiatori de planuri.

Pentru perioada cuprinsă între 31 martie — 11 iunie 1948 s-a folosit pentru lucrările de birou următorul personal:

- 7 ingineri agronomi
- 1 operator topometric
- 1 judecător
- 1 grefier
- 1 avocat
- 31 zilieri.

Încheierea lucrărilor de punere în posesie a coloniștilor nu a însemnat și stabilizarea proprietății funciare în Dobrogea. Începînd cu martie 1949, conform directivelor conducerii partidului comunist, se declanșează procesul de colectivizare forțată a țărănimii. Toți proprietarii de pămînt aveau să fie impuși la plata unor cote de multe ori exagerate, neplata acestora ducînd la ani grei de închisoare. Pentru a evita aceasta, țărani, inclusiv cei colonizați între anii 1947—1948, încep să-și predea pămînturile statului.¹²

La 1 februarie 1953 apare Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 308, prin care sute și sute de proprietari funciari sînt nevoiți să-și cedeze pămînturile. Acest proces va continua în anii următori, în paralel cu forțarea țăranilor de a intra în gospodăriile colective.¹³ După anii 1959—1960 nu mai putem vorbi în Dobrogea de o proprietate funciară individuală, pămînturile țărănești fiind incluse aproape în totalitate în cadrul G.A.C.-urilor și G.A.S.-urilor.

R É S U M É

En 1940, l'année quand la Roumanie a été écartelée on aussi cédé par force à la Bulgarie le sud de la Dobroudja, avec les districts Caliacra et Durostor. On a aussi changé de population; les roumains de cette région ont été évacués, surtout vers le nord de la province, dans les districts Constanța et Tulcea où ils ont reçu des terrains et des maisons. À partir de 1949 ces terrains ont été confisqués par le régime communiste.

P R É C I S

In 1940, the year when the Romanian territory was tore up, the South Dobroudja, that is the counties of Caliacra and Durostor have been ceded to Bulgaria by force. A change of population also took place, the Romanians of these regions being evacuated mostly to the north, to Constanța and Tulcea, where they got houses and land. Beginning with 1949 this land was confiscated by the communist regime.

¹² Ibidem, fond Tribunalul județului Tulcea, dosar 814/1949.

¹³ Ibidem, fond Sfatul popular al raionului Trilcea, dosar 31/1954.

Bătălia din Peninsula Kerçi (mai 1942) și rolul românilor în desfășurarea ei

VASILE MANOLE

Pentru oricine privește o hartă, controlul strategic al spațiului Mării Negre este indisolubil legat de stăpânirea efectivă a peninsulei Crimeea. În aceste condiții, în toamna anului 1941, după ce trupele aliate germano-române au anihilat planul sovietic de a stabili apărarea pe Nipru, problema ocupării Crimeei a devenit de stringentă actualitate din două motive:

1. Aviația sovietică adăpostită în această peninsulă avea în raza ei de acțiune regiunea petroliferă a Văii Prahovei.

2. Orice înaintare germano-română către est avea flancul expus atacului trupelor sovietice din peninsulă.

Ca urmare, în cursul lunii octombrie și prima jumătate a lunii noiembrie, Armata 11 germană, constituită din corpurile 30, 42 și 54 germane și corpul de munte român, a străpuns linia Perekopolui, ocupând întreaga peninsulă, cu excepția portului și a cîmpului fortificat Sevastopol¹, a căror atacare a fost amînată, ambii adversari avînd de înfruntat aceleași greutăți (trupe obosite, efective incomplete, greutăți în aprovizionare cu muniții etc.). Acalmia de aproximativ o lună ce a urmat a putut fi folosită cu mai mult succes de sovietici, aprovizionarea lor maritimă dovedindu-se mai eficientă decît cea germană terestră. Ca urmare, atacul german din zilele de 17–23 decembrie 1941 asupra Sevastopolului nu a dat rezultate².

Eșuarea atacului german a permis sovieticilor să reia inițiativa strategică în Crimeea. La 25 decembrie 1941, trupe sovietice au traversat strîmtorarea Kerçi, au debarcat în portul cu același nume, trecînd la ofensivă. Forțele germane din peninsula Kerçi (1 divizie), slăbite prin prelevări pentru alte zone, au început retragerea precipitată spre vest. Trei zile mai tîrziu, mari forțe sovietice au debarcat la Feodosia, amenințînd cu încercuirea forțele germane din peninsula Kerçi. Ca diversivă și folosindu-se de superioritatea lor navală, sovieticii au efectuat o a treia debarcare la Eupatoria (pe coasta de vest a Crimeei) și pregăteau noi debarcări de forțe la Ak-Mecet, Baikal și chiar Perekop.

Situația era din cele mai grave și devenise clară intenția comandamentului sovietic de a recuceri Crimeea și a nimici forțele aliate germano-române ce se găseau pe teritoriul ei³. Însă această situație critică nu se rezuma la Crimeea, ci la întreaga aripă de sud a frontului sovieto-german. În Crimeea, singurele forțe disponibile erau două brigăzi românești (8 cavalerie și 4 munte), la care s-a adăugat detașamentul Korne (2 regimente românești). Intervenția promptă a acestora, după parcurgerea în două zile a 130 km pe jos, pe un ger și un viscol năprasnic, a permis oprirea periculoasei înaintări a sovieticilor în zona Feodosia și aruncarea lor în mare. Acest succes tactic a permis cîștigarea de timp pentru intervenția unor noi forțe românești aduse

¹ Arh. St. Buc., fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul militar, inv. 764 dosar 139/1941, f. 55; dosar 152/1942, f. 180.

² Ibidem, dosar 137/1942, f. 111–113; dosar 139/1941, f. 55, 61–63.

³ Ibidem, dosar 137/1942, f. 114–117; dosar 139/1941, f. 55–56, 66–67, 70–72, 76–79.

de la nord de Perekop: divizia 18 infanterie, începînd cu 7 ianuarie 1942, și divizia 10 infanterie, începînd cu 12 ianuarie 1942, care au asigurat salvarea situației pe plan strategic în Crimeea. În cursul lunii ianuarie, situația s-a stabilizat pe plan strategic în Crimeea. În cursul lunii ianuarie, situația s-a stabilizat în istmul Kerci, pe linia Kiet-Koi Asan-Dalni Kamiși⁴... Ulterior, aripa de nord a aliniamentului a fost împinsă pînă în zona Džantora⁵.

Disponînd de o importantă superioritate numerică în infanterie și blindate, de o puternică artilerie de toate calibrele și o importantă aviație, comandamentul sovietic a încercat în repetate rînduri (mai ales la 27—28 februarie și la 16—18 martie 1942) să reia inițiativa în peninsula Kerci, dar, cu toate sacrificiile făcute, nu a putut relua înaintarea spre vest⁶.

Oarecum paradoxal, deși beneficiînd de noi întăriri primite pe calea mării, forțele sovietice din zona Sevastopol nu au făcut nici o tentativă ofensivă menită a ajuta eforturile sovietice din peninsula Kerci. Cauza pare să rezide în lipsa de inițiativă a comandamentului sovietic de la Sevastopol, care nu se va dovedi la înălțimea situației nici măcar în cursul bătăliei pentru acest oraș.

Eșecul atacurilor sovietice a permis comandamentului german din Crimeea să recîștige inițiativa. Prin aducerea de noi unități germane și române, de subunități antitanc și alte formațiuni specializate, raportul de forțe în istmul Kerci a fost ameliorat. La 30 aprilie 1942, comandantul Armatei 11 germane, generalul colonel Erich von Mannstein, a emis ordinul pentru operația „Trappenjagd”, denumire camuflată a operației de recucerire a peninsulei Kerci⁷. Pentru această acțiune, Armata 11 dispunea de 9 M.U., grupate astfel: corpul 30 german (diviziile 132, 28 și 170 infanterie), corpul 42 german (diviziile 50 și 46 infanterie), corpul 7 român (diviziile 19 infanterie și 8 cavalerie) și rezerva (divizia 22 blindată germană și brigada motorizată Grodek, formată din detașamentul român Korne (regimentele 6 și 10 moto și un grup de recunoaștere, o companie infanterie și o companie anti-tanc germane). Prin urmare, 3 din cele 9 M.U. erau românești.

Aceste forțe erau dispuse astfel: 6 M.U. (5 divizii infanterie și 1 divizie cavalerie) în linia I, iar restul în linia II. De la sud (țărmlul Mării Negre) la nord (țărmlul Sivașului), frontul va fi ocupat de corpul 30, corpul 42 și corpul 7 român. Acoperirea aeriană era asigurată de corpul 8 aerian (circa 600 avioane)⁸.

Forțele sovietice din peninsula Kerci, conform informațiilor deținute de partea germano-română, se ridicau la 25 M.U. (17 divizii și 3 brigăzi infanterie, 1 divizie cavalerie, 4 brigăzi tancuri), grupate în 3 armate (44, 47, 51)⁹. Datorită pierderilor suferite în cursul atacurilor din februarie și

⁴ Ibidem, dosar 137/1942, f. 116—118; dosar 139/1941, f. 56; dosar 143/1941, f. 6, 12.

⁵ Ibidem, dosar 137/1942, f. 118.

⁶ Ibidem, dosar 137/1942, f. 119—121; dosar 139/1941, f. 56.

⁷ Ibidem, dosar 161/1942, f. 42.

⁸ Ibidem, dosar 139/1941, f. 83; dosar 153/1942, f. 208.

⁹ Ibidem, dosar 153/1942, f. 210; dosar 161/1942, f. 70. În acel moment, în fața grupului germano-român de armate „Sud” se găseau 95 divizii și 17 brigăzi de infanterie, 18 divizii de cavalerie, 3 brigăzi motorizate, 27 brigăzi blindate și 4 brigăzi N.K.V.D., grupate în 16 armate și 4 fronturi. La Sevastopol se găsea „armata de coastă”, condusă de generalul maior Petrov, formată din 7 divizii și 3 brigăzi de infanterie, 1 divizie de cavalerie și 2 brigăzi blindate. În Caucazul de nord se mai găseau: 15 divizii și o brigadă de infanterie, 3 divizii de cavalerie și 3 brigăzi blindate. (Ibidem, dosar 153/1942, f. 210).

martie, forța combativă a acestor M.U. era apreciată la 12—15 M.U. cu efectiv complet. În linia I se găseau 7 brigăzi infanterie și 4 brigăzi tancuri, în linia II (rezerve de armate) 4 divizii și 3 brigăzi infanterie, iar în linia III (rezerve ale frontului) 6 divizii infanterie și 1 divizie cavalerie. Întregul grup de armate avea în frunte pe generalul locotenent Kozlov, al cărui punct de comandă se găsea în estul peninsulei Kerchi, la Leninskoe, în apropierea portului Kamîș-Burun¹⁰. Acoperirea aeriană era asigurată de o grupare de 370 de aparate, la care se adăugau alte 208 aparate aflate în Caucazul de nord și capabile să acționeze deasupra estului Crimei¹¹.

Concepția care stătea la baza planului de operații „Trappenjagd” era bazată în mare măsură pe exploatarea dispozitivului defectuos al sovieticilor. După eșecul atacurilor din februarie și martie 1942, din partea de nord a frontului, sovieticii au păstrat în continuare grosul forțelor eșalonat în spatele aripii lor drepte. Prin demonstrații metodice, comandamentul german i-a încurajat pe sovietici să persiste în această greșeală. Conform planului, în prima fază trebuiau atrase și fixate cit mai multe forțe în fața corpurilor 42 german și 7 român și străpungerea poziției sovietice în sectorul corpului 30 german, în vederea încercuirii pe la sud și apoi pe la est a grosului forțelor sovietice. În faza finală urma să fie atacat obiectivul final Kerchi¹².

În dimineața zilei de 8 mai 1942, la orele 3,15, corpul 30 german, susținut de aviație, a pornit la atac, străpungind pînă seara liniile sovietice din sectorul Parpaci, pe o adîncime de 10 km. Armata 44 sovietică, scoasă din poziții, a început retragerea în grabă către nord, nord-est și est¹³. Chiar din prima zi, aviația sovietică a pierdut circa 80 aparate și, o dată cu aceasta, inițiativa. În scopul disocierii unui eventual contraatac sovietic și în vederea exploatării succesului obținut, în spărtura creată au fost introduse, în cursul nopții de 8 spre 9 mai 1942, divizia 22 blindată și brigada motorizată Grodek, care au fost trecute în subordinea corpului 30 german¹⁴. Divizia 22 blindată avea misiunea ca, în cooperare cu divizia 28 infanterie ușoară, să-și croiască drum mai întîi către nord-est, apoi către nord și să cadă în spatele forțelor sovietice din fața corpurilor 42 german și 7 român, tăindu-le căile de retragere și distrugîndu-le în cooperare cu aceste corpuri, care aveau misiunea de a porni atacul pe data de 10 mai.

În seara zilei de 9 mai, divizia 22 a ocupat Arma Eli, iar în ziua următoare importantul punct feroviar de la Ak Monai și localitatea Oguz Tobe, cu înălțimile înconjurătoare, ceea ce i-a permis ieșirea la țărmul Mării de Azov la 11 mai și interceptarea șoselei de pe litoralul de nord. Între Parpaci și coasta Siveșului, în zona Ak-Monai-Tulumceak, au căzut în încercuire însemnate forțe sovietice, ale căror tentative de rupere a inelului încercuirii au fost respinse¹⁵. Simultan, corpurile 42 german și 7 român au pornit la atac în cooperare cu corpul 30, în vederea lichidării forțe-

¹⁰ Ibidem, dosar 153/1942, f. 213, 215.

¹¹ Ibidem, f. 215.

¹² Ibidem, dosar 139/1941, f. 82; dosar 161/1942, f. 5—12, 42—44.

¹³ Ibidem, dosar 161/1942, f. 18—19, 20—21, 46, 48.

¹⁴ Ibidem, f. 17, 47—48.

¹⁵ Ibidem, f. 24, 48, 50—52.

lor încercuite. Pînă în seara zilei de 12 mai, lichidarea forțelor încercuite se apropia de sfîrșit ¹⁶.

În aceste noi condiții, comandamentul Armatei 11 germane și-a regrupat forțele pentru cea de-a doua fază a bătăliei. Cu desăvîrșirea lichidării forțelor sovietice încercuite și curățirea zonei de nord a peninsulei Kerçi a fost însărcinat corpul 42 german (diviziile 28 și 46 infanterie germane și divizia 19 infanterie română). Cu urmărirea a fost însărcinat corpul 30 german (diviziile 132 și 170 infanterie germane, divizia 8 cavalerie română și brigada motorizată Grodek). Restul forțelor (diviziile 50 infanterie și 22 blindată germane) au rămas în rezervă ¹⁷.

Misiunea urmăririi era ca, prin rapiditatea acțiunii, să fie împiedicate eventualele tentative sovietice de a organiza noi alinamente defensive pe linia Sultanovka-Ciorak sau în capul de pod Kerçi-Kamiș Burun ¹⁸. În această acțiune, un rol important l-au jucat brigada motorizată Grodek și divizia 8 cavalerie. Chiar din momentul introducerii sale în luptă (noaptea de 8/9 mai 1942), misiunea brigăzii Grodek era să înainteze cît mai repede posibil de-a lungul coastei Mării Negre și, învăluind succesiv rezistențele sovietice, să ajungă pe înălțimile de la sud-vest de Kerçi, de unde să fie în măsură a ține sub foc de artilerie porturile Kerçi și Kamiș-Burun.

Chiar din ziua de 9 mai, ea a pătruns adînc pe comunicațiile inamicului, detașindu-se mult de grosul forțelor proprii. În seara aceleiași zile, ea a ajuns cu grosul în zona Kıpçak, iar 24 de ore mai tîrziu în zona Uzunlar-Bikeci. Prin această pătrundere rapidă, brigada Grodek a devansat coloanele sovietice în retragere și a pierdut legătura cu trupele proprii, de care a rămas izolată. În zorii zilei de 11 mai, brigada a fost puternic atacată de coloane inamice care se retrăgeau dinspre Marfovka spre Bikeci-Saraimin. Printr-un foc violent, coloanele inamice au fost împrăștiate. În zilele de 12—13 mai, brigada a dus lupte foarte grele cu trupe inamice superioare, care au căutat să o încercuiască și să o distrugă. În regiunea de la vest de Saraimin, brigada a fost nevoită să oprească înaintarea și să organizeze apărarea circulară. În seara de 12 mai, o parte din brigadă a fost într-o situație disperată, fiind complet încercuită și lipsită de muniții. În acest moment, singurul ajutor putea veni din partea diviziei 8 cavalerie română, care în zilele de 12—13 mai a executat un marș în condiții foarte grele, pe drumuri desfundate, de la țărmul Sivașului pînă în zona Dzenkiselî.

Totuși, brigada Grodek a reușit singură să rupă încercuirea și să reia înaintarea, atacînd și cucerind la 14 mai Ortaieli, după care rezistența sovietică a scăzut în intensitate. În seara aceleiași zile, brigada Grodek a ocupat portul Kamiș-Burun, iar divizia 8 cavalerie a ocupat porturile Eltigen și Kizanlizki ¹⁹.

La 15 mai 1942, orașul și portul Kerçi au fost ocupate de diviziile 132 și 170 infanterie germane ²⁰. Resturile trupelor sovietice au început imbar-

¹⁶ Ibidem, dosar 139/1941, f. 83; dosar 161/1942, f. 25—27, 52—53.

¹⁷ Ibidem, dosar 139/1941, f. 83; dosar 161/1942, f. 28, 54.

¹⁸ Ibidem, dosar 161/1942, f. 28, 55.

¹⁹ Ibidem, dosar 139/1941, f. 83—84; dosar 161/1942, f. 48, f. 51—52, 54—58.

²⁰ Ibidem, dosar 161/1942, f. 58.

care în portul Ienikale, aflat încă în mîna lor²¹. Ultimele rezistențe de la forul Ak-Burun și de la Ienikale (la nord-est de portul Kerçi), au fost dislocate și lichidate în zilele de 16—19 mai 1942. Grupuri izolate de militari sovietici, refugiate în hrube și peșteri din zonele Ienikale și Ajim Uskai, au mai rezistat cîteva zile²². Practic vorbind, bătălia din peninsula Kerçi a durat 12 zile (8—19 mai 1942).

Rolul trupelor române a fost de cea mai mare importanță. Ele au reprezentat 1/3 din totalul M.U. angajate în luptă. Brigada Grodek, avînd în vedere că zdrobitoarea majoritate a militarilor ei erau români, poate fi considerată drept M.U. românească. Contribuția ei a fost capitală în exploatarea atacului Armatei 11 în peninsula Kerçi. Pătrunderea sa adîncă pe comunicațiile sovietice a avut o influență covârșitoare pentru desfășurarea operațiilor, întrucît:

- a determinat o retragere precipitată a sovieticilor;

- a interceptat retragerea coloanelor sovietice;

- retragerea sovietică s-a executat într-o adevărată învîlmășeală, întrucît, datorită prezenței brigăzii Grodek în zona est Marfovka și reacțiilor sale, coloanele sovietice fie că au fost împrăștiate, fie că au fost silite să folosească numai liniile de comunicații de la nord de linia Marfovka-Saraimin, ceea ce a produs blocarea lor;

- prin aceste acțiuni, brigada Grodek a contribuit enorm la efectuarea unor bogate capturi de armament și materiale;

- din aceste motive, sovieticii nu au mai avut posibilitatea să organizeze o nouă linie de rezistență și au trebuit să se retragă pînă în zona portului Kerçi²³.

Marșul diviziei 8 cavalerie de pe litoralul Sivașului pînă la litoralul Mării Negre, în zona Eltigen, a amplificat efectele raidului brigăzii Grodek²⁴. Într-o scrisoare adresată acestei divizii, comandantul corpului 30 german, în a cărui subordine a acționat, sublinia că ea „a contribuit în foarte mare măsură la succesul general”²⁵.

Rezultatele concrete ale bătăliei din peninsula Kerçi au fost:

- eliminarea trupelor sovietice din această parte a Crimeei;

- capturarea a circa 170.000 de prizonieri, 1.400 de tunuri, inclusiv a.t. și a.a., aproape 300 de tancuri, circa 4.000 de autovehicule, cîteva mii de cai, un mare număr de arme portative și materiale²⁶;

Pe plan strategic, importanța sa a fost multiplă:

- a contribuit la diminuarea pericolului aerian sovietic pentru zona petrolieră din Valea Prahovei;

- a creat condițiile pentru începerea bătăliei Sevastopolului (6 iunie — 2 iulie 1942);

- a contribuit, împreună cu operațiunea de la Sevastopol, la asigurarea flancului sudic al armatelor germano-române în cursul ofensivei din vara anului 1942, care le-a dus de la Doneț la Volga;

- a deschis calea ofensivei în Caucaz (septembrie 1942).

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, f. 59—61.

²³ Ibidem, dosar 139/1941, f. 85.

²⁴ Ibidem, f. 86.

²⁵ Ibidem, dosar 161/1942, f. 39.

²⁶ Ibidem, f. 37—38, 62—63.

În lumina acestor consecințe trebuie apreciată contribuția trupelor române la desfășurarea și rezultatul bătăliei din peninsula Kerchi.

R É S U M É

L'auteur de cet article nous un très important moment stratégique dans les évolutions militaires sur le front de l'est. La bataille de Kerchi (8—19 mai 1942), avec la défaite totale de l'armée soviétique et la lutte de Sevastopol (6 juin — 2 juillet 1942), ont contribué à protéger le flanc sud de l'armée germano-roumaine et ont créé les prémisses pour leurs offensives vers la région Don-Volga et le Caucase du nord, dans l'été et l'automne de 1942. Les troupes roumaines ont eu un rôle très important dans cette victoire, et les quartiers généraux allemands l'ont reconnu.

P R É C I S

The author presents a very important strategic moment of the military operations on the east front. The battle of Kerchi (8—19th of May 1942), in which the Soviet troops were completely defeated, together with the Sevastopol operation (6th of June — 2nd of July 1942) allowed the southern flank of the Romanian-German army to be secured and created the basis for their offensive to Don-Volga region and to the North Caucasus during the summer and autumn of 1942. The Romanian troops played a very important part in this victory, a part which was recognized and underlined by the German commandments themselves.

DIN ISTORIA ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

Arhiva oraşului Braşov la sfârşitul secolului al XVIII-lea

GERNOT NUSSBÄCHER

În câteva articole anterioare, am prezentat istoria arhivei oraşului Braşov până în secolul al XVIII-lea¹, urmărind sistemele de arhivare², evidenţa contemporană şi prelucrarea arhivistică a documentelor vechi³. Acum vom prezenta evoluţia arhivei oraşului Braşov, mai precis a Magistratului sau Sfatului oraşului Braşov la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

După introducerea sistemului de registratură, începînd din anul 1772, existînd repertorii alfabetiche detaliate, situaţia arhivei Braşovului poate fi urmărită mai bine, documentele permiţînd o imagine complexă asupra uneia din cele mai importante arhive oraşeneşti din Transilvania, din perioada feudală.

În ceea ce priveşte localul arhivei, pînă la 1770 arhiva era păstrată în două încăperi de la etajul Casei Sfatului, în bolta de sub turn şi într-o cameră mare spre sud⁴. Între 1774—1778, Casa Sfatului a fost mărită, adăugîndu-i-se încă un rînd de încăperi spre vest, la ambele nivele, apoi loggia şi frontorul în partea de vest⁵. Pentru arhivă au fost destinate două încăperi din colţul de sud-vest al clădirii, deoarece vechea cameră de arhivă a devenit de şedinţe a comunităţii centumvirale. Arhiva veche a fost păstrată în continuare în bolta de sub turn.

În anii de după 1770 postul de arhivar al oraşului nu a mai fost ocupat, sarcinile aferente fiind efectuate în continuare de către fostul arhivar Georg Michael Gottlieb von Herrmann, care fusese avansat în funcţia de notar, în perioada 1771—1783⁶. Dintr-un raport al lui G.M.G. von Herr-

¹ Gernot Nussbächer, *Contribuţii la istoria arhivei Braşovului în secolele XV—XVIII*, în „Cumidava”, IV, Braşov, 1970, p. 559—574.

² Idem, *Sisteme de arhivare înainte de introducerea sistemului de registratură în unele arhive oraşeneşti din Transilvania*, în „Culegere de referate”. Sesiunea 1969, Bucureşti, 1971, p. 142—146.

³ Idem, *Preocupări de evidenţă contemporană şi de prelucrare arhivistică la Braşov în secolele XVI—XIX. Contribuţii noi la istoria arhivei Braşovului*, în *Ştefan Meteş la 85 de ani*, Cluj Napoca, 1977, p. 161—165; Idem, *Aus Urkunden und Chroniken*, vol. II, Bucureşti, 1985, p. 151—154.

⁴ Idem, *Contribuţii* ... p. 568.

⁵ Idem, *Din cronici şi hrisoave. Contribuţii la istoria Transilvaniei*, Bucureşti, 1987, p. 100—101.

⁶ Friederich Stenner, *Die Beamten der Statdt Brasso (Kronstaät)*, Braşov, 1916, p. 64.

mann rezultă următoarea organizare în această vreme a arhivei Braşovului, în care erau aplicate ordinea alfabetică şi cea cronologică ⁷:

În ordine alfabetică erau păstrate:

1. Ordinele guberniale şi informările Magistratului (Sfatului) oraşului către guvernul Transilvaniei după denumirile latineşti ale obiectelor principale la care se refereau.

2. Dispoziţiile Magistratului în ordinea alfabetică a denumirilor în limba germană a problemelor principale conţinute.

3. Scrisori de obligaţie, contracte şi socoteli⁸ ale oraşului cu anumite persoane, în ordinea alfabetică a numelor acestora.

4. Actele privitoare la bresle, după denumirile acestora în limba germană.

5. Procese penale („criminale”).

6. Scrisorile divizorale

7. Cereri şi memorii ale persoanelor particulare erau ordonate după numele celor la care se refereau.

8. Actele judecătoreşti şi procesele în recurs erau ordonate în ordine alfabetică după numele reclamanţilor.

În ordine cronologică erau păstrate:

1. Ordinele Comisariatului Suprem Provincial cu privire la dislocările de trupe, prestaţiile pentru armată şi alte asemenea acte.

2. Adrese (litterae missiles) ale celorlalte autorităţi administrative din Transilvania.

3. Evidenţa veniturilor publice era păstrată în ordine cronologică, însă în cadrul ei în ordine alfabetică, după denumirile ramurilor economice la care se refereau (bere, vin, grâu etc.).

4. Privilegiile păstrate în ordinea cronologică a emiterii lor au şi un indice alfabetic după problemele la care se referă („Consignatio privilegiorum”).

5. Actele referitoare la conscripţii şi impozite.

6. Actele dietale.

Pentru ordinele guberniale şi actele dietale, G.M.G. von Herrmann a elaborat indici alfabetici, care însă nu s-au păstrat pînă astăzi, documentele fiind ulterior înglobate seriei Actelor Magistratului.

Schimbări mai importante în arhiva Braşovului au avut loc în anul 1784, în cadrul reformei administraţiei locale efectuată sub conducerea judeului primar Michael Fronius⁹, pe fundalul marilor reforme administrative iosefiniene⁹. La 25 mai 1784, judele primar propune în şedinţa Magistratului că „este neapărat necesar să se numească un arhivar, care să nu fie împovărat cu alte sarcini”. Drept urmare este numit ca arhivar — însă fără salariu — secretarul „supernumerar” Georg Trausch¹⁰. Totuşi, atunci cînd în octombrie 1784 se procedează la separarea documentelor referitoare la localităţile din districtul Braşov — înglobat acum în comitatul Trei Scaune — din

⁷ Arh. St. Braşov, fond Primăria Braşov, colecţia Privilegii, nr. 762/8.

⁸ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 45.

⁹ *Istoria României*, III, Bucureşti, 1964, p. 730—740.

¹⁰ Arh. St. Braşov, fond Primăria Braşov, IV. C.36 (Protocolul magistratului 1784/1), p. 518, poz. 22.

arhiva oraşului Braşov, din partea Magistratului participă G. M. G. von Herrman, devenit senator, şi notarul Paul Pleker¹¹.

În urma unei noi propuneri a judeului primar, Michael Fronius, în şedinţa Magistratului din 11 decembrie 1784, a fost numit în funcţia de arhivar Marcus Tartler, „deoarece zilnic este nevoie de un arhivar şi în lipsa lui nimeni nu este responsabil pentru scriptele publice”¹². După două zile, Marcus Tartler depune jurământul şi pentru a-i da directive cu privire la îndeplinirea sarcinilor sale, notarul Paul Plecker şi viconotarul Johann Tartler sînt însărcinaţi cu întocmirea unui proiect de instrucţiuni¹³.

Această instrucţiune este prezentată şi aprobată în şedinţa Magistratului din 1 februarie 1785¹⁴. Într-o descriere a organizării administraţiei locale a Braşovului din 1785 rezultă că din cancelaria oraşului făceau parte notarul, viconotarul şi şase secretari. Dintre aceştia din urmă, doi erau actuari la instanţele judecătoreşti, iar trei rezolvau corespondenţa curentă şi funcţionau ca secretari la diferite comisii. Ultimul din cei şase secretari aveau funcţie de arhivar şi în această calitate aveau în primire păstrarea scriptelor şi documentelor publice, avînd obligaţia ca arhiva să fie menţinută în ordine¹⁵.

„Instrucţiunea pentru arhivarul oraşului a fost trecută în registrul intitulat „Constituţiile proprii ale oraşului liber regesc Braşov”, în așa-zisa „carte roşie”, care constituia unul din însemnele de funcţie ale judeului primar¹⁶. Fiind prima instrucţiune arhivistică cunoscută din Braşov, îi expunem conţinutul mai amănunţit. La 1785 se făcea deosebire între „arhiva nouă” — din perioada de după introducerea sistemului de registratură în 1772 —, şi „arhiva veche”, în care se păstrau documentele mai vechi. „Arhiva mumă” se păstra în două dulapuri în camera de consiliu a Magistratului — încăperea din colţul sud-vestic al clădirii. În dulapul mai mare erau păstrate Actele Magistratului, iar în dulapul mai mic protocoalele Magistratului şi registrele de socoteli. După ce dulapurile se umpleau, documentele din anii vechi urmau să fie transferate în arhiva veche.

În arhivă se păstrau documente privind problemele publice, dar şi privind persoane particulare depuse pentru păstrare mai sigură. Sarcinile arhivarului erau următoarele:

1. Păstrarea unei bune ordini pentru a putea găsi documentele la nevoie.
2. Întocmirea de repertorii sau indici alfabetici pentru toate documentele care nu erau cuprinse în asemenea instrumente auxiliare, precum şi numerotarea documentelor.

¹¹ Ibidem, IV. C. 37 (Protocolul magistratului 1784/11), p. 499—500, poz. 26, ibidem, seria Actele Magistratului Braşov, 1784, nr. 2077.

¹² Ibidem, IV. C. 37, p. 928, poz. 19.

¹³ Ibidem, p. 933, poz. 8.

¹⁴ Ibidem, IV. C. 40 (Protocolul magistratului 1785/I), p. 232—233, poz. 21.

¹⁵ Ibidem, p. 384.

¹⁶ Ibidem, fond Primăria Braşov, IV. U. 8 „Eigene Verfassungen der königl. freyen Stadt Cronstadt, wie solche in Jahr 1782 angefangen, und endlich in Jahr 1785, nach dem sie vollkommen ausgefertigt und von Magistrat und Comunitat bestätigt worden, hicher zur künftigen Wissenschaft und Darmachrichtung eingetragen worden sind”, p. 73—84! „Instruction für den Stadt-Archivarium”. Vezi şi broşura *Filiala Arhivelor Statului Judeţul Braşov*, Bucureşti, 1981, p. 27.

3. Păstrarea cu grijă a documentelor și privilegiilor de interes public, deci a acelor care asigurau drepturi concrete, ferirea lor de mucegai, umezeală și alți factori de degradare.

4. Eliberarea de documente numai în baza unui ordin special al Magistratului sau a judeului primar. În locul documentului trebuie pusă o dovadă de primire.

5. Arhiva trebuie ținută mereu sub cheie. În caz de absență era reglementată înlocuirea arhivarului.

6. Arhivarul să nu alcătuiască nicidecum o arhivă separată la domiciliul său, deoarece scriptele publice nu trebuie păstrate în nici un alt loc decât la arhivă.

7. Lucrările de arhivă, în consecință, trebuie efectuate numai la arhivă și în incinta Casei Sfatului, și nu la domiciliu, așa cum lucrau ceilalți funcționari publici.

8. Rearhivarea actelor conform numerelor de înregistrare.

9. Pentru acte, scoase de la locul lor și anexate la acte ulterioare, trebuie lăsată o fișă care indica locul real de păstrare al actului scos, pentru ușurarea găsirii lui.

10. Documentele de interes public, contracte, scrisori de garanție și alte asemenea trebuiau păstrate, separat de celelalte scripte, în bolta arhivei vechi, într-un dulap special, întocmindu-se pentru ele o evidență aparte. Acestea au constituit apoi seria așa-ziselor „Acte în depozit”.

11. Arhivarul trebuia să se îngrijească de legarea protocoalelor Magistratului și a socotelilor publice, după revizia lor.

12. Arhivarul trebuia să întocmească indici alfabatici la sfârșitul protocoalelor Magistratului „deoarece protocoalele și scriptele, fără repertorii bune, nu pot aduce un folos bun”.

13. Documentele mai importante, îndeosebi dispozițiile valabile și pentru viitor, să fie cuprinse într-un „repertoriu general”, unde să se menționeze anul și numărul actului.

14. Documentele persoanelor particulare, actele în depozit și obiecte confiscate („sechestra”) arhivarul avea voie să le primească numai cu știrea și din ordinul Magistratului. Trebuia să întocmească pentru ele o evidență separată de cea a documentelor publice. Aceste documente erau accesibile numai pentru deponenți. Obiectele confiscate se păstrau sub cheie și sigilate, fiind eliberate numai din ordinul Magistratului.

15. La predarea serviciului arhivarului către succesorul său, trebuia întocmit un proces verbal, în care să se menționeze că arhiva a fost predată în ordine și cu evidențele la zi, prin care fostul arhivar era desărcinat de responsabilități ulterioare.

16. Arhivarul nu are voie să „caseze” nici scripte vechi și nici noi, oricât de neînsemnate ar părea ele, ci trebuie să le pună în despărțiturile respective.

17. Pentru îndeplinirea serviciului de arhivar sînt necesare următoarele calități morale: hărnicie, credință și discreție. Arhivarul primește ordine și dispoziții numai de la judele primar și de la cei doi notari.

18. După necesitățile ce se vor ivi, instrucțiunea poate fi modificată în viitor.

Fără să comentăm toate detaliile, constatăm totuși, că prima „Instrucțiune pentru arhivarea orașului” din Brașov conține în esență principiile arhivistice valabile și în prezent:

- ordine pentru regăsirea ușoară a documentelor;
- evidențe detaliate asupra conținutului;
- condiții de păstrare și securitate;
- modalități de scoatere a documentelor din arhivă;
- perfectarea documentelor pentru păstrarea definitivă;
- gestionarea și responsabilitatea pentru documente;
- interdicția distrugerii documentelor;
- calități morale și păstrarea secretului de serviciu.

În anul 1789 nemaifiind loc în dulapul de arhivă, a fost comandat un nou dulap cu 96 de despărțituri, late de 26 cm, înalte de 36 cm și adânci de aproape 70 cm. Dulapul era închis cu opt uși¹⁷.

În 1790 se constată că arhiva nu mai este ținută în rânduială deoarece fostul arhivar, Marcus Tartler, în iulie 1786 a fost promovat în funcția de notar¹⁸, postul de arhivar nefiind ocupat în continuare¹⁹. Judele primar Michael Fronius propune pentru funcția de arhivar pe secretarul Johann Jungling²⁰ și transferarea arhivei în fosta cancelarie și în camera alăturată, după o prealabilă renovare a încăperilor²¹. Cum Jungling a primit alte însărcinări, la începutul anului 1791 a fost numit arhivar fostul „secretar onorific” Johann Michael Brenner²². Comunitatea Centumvirală a aprobat propunerea Magistratului ca „arhiva Magistratului să fie îngrijită de o persoană aparte, care va avea numai această sarcină, pentru a efectua ordonarea cit mai repede”.²³

În octombrie 1792 a sosit la Brașov o comisie gubernială pentru cercetarea denunțurilor lui Michael Cronenthal²⁴. Această comisie a raportat guvernului Transilvaniei că lucrările ei sînt tergiversate deoarece „arhiva nu este în cea mai bună ordine”. În consecință, printr-un decret aulic din 7 august 1793, s-a poruncit Magistratului „să aducă arhiva într-o ordine bună și să introducă o manipulație ordonată”.²⁵

Magistratul a luat hotărîrea să însărcineze pe senatorii Jacobus Johann Mylius²⁶ și Johann Georg Trausch²⁷ să verifice împreună cu arhivarul orașului fiecare act în parte. Senatorul Mylius a fost numit inspectorul arhivei, care trebuia să supravegheze aplicarea întocmai a instrucțiunii de serviciu de către arhivar. Sarcina sa era să fie zilnic între orele 9—12 și 15—18 la arhivă, să dea dispoziții arhivarului, dar „să și pună personal mina”²⁸.

¹⁷ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, 1789, nr. p. 608.

¹⁸ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 147.

¹⁹ Gernot Nussbächer, *Contribuții ...*, p. 572.

²⁰ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 76.

²¹ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, IV. C. 56 (Protocolul magistratului pe august 1790), p. 735—737, nr. 1214.

²² Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 18.

²³ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului 1791, nr. 335.

²⁴ Georg Michael Gottlieb von Herrmann, *Des Alte und Neue Kronstadt*, II, Sibiu, 1887, p. 493.

²⁵ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului 1793, nr. 2318.

²⁶ Friedrich Stenner, *op. cit.*, p. 96.

²⁷ *Ibidem*, p. 150.

²⁸ Vezi nota 25.

Propunerea Magistratului pentru sporirea salariului anual cu 100 florini pentru sarcinile suplimentare ale „inspectoratului arhivei” a fost însă respinsă de Comunitatea Centumvirală²⁹.

La 23 iunie 1794 arhivarul Johann Josef Trausch a prezentat lista actelor și registrelor lipsă³⁰. Lista cuprinde anii 1772—1790. Din prima parte a anului 1772, din 694 de numere erau lipsă vreo 500 din a doua parte din 456 lipseau 33 de acte. Din anii pînă la 1781 lipseau cite 50—100 de acte, iar după 1782 din fiecare an erau peste 150 de acte lipsă³¹. Ulterior, multe din lipsurile constatate au fost completate. În 1796 arhivarul Trausch a solicitat confecționarea unui nou dulap de arhivă, cele vechi devenind neîncăpătoare.³²

Din anul 1797 consemnăm o nouă inițiativă a judeului primar Michael Fronius pentru organizarea mai bună a arhivei³³. La aceasta se adaugă un ordin gubernial, nr. 6251 din 6 octombrie 1797, emis în urma decretului aulic din 9 septembrie, prin care se cere o informare exactă despre arhiva orașului Brașov³⁴. Fostul arhivar Johann Joseph Trausch și arhivarul Johann Joseph Plecker au prezentat raportul lor în acest sens la 28 noiembrie 1797³⁵. Situația arhivei se prezenta atunci în felul următor:

Din cauza incendiului Brașovului din 21 aprilie 1689, în arhivă erau acte numai începînd din anul 1698, mai vechi fiind doar privilegiile, neatinse de incendiu. Actele de după 1698 erau ordonate pe ani și prevăzute cu numere în continuare în cadrul anilor pînă la 1747. Pentru perioada 1748—1771, actele erau puse în fascicule pe ani, însă fără numerotare. Începînd de la 1772, toate actele erau înregistrate. Repertorii sau indici alfabetici existau pentru anii 1698—1747, apoi 1759, 1763, 1765 și 1769, iar începînd din 1772 fără întrerupere pînă la 1796. Protocoalele Magistratului încep în serie continuă la 1756. Din perioada anterioară sînt menționate „cartea neagră” din 1690—1753³⁶ și protocolul notarului Martin Seewaldt pe anii 1709—1713³⁷. La protocoalele din anii 1777, 1778 și 1781 există lipsuri.

Analiza repertoriilor pentru Actele Magistratului din secolul al XVIII-lea arată că majoritatea lor sînt scrise de G.M.G. von Herrmann (pentru anii 1698, 1701, 1743—1750, 1761—1771). Filigranele hîrtiilor atestă că, în afară de perioada 1704—1709, scrisă pe hîrtie avînd data 1782 în filigran și perioada 1702—1703, scrisă pe hîrtie cu filigran 1792, restul repertoriilor din 1698—1750 și 1764—1770 au fost scrise pe hîrtie fabricată în anii 1794—1796 și legate în volume la 1801³⁸.

²⁹ Arh. St. Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, 1793, p. 2952.

³⁰ Ibidem, 1794, nr. 1317.

³¹ Ibidem, fond Primăria Brașov, colecția Privilegiu, nr. 761/27.

³² Ibidem, fond Primăria Brașov, IV. C. 93 (Protocolul magistratului 1796/II), p. 128—129, nr. 1466.

³³ Ibidem, IV. C. 95 (Protocolul magistratului 1797/II), p. 839—842, nr. 1983.

³⁴ Ibidem, fond Primăria Brașov, seria Actele Magistratului, 1797, nr. 2115.

³⁵ Ibidem, 1797, nr. 2433.

³⁶ Ibidem, fond Primăria Brașov, IV. D. 1. a.

³⁷ Ibidem, IV. C. 1.

³⁸ Următoarele repertorii au fost alcătuite abia în secolul al XIX-lea: 1751 după 1821, 1752 în 1826, 1753 în 1826 de către H. G. Gaudi, 1754 după 1824, 1755 după 1825, 1756—1760 după 1840.

În anul 1798, guvernul Transilvaniei a însărcinat pe judele regal al scaunului Trei—Scaune, contele Johann Mikes, cu o anchetă asupra arhivei Braşovului şi a cerut întocmirea unei noi liste a actelor lipsă şi întocmirea repertoriilor pe anii 1699, 1700, 1742, şi 1752—1763. Pentru îndeplinirea acestor sarcini, arhivarul Trausch a cerut restituirea actelor împrumutate şi eliberarea de alte însărcinări ³⁹.

Printr-o adresă specială, contele Mikes a cerut completarea proto-coalelor Magistratului pe anii 1777, 1778 şi 1781, scrierea în curat a concep-telor protocoalelor Magistratului din 1757, întocmirea unei evidenţe asupra registrelor de socoteli cu ajutorul a încă unei persoane şi în prezenţa dele-gaţilor centumvirilor, Magistratul a hotărît ca Trausch să fie ajutat de către secretarul Josef Plecker ⁴⁰. În urma anchetei s-a mai emis şi ordinul gubernial nr. 8253 din 25 octombrie 1798, în care se cerea restituirea actelor duse la domiciliul lor de către senatori şi indeosebi de către judele primar Michael Fronius, iar pentru actele scoase să se dea adeverinţe şi să se ţină evidenţa lor într-un protocol ⁴¹.

Drept urmare, registrele de socoteli şi alte registre nelegate din peri-oada 1702—1798 au fost legate în anul 1799 de către legătorii de cărţi Gabriel Kovats (82 volume) şi Jacob Clemens (168 volume) ⁴². Pentru aceste regis-tre de socoteală, care erau separat păstrate de către Comunitatea Contum-virală, s-a confecţionat, în acelaşi an, un dulap mare cu 12 uşi. Cheltuielile pentru arhivă au fost aprobate ulterior printr-un ordin aulic din 8 mai 1800, comunicat prin decretul gubernial nr. 5265 din 19 iunie 1800 ⁴³.

Un alt decret aulic din 28 august, comunicat prin decretul gubernial nr. 8829 din 9 octombrie 1800 cerea magistratului în urma anchetei conte-lui Mikes:

- restituirea actelor scoase din arhivă;
- căutarea actelor din anii 1715—1719, care lipseau în arhivă;
- să se completeze lipsurile din arhivă din actele găsite la moartea judeului primar, întimplată la 28 iunie 1799;
- să se întocmească indicii şi repertoriile lipsă.

La începutul anului 1801 vichenotarul Joseph Plecker a prezentat raportul asupra măsurilor întreprinse ⁴⁴:

1. Nu s-au găsit protocoalele Magistratului mai vechi de anul 1756;
2. Lipsurile la protocoalele magistratului din anii 1777, 1778 şi 1781 nu au putut fi completate;
3. Repertoriile pentru anii 1715, 1719, 1751—1758 şi 1761—1762 n-au putut fi întocmite din cauza suprasolicitării arhivarului;
4. Lipseau acte din 1715 şi 1719. Cele din 1698—1750 au fost numero-tate.

Actele din 1751—1763 nu erau numerotate. Situaţia nu s-a schimbat; decît prin găsirea unor acte din anii 1692—1697 şi a unui singur act din 1719;

³⁹ Arh. St. Braşov, fond Primăria Braşov, seria Actele Magistratului 1798, nr. 1763.

⁴⁰ Ibidem, 1798, nr. 2581.

⁴¹ Ibidem, 1798, nr. 2867.

⁴² Ibidem, 1799, nr. 2412.

⁴³ Ibidem, 1800, nr. 2017.

⁴⁴ Ibidem, 1801, nr. 404.

5. Lista actelor găsite la defunctul jude primar Michael Fronius a fost înaintată guvernului.

Pentru uzul său curent de serviciu, arhivarul Johann Joseph Trausch a început, în jurul anului 1800, — după cum arată filigranele hîrtiei — să întocmească un repertoriu general pentru documentele mai importante din seria Actelor Magistratului. El a cuprins în acest repertoriu general acte din perioada 1700—1829. În perioada de după 1818 cînd și fiul său, Josef Franz Trausch a început să lucreze ca funcționar public ⁴⁵, acesta din urmă a completat registrul cu rezumate ale actelor din perioada 1807—1823, uneori și anterioare și ulterioare pînă în preajma anului 1848. În anul 1865, Joseph Franz Trausch a donat acest repertoriu general arhivei orașului Brașov ⁴⁶.

Se cuvine să arătăm în acest loc că ordonările efectuate și instrumentele auxiliare de evidență întocmite la sfîrșitul secolului al XVIII-lea în arhiva Brașovului și-au păstrat valabilitatea timp de aproape două secole, fiind principala cale de accesibilizare a documentelor din secolul al XVIII-lea, atît pentru nevoile interne ale instituției cit și pentru cercetările istorice. Abia în zilele noastre, cînd vechile evidențe nu mai corespund exigențelor cercetărilor istorice moderne, s-au reluat aceste documente în lucru, întocmindu-se inventare arhivistice detaliate pentru seria Actelor Magistratului Brașov.

După ce am prezentat situația internă a arhivei ne vom referi și la valorificarea acestor documente prin cercetări și publicații istorice. În primul rînd trebuie să amintim aici pe Georg Michael Gottlieb von Herrmann, care a continuat ordonarea arhivei prin diferite lucrări de uz intern, de serviciu, dar și pentru publicații ⁴⁷. Herrmann a publicat mai întîi documente privilegiale și fragmente de documente din arhiva Brașovului în lucrarea sa *Die Grundverfassungen der Sachsen in Siebenbürgen und ihre Schicksale*, Offenbach, 1792 ⁴⁸. În parte, aceste documente au fost reeditate de profesorul universitar A.L.Schlozer din Göttingen în 1795 ⁴⁹. Tot în 1795 au apărut fragmente de documente brașovene într-o lucrare anonimă ⁵⁰.

În 1801 a apărut o altă lucrare anonimă despre relațiile Brașovului cu satele învecinate, în care se publică mai multe documente privilegiale ⁵¹. Tot în același an, G.M.G. von Herrmann publică o lucrare despre începuturile orașului Brașov, bazîndu-se pe documentele de arhivă pe care le publică

⁴⁵ Friedrich Stenner, op. cit., p. 151.

⁴⁶ „Haupt-Register über die Normal-Verordnungen und wichtigsten Akten des Kronstädter Magistratual-Archivs, von den Jahren 1700—1822, verfasst von den ehemaligen Magistratual-Beamten Johann Joseph Trausch und Joseph Franz Trausch; un volum manuscris în formatul folio. Vezi și Franz Zimmermann, *Über Archive in Ungarn*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, N. F. XXIII, Sibiu, 1891, p. 697.

⁴⁷ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 171.

⁴⁸ Josef Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denksblätter der Siebenbürger Deutschen*, vol. II, Brașov, 1870, p. 129—148.

⁴⁹ August Ludwig Schlözer. *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Göttinger, 1795.

⁵⁰ *Chorographie von Burzenland*, în „Siebenbürgische Quartalschrift“, IV, Sibiu, 1795, p. 326—361.

⁵¹ *Verhältniss der Stadt Cronstadt gegen die unliegenden Dörder*, în „Siebenbürgische-Quartalschrift“, VII, Sibiu, 1801, p. 247—255 și 285—298.

în note ⁵². Învăţatul Lukas Joseph Marienburg ⁵³ se referă într-o scurtă lucrare apărută în 1801 tot la documente din arhiva Braşovului, pe care însă nu le publică ⁵⁴. Un alt istoric, care a folosit şi a publicat documente şi din arhiva Braşovului, a fost Joseph Carl Eder, el însuşi născut la Braşov care însă mai târziu a activat la Sibiu ⁵⁵.

Arhiva Braşovului a fost foarte cercetată şi de către Georg Michael Gottlieb von Herrmann pentru monumentală sa lucrare *Das Alte und Neue Cronstadt* (Braşovul vechi şi nou) în trei volume, scrisă în anii 1799—1802, care din cauza cenzurii a putut fi publicată, în parte, abia în deceniul al nouălea din secolul trecut, la 80 de ani de la moartea autorului. În prefaţa la volumul întâi, Herrmann arată că a folosit, pe cit posibil, documente publice ⁵⁶. Verificând notele volumului întâi, care cuprinde perioada pînă la 1688, am găsit pe lîngă multe lucrări tipărite şi manuscrise — citate ca izvoare de către autor — aproape două sute de documente din colecţia de privilegii din arhiva oraşului, deci aproape o treime din colecţie a fost folosită la documentarea lucrării.

În volumul al doilea, care se referă la anii 1688—1780, Herrmann a folosit peste 600 citate din documente de arhivă, îndeosebi din actele şi protocoalele Magistratului ⁵⁷. În ultimul volum, pentru perioada 1780—1800, numărul documentelor citate din arhiva Braşovului este şi mai mare, aceasta fiind sursa principală pentru prezentarea istoriei oraşului Braşov la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, deci pentru o perioadă contemporană, ceea ce trebuie subliniat în mod deosebit ⁵⁸.

Prin activitatea publicistică a lui G.M.G. von Herrmann, Joseph Carl Eder, Lukas Joseph Marienburg şi a altora, care continuă şi la începutul secolului al XIX-lea, arhiva Braşovului a devenit una din cele mai bine cunoscute arhive orăşeneşti din Transilvania în condiţiile accesului foarte limitat la aceste izvoare istorice în acea perioadă. Ordonările ulterioare din secolul al XIX-lea şi accesul mai uşor la documente au dat posibilitatea valorificării documentelor din arhiva oraşului Braşov, puse în slujba cercetărilor istorice.

⁵² Georg V. Herrmann, *Vom Entstehen der Stadt Cronstadt*, în „Siebenbürgische Quartalschrift”, VII, Sibiu, 1801, p. 299—320.

⁵³ Josef Trausch, *op. cit.*, vol. II, p. 387—394.

⁵⁴ L. J. Marienburg, *Historische Merkwürdigkeiten aus Burzland*, în „Siebenbürgische Quartalschrift”, VII, Sibiu, 1801, p. 225—229.

⁵⁵ *Enciclopedia istoriografiei* ..., p. 136.

⁵⁶ Arh. St. Braşov, colecţia Biserica Neagră, IV.F.7.I.

⁵⁷ Oscar von Meltzl, în vol. Georg Michael Gottlieb. V. Hermann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, I, Sibiu, 1883, p. XXXVIII—XXXIX.

⁵⁸ Georg Michael Gottlieb von Hermann, *op. cit.*, vol. II, Sibiu, 1887, 664 p.

PREȚUITORI AI ARHIVELOR

Pompei Gh. Samarian

NICOLAE ȚIRIPAN

Istoria arhivisticii românești consemnează în paginile ei, scrise sau nescrise încă, alături de personalitățile specializate în arhivistică, care și-au închinat viața și activitatea acestui fascinant domeniu, nenumărați alți oameni, chiar dacă nespecialiști, stăpâniți de fiorul tainic al acestei nobile pasiuni.

Medicul Pompei Gh. Samarian se înscrie între cei care, înțelegând importanța documentelor pentru scrierea istoriei, s-au avântat cu întreaga lor ființă printre dosarele prăfuite ale depozitelor de arhivă, punându-și inteligența, răbdarea, bunul simț și, mai ales, o covârșitoare iubire în descifrarea acestora.

Doctorul Pompei Gh. Samarian s-a născut la 26 martie 1879 în orașul Bacău, ca fiu al lui Gheorghe Samarian, funcționar sanitar, și al Profirii Samarian. A urmat școala primară în orașul natal, apoi liceul la „Sf. Sava”, în București. Bacalaureat în 1897, se înscrie la Facultatea de medicină din București, unde, student fiind, face internat la spitalele Eforiei și Brâncovenesc. În anul 1905 își ia doctoratul în medicină și chirurgie. Funcționează ca medic la sanatoriul Olchovschi din București, spitalele Eforiei și Brâncovenesc, spitalul din Zimnicea, iar din 24 iulie 1912 devine medic definitiv al spitalului din Călărași. Deși prin Decret regal nr. 2399 din 7 iulie 1926 este transferat la Bacău, în orașul său natal, obține prin ordin al Ministerului Sănătății dreptul de a fi lăsat să facă serviciul în continuare la spitalul din Călărași, unde, în perioada 1933—1937, este numit director, cu titlu onorific, iar prin ordinul nr. 135509 din 19 februarie 1937 este numit director al spitalului pe termen de doi ani.

Timp de 27 de ani „nenea doctorul”, cum era numit de prieteni, și-a petrecut în orașul de la cotul Borcei cea mai bogată în fapte parte din viața sa, pe care a închinat-o deopotrivă profesiei, căreia i se dăruia cu pasiune, dar și îndeletnicirii de a cerceta filele învechite din dosarele arhivelor, noțiune ridicată de el la rangul de cult, cu o impresionantă dăruire.

Acest modest cercetător, destul de conștiincios, neavând studii de specialitate pentru realizarea lucrărilor sale, și-a cîștigat o temeinică pregătire arhivistică. A învățat să descifreze documente scrise în chirilică și slavă, germană, franceză și italiană, apelînd în dese cazuri la Emil Vărtosu, de care-l va lega o trainică prietenie¹.

Folosind din plin arhivele orașului și după fructuoase investigații în arhivele bucureștene, ale Statului, ale Bibliotecii Academiei, în biblioteci

¹ Arh. St. Călărași, fond personal Lazăr Belcin, dosar 69, f. 6.

particulare, ca aceea a profesorului pr. Ion Cantacuzino, identificind și extrăgând numeroase documente, cele mai multe inedite, a reușit să realizeze acele impresionante volume *Medicina și farmacia în trecutul românesc* și lucrarea *Ciuma în trecutul românesc*, alte lucrări de istorie a medicinei, a spitalului din Călărași și Serviciului sanitar al județului Ialomița.

Aceste lucrări i-au atras recunoștința lumii medicale, românești și internaționale, astfel că, la Congresul Internațional de Istoria Medicinei din septembrie 1934, dr. Samarian a fost primit ca membru activ, iar în 1935 a fost cooptat ca vicepreședinte al Societății Române de Istoria Medicinei². Pentru lucrările amintite, parte din ele prezentate și la congresele internaționale de istoria medicinei, dr. Samarian a fost de două ori premiat de Academia Română cu premiul Oroveanu³.

Monumentala sa operă *Ciuma în trecutul românesc* a fost prefațată de Nicolae Iorga, al cărui apropiat a fost dr. Pompei Samarian, cu următoarele cuvinte: „Lucrarea dr. Samarian adună tot materialul existent și constituie o contribuție esențială în istoria medicinei”⁴, iar Mircea Eliade, referindu-se la primul volum din vasta operă *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, după ce amintește bogăția materialului, faptul că adună documente de mentalitate colectivă medicală, scrie: „... ce uluitoare sunt aceste informații. Dr. Samarian a avut grijă să le reproducă integral, și ele alcătuiesc cea mai pitorească arhivă, care interesează nu numai pe istoricul medicinei, ci și pe etnograf, pe folclorist, pe istoricul mentalității românești”⁵.

Doctorul Samarian a publicat și alte lucrări mai mici, precum și un mare număr de studii și articole cu tematică medicală în „Revista de igienă socială”, „Revista științelor medicale”, „Buletinul Asociației medicilor veterinari”.

Deși medic de profesie, scormonind arhivele, dr. Samarian s-a îndrăgostit de istorie, descoperind un număr impresionant de documente referitoare la trecutul orașului Călărași și al județului Ialomița, dar și la istoria națională. Descriind peste ani ce l-a determinat să înceapă a scrie lucrări de istorie, doctorul Samarian avea să noteze: „Într-o zi, sunt mulți ani de atunci, din întâmplare mi-a căzut în mâini Istoria secolului al XVI-lea și domniile lui Petru Schiopul, scrisă de Profesorul Iorga în colecția Hurmuzachi. Paginile de istorie românească așa de frumos scrise, așa de documentat și de frumos redată, nu mai citisem pînă atunci. Eram vrăjit, și atunci, înclinarea firească ce aveam pentru studiul istoriei m-a împins să citesc cu patimă, de cite ori eram liber, tot ce scria profesorul Iorga, tot ce privea trecutul românesc”⁶.

Așa a ajuns doctorul Samarian la acea ineputabilă scotocire a arhivelor prăfuite, unde, nopți și zile, a făcut fructuoase investigații „asupra trecutului istoric al unui oraș care se părea că nu are nici unul, dar care azi își are scrisă povestea așa cum a fost, cu ciume, cu holere, cu lazarete, cu schimbări de capitală, cu ocupația muscălească, — scrise toate documen-

² Ibidem, f. 5.

³ „Pământul”, nr. 32–34 din 4 iunie 1933.

⁴ Arh. St. Călărași, fond personal Lazăr Belcin, dosar 69, f. 5.

⁵ Mircea Eliade, *Drumul spre centru*, București, 1991, p. 255.

⁶ Pompei Samarian, *O spovedanie. Cum l-am cunoscut pe N. Iorga*, în „Pământul”, nr. 74 din 15 iulie 1934.

I.C. Filitti, căruia autorul i-a înfățișat lucrarea înainte de a o da la tipar, relevând bogăția materialului inedit cuprins în lucrare și în anexele acestuia, notează: „Obişnuit cu metoda științelor exacte, autorul nu face nici o afirmație care să nu fie întemeiată pe un izvor sigur”⁹.

Pe lângă lucrările pe care le-a scris și tipărit, unele amintite aici, altele nu, doctorul Pompei Gh. Samarian a fost un activ colaborator al ziarelor „Acțiunea” și „Pământul”, care apăreau la Călărași, publicând în paginile lor un impresionant număr de documente inedite, grupate în cicluri de articole, dintre care amintim: Ceva din trecut, Contribuții ialomițene la istoria neamului, Din trecutul orașului Călărași, Documente ialomițene, Figuri uitate, Efemeride, toate amintind despre viața publică și culturală a orașului, marile personalități culturale care au vizitat orașul, evenimentele sociale și economice, ca spre exemplu bilciurile din Călărași și județ, cu însemnătatea lor istorică, evoluția școlii, a bisericii, probleme cu caracter literar, presă.

În anul 1932, când Liga Culturală fixase sărbătorirea a 20 de ani de la reorganizarea Secției ialomițene, la propunerea doctorului Pompei Samarian, N. Iorga a amânat-o. Sărbătorirea a avut loc în 1933, odată cu aniversarea centenarului înființării orașului. Cu această ocazie, doctorul Samarian a prezentat fotocopia actului original prin care capitala județului Ialomița era mutată de la Urziceni la Călărași, purtând data de 14 aprilie 1833, document descoperit „după optsprezece ani de tâlmăciri banale, printre hrisoave mucegăite sub caria vremii, de ochii de vererită ai acestui neastâmpărat cetitor în letopisețe”¹⁰.

A mai prezentat, de asemenea, un număr de trei documente de mare importanță istorică, descoperite în arhiva lui Nicolae Mavros, bunicul dinstră-mamă al profesorului dr. I. Cantacuzino¹¹: Este vorba despre o scrisoare scrisă și semnată de Tudor Vladimirescu la 28 februarie 1821, în care slugerul demască uneltirea caimacanului Craiovei, Constantin Samurcaș, care, în înțelegere cu consulul rus Pini, atrăsese pe căpitanul de panduri Hagi Prodan și 270 de sirbi, plătindu-i cu bani pentru a-l ucide pe Tudor¹². Al doilea document este copia unei scrisori fără dată, a lui Tudor, trimisă lui Constantin Samurcaș. Această scrisoare a fost copiată de un scriitor Mace... (poate Macedonschi) pentru Mihalache Ghica, fratele domnitorului Alexandru Ghica, șeful miliției și fost cumnat cu Mavros și reprezintă răspunsul la scrisoarea prin care Tudor raportează că a adus la îndeplinire poruncile date; se referea la asigurarea ordinii din partea pandurilor și cere: „și acum, este vremea, când să-mi faci și dumneata norocire și în suflet și în viață, de vei pohti la binele obștii și a celor ce trudesco pentru dreptate”¹³. Cel de al treilea document este tot copia unei scrisori, dar nesemnată, însoțită de o listă originală cu „Cererile norodului românesc” și este adresată aceluiași Constantin Samurcaș¹⁴.

⁹ Pompei Samarian, *Istoria orașului Călărași*, București, 1931, prefața.

¹⁰ „Pământul” nr. 50 din 1 decembrie 1933.

¹¹ Pompei Samarian, *Ceva din trecut: Documente inedite din timpul lui Tudor*, în „Pământul”, nr. 32–34 din 4 iunie 1933.

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

Publicarea documentelor privitoare la Tudor Vladimirescu în numărul închinat Congresului Ligii Culturale a stîrnit mare vîlvă printre cunosătorii epocii lui Tudor, deoarece prima oară s-au dat la iveală, înmănușiate, toate punctele programatice ale revoluției de la 1821.

După frumoasele îndemnuri și felicitări pe care i le-au adus profesorul Nicolae Iorga, doctorul Pompei Samarian a „primit vizita lui Emil Vîrtosu, subdirectorul Arhivelor Statului, care abia întors de la Paris a vroit să se convingă personal de autenticitatea documentelor, după care a luat copii fotografice, pentru a le face loc de cinste în studiul ce scrie asupra epocii lui Tudor Vladimirescu”¹⁵.

În ziua de 15 noiembrie 1933, doctorul Pompei Samarian se afla la București, unde, la propunerea lui Emil Vîrtosu, „un adînc cunosător al trecutului românesc, maestru neîntrecut în descifrarea scrisului vechiu, adorator al frumousului”¹⁶, vizita expoziția Brâncoveanu organizată la sediul Arhivelor Statului.

Impresionat de măreția acestei frumoase expoziții, doctorul Pompei Samarian avea să atingă una din problemele mereu prezente în activitatea Arhivelor Statului. Iată ce scria, după vizita respectivă: „Cînd am plecat, am întrebant de ce nu se publică, de ce nu se popularizează toate frumusețile expuse; ar fi desigur o operă utilă, care ar perpetua această expoziție. O licărire de infinită tristețe a luminat o clipă ochii mari de apostol al științei trecutului, ochii D-lui Vîrtosu: „Am s-o fac cînd vor fi fonduri. Am pnceput și mi s-a strîns inima. Și cînd te gîndești, cîți bani se cheltuiesc fără rost pentru lucruri de pe urma cărora nu rămîne nimic. Te'nfioară gîndul că numai pentru ceea ce trebuie nu se găsească niciodată bani”¹⁷.

Sînt demne de remarcant, vorbind despre munca de cercetător a doctorului Pompei Samarian, descoperirile făcute de el în documentele peste care ar fi trecut cu vederea dacă n-ar fi cunoscut importanța acestor descoperiri întâmplătoare. Ceretînd izvoarele privitoare la cazurile de ciomă, a constatat că cioma nu cruță pe nimeni, la 14 septembrie 1795, ea pătrunde în casa visterului poet Ienăchiță Văcărescu, tocmai cînd soția sa era în durerile nașterii. Logofătul de visterie descrie, sugestiv, această situație grozavă și lasă în documentele vremii versurile făurite de el, denumite „molifte” — adresate ca rugăciuni către Sfînta Fecioară, căreia poetul îi cere milostivirea, odată cu măsurile luate pentru apărarea de molipsire. Despre aceste versuri, profesorul Iorga, căruia i s-au adus la cunoștință de cercetător, arată: „Aceste molifte și după izbucnirea cererii dureroase — „mulțămită” — scrise numai cu vreo doi ani înainte de moartea poetului, sînt cu totul necunoscute. De o mare însemnătate toate trei, cea din mijloc e una din cele mai frumoase bucăți din vechea noastră poezie, remarcabilă prin fluiditatea stilului ca și prin noutatea de ritm”¹⁸.

Încă o notă extrasă din arhive referitoare la Călărași este știrea despre primul cîrturar ialomițean „Oprea Logofăt ot Ialomița”, care a scris un Acatist și Catavașii la leat 7247 (1739), pe care doctorul Pompei Samarian a descoperit-o la Biblioteca Academiei, înscrisă sub cota 471. Manuscrisul

¹⁵ „Pămîntul”, nr. 37—38 din 30 iulie 1933.

¹⁶ Pompei Samarian, *Expoziția Brâncoveanu*, în „Pămîntul”, nr. 50 din 1 decembrie 1933.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Arh. St. Călărași, fond personal Lazăr Belcin, dosar 69, f. 7.

poartă următorul titlu: „Acatist al Sfintului părinte Nicolae, arhiepiscopul de la Myra Lichiei, făcătorul de minuni, care se citește joi și cine când va vrea; începutul ca și celelalte. Oprea Logofăt ot Ialomîța am scris aceasta când era cursul anilor 7247 (1739)”¹⁹.

În anul 1935 doctorul Samarian descoperă în Arhivele Statului un dosar „ros de vreme, din foilețarea căruia am cules cîteva informații pe cât de frumos, pe atât de noi și necunoscute celor de astăzi, cu privire la organizarea sanitară a Bucureștilor din anul mîntuirii 1817. În acest an, Bucureștii au un ocol central și cinci ocouri periferice; pentru fiecare ocol periferic există un doctor, iar centrul are trei doctori. Întinderea fiecărui ocol este determinată de către Vornicia Obștirilor, și este în seama doctorului respectiv”²⁰.

Nu știm cîte din documentele descoperite de doctorul Pompei Samarian se mai păstrează, dar știm că, dintr-o adîncă dragoste față de documentul de arhivă, speriat de distrugerile de arhivă din anii treizeci ai secolului nostru și convins fiind că fiecare document, cât de neînsemnat, ascunde o știre cât de mică privind istoria locală sau națională, a dat un îngrijorător strigăt de alarmă, prin articolul „Ni se iau arhivele!”²¹.

Pentru marea lor actualitate vom cita în continuare cîteva din ideile subliniate de autor: „Am aflat o veste rea. Un delegat al Arhivelor Statului lucrează de cîteva zile în Arhivele locale, să trieze dosarele, să aleagă pe cele care au vreo importanță documentară ca să le ducă la Arhivele Statului, și toate celelalte să se vîndă ca hîrtie maculatură nu știu cărei societăți feminine în nevoie de fonduri. În afară de cerințele legilor, motivul principal care ar impune această lucrare, ar fi că nu se găsește loc pentru păstrarea acestor arhive. Pe mine mă doare în suflet înstrăinarea actelor trecutului acestui județ, și oraș și pentru că m-am chinuit o viață întreagă să le prețuiesc; și mă doare gîndul că au să se ia de aici și bună parte au să se vîndă ca maculatură”²².

În continuare, referindu-se la grija manifestată în Apus față de document, autorul arată: „În alte părți, pretutindeni în Apus, orașele și administrațiile nu numai că păstrează ce au, dar cheltuiesc averi imense ca să adune orice act, orice obiect, care li-ar vorbi de trecutul lor. Sînt documente care se plătesc cu valoarea greutatei lor socotită în valoarea celor mai scumpe pietre nestemate. Și să nu mergem prea departe, să privim orașele Ardealului nostru; nu-i oraș, nu-i sat să n-aibă o Arhivă, adesea chiar un Muzeu, care strigă, oricui le cercetează, valoarea trecutului lor. Arhivele Clujului și Sibiului pot rivaliza cu cele mai de seamă din Apusul European; arhivele Brașovului și Bistriței, cercetate de un Densușianu și profesorul Iorga, au adus îndreptări și adăugiri de seamă, uneori precizări uimitoare în istoria poporului românesc, din acte în aparență fără preț, ca socoteli de negustori, acte de vamă, procese și acte de vînzări”²³.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Pompei Samarian, *Documente inedite*, în „Pămîntul”, nr. 97 din 14 aprilie 1935.

²¹ Idem, *Ni se iau arhivele!*, în „Pămîntul”, nr. 91 din 31 ianuarie 1935.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

Arătînd situația unora din arhivele Călărașului și Ialomiței, doctorul Pompei Samarian consemnează: „În Călărași se află arhiva veche a Prefecturii. Răvășită de nemți, nu s-a mai gîndit nimeni să o pue în ordine. Sute și mii de dosare zac aruncate într-o cameră din subsol, în care numai pasiunea de a afla trecutul sanitar al acestui județ m-a putut fixa cîteva luni de zile, ca să le cercetez. Primăria posedă o Arhivă cum nu se poate imagina mai frumoasă, păstrată cu sfințenie din 1836 pînă astăzi (1935 n.n.). Sînt 23 de ani de cînd o cercetez. Nu mi-a rămas pagină necitită, slovă veche, neînțeleasă pentru cei ce n-o cunosc, cu care se notează conținutul dosarelor, am completat-o cu slovă de azi, la îndemîna celor care s-ar interesa de vreo anumită problemă a trecutului acestui oraș ... în această arhivă se găsește trecutul frumos, care trebuie să fie drag și sfînt călărășenilor”²⁴. Textul articolului a fost completat după război de procurorul Lazăr Belcin, care a adăugat: „Un primar idiot a vîndut-o la D.C.A.”.

După ce face referiri și la alte arhive existente în Călărași, autorul încheie, astfel: „Și pentru atîtea comori, de care nici nemții n-au îndrăznit să se atingă, pentru atîtea acte sfinte, care în alte părți, în alte orașe, în orașele Ardealului, ca și în orașele Apusului civilizat, se păstrează cu râvnă și gelozie, la noi, aici în Călărași, să nu se găsească loc unde să se ție? Este o monstruozitate!”²⁵.

Și cite asemenea monstruozități nu s-au întîmplat din 1935 și pînă astăzi. Ce păcat că în prezent dispunem de spațiul invocat de doctorul Pompei Samarian, dacă nu mai posedăm nici jumătate din arhiva primăriei, caracterizată de doctorul Samarian în 1935, „cum nu se poate mai frumoasă”.

Într-o notiță din același ziar, în care se face referire la aceeași problemă, se arată că: „cea mai mare parte a actelor ... va fi vîndută la kilogram unei societăți de binefacere (?), care la rîndu-i o va vinde mai departe bragagiilor și măcelarilor. Așa se explică faptul că servitoarea a adus de la piață ieri dimineață un kil de bojoci pentru câini învelit într-un decret domnesc semnat cu mîna fermă de Alexandru Ioan Cuza. Oare nu simte nimeni împietirea care se comite și nimeni nu cere să înceteze scandalul? Iar pe doctorul Samarian îl sfătuim să nu mai bată scările Arhivelor. Pentru că-și poate stringe documentele pe la măcelării ...”²⁶.

Vorbînd la radio de felul cum s-au risipit comorile românești de artă și istorie, Nicolae Iorga, subliniind sălbătica acțiune de deființare a arhivelor noastre publice, care continuă cu furie, a menționat și articolul doctorului Pompei Samarian „Ni se iau Arhivele”²⁷.

Pasionat și neobosit cercetător și apărător al arhivelor, doctorul Pompei Samarian a părăsit Călărașii, în care se îmbăstînase, în anul 1939, anul pensionării sale, și s-a stabilit în București, „pornînd tinerește, încă mai asiduă, să scormonească trecutul închis în Biblioteca Academiei și în Arhivele Statului”²⁸.

Iată cum caracteriza, în 1943, Aurelian Sacerdoțeanu ultimii ani ai activității acestui împătimit al arhivelor, care a fost doctorul Pompei Gh. Samarian: „Cunoșteam din amintirile culese din familie pe dr. Samarian, care, în timpul epidemiei din Moldova, din războiul din 1916—1918, scă-

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Pămîntul”, nr. 95 din 17 martie 1935.

²⁸ Arh. St. Călărași, fond personal Lazăr Belcin, dosar 69, f. 8.

pase de moarte, prin îngrijirile date, pe tatăl meu. De numele său mi-a amintit o dare de seamă a profesorului meu Nicolae Iorga, care, într-o prețioasă notă, îi recomanda, în 1935, primul volum din *Medicina și farmacia în trecutul românesc*. În anul cînd apăreau aceste volume, am primit conducerea generală a Arhivelor Statului. Între cei dintâi cercetători ai Arhivelor a fost și dr. Samarian, care era prezent în fiecare zi, cu preciziunea de ceasornic. Cînd, într-o zi, i-am spus, în glumă, că ar trebui să-i ofer o diurnă pentru constanta sa prezență, a răspuns: „Aș prefera încuviințarea să pot lucra și dimineața în arhive”. De la 5 noiembrie 1940 i-am acordat această învoire. Atît era de legat de munca sa, încît se temea că nu va avea timpul suficient s-o ducă la capăt. La 16 aprilie 1942, fișa nr. 3 a doctorului a fost ultima pe care a semnat-o la Arhive. Pentru ultima dată l-am văzut pornind pe drumul veșniciei, cu aceeași figură senină de totdeauna. Pleca, poate mulțumit că făcuse ceva, chiar dacă nu văzuse sfîrșitul operei sale. Pentru memoria lui neștirbită adaug un îndemn: Să se găsească omul înțelegător, care să-i publice manuscrisele. Știm bine ce material cuprinde și ce înfățișare nouă pot da ele străduinței medicale românești din trecut”²⁹. Din investigațiile întreprinse de noi n-am putut afla unde au ajuns manuscrisele doctorului Pompei Samarian, ceea ce reprezintă o mare pierdere, iar omul amintit de Aurelian Sacerdoțeanu nu s-a găsit încă.

Cunoscut în epocă, peste amintirea doctorului Samarian s-a așternut, în anii regimului comunist, uitarea. Recent, Consiliul local al municipiului Călărași a luat în discuție posibilitatea amplasării într-un loc public a unei plăci comemorative, precum și studierea posibilității ca spitalul din Călărași să poarte numele de Dr. Pompei Gh. Samarian.

²⁹ Ibidem, f. 9.

PROBLEME DE ARHIVISTICĂ

Aspecte referitoare la situația fondurilor și colecțiilor dispersate la diferite filiale județene

NATAȘA POPOVICI, IONEL SECĂREANU

Evoluția în timp a neamului românesc pe această „placă turnantă a Europei”, cum numea Balcanii Nicolae Iorga — loc de întâlnire și confruntare a sferelor de influență ale panslavismului, germanismului și mahomedanismului otoman —, a făcut ca neamul românesc să piardă, prin diseminare administrativă, mare parte din fondul său arhivistic național. De asemenea, istoria constituirii sistemului Arhivelor Statului, lipsa permanentă a spațiului de depozitare au făcut ca fondurile și colecțiile arhivistice românești să sufere dispersări, fragmentări și chiar pierderi.

În momentul de față, în Arhivele Statului 1.028 fonduri și colecții sunt împărțite între mai mulți deținători sau se află în depozite zonale diferite de cele ale creatorilor lor. Cu siguranță, nu am fi făcut o problemă din aceasta dacă o serie de activități și de acțiuni nu ar fi impus o analiză a situației în ordinea argumentelor:

1. Condițiile de păstrare și repartiziia spațiului

Situația spațiilor de păstrare libere relevă o nouă formă de repartizare pe sistem, deși necesitățile de preluare sunt, în linii mari, aceleași. Astfel, necesitățile sunt de circa 120 km.l. arhivă pe ansamblul țării, iar posibilitățile sunt de numai 48.225 km.l., deci aproximativ 40% din necesități.

În baza raportărilor filialelelor și a controalelor efectuate s-a constatat că există diferențe mari de spații de depozitare disponibile. Astfel, la Filiala Arhivelor Statului Alba există 6.222 m.l. disponibili, la Bistrița-Năsăud — 2.500 m.l., față de spațiul limitat de la Covasna — 12 m.l. sau de la Tulcea — 3 m.l. Totodată, trebuie amintit și faptul că arhiva se păstrează la unele filiale (ex. Cluj, Covasna, Caraș-Severin) în spații improprii, pe cind filiale ca Sălaj, Bistrița-Năsăud, Bihor dispun atit de spațiu, cât mai ales de condiții bune de păstrare a materialului arhivistic.

2. Principiile

*Literatura de specialitate folosește o terminologie bogată pentru definirea principiilor arhivistice, dar analiza acesteia a demonstrat că, de fapt, avem de-a face cu următoarele 3 principii de bază:

A. *Principiul unității fondului* sau principiul provenienței în raport de creator, potrivit căruia totalitatea materialelor documentare create de același subiect, persoană juridică sau fizică, reprezintă un lucru în sine, astfel încât, indiferent de evenimentele la care au fost supuse în decursul tim-

pului, ele reprezintă componente ale aceuiași lot. Această formă de grupare, pe lângă caracterul obiectiv pe care-l are, poate asigura interdependența dintre documentele create în diferite perioade ale existenței creatorului, precum și între cele ale diferiților creatori din aceeași perioadă istorică. De asemenea, satisface necesitățile de ordin juridic prin menținerea inalterabilă a identității creatorului cu materialul documentar, a cursului desfășurării activității acestuia în multiplele relații cu terții și toate efectele izvorâte din acestea. La gruparea materialelor documentare în fonduri, problema cea mai importantă o constituie determinarea creatorului și a limitelor extreme ale activității lui.

B. *Principiul respectului pentru creatorul de fond*, și anume menținerea în prelucrarea fondurilor, prin operațiunile arhivistice, a sistemului de constituire a arhivei așa cum s-a făurit creatorul său.

C. *Principiul teritorialității*, principiu care trebuie să țină seama de originea teritorială a fiecărui fond arhivistic, de concentrarea într-un singur loc în spațiu de formare. Concentrarea este indiferentă de situația administrativă a țării.

Conceptul de recuperare a arhivelor a existat de-a lungul timpului. La început s-a formulat principiul ca soarta arhivelor să fie legată de soarta teritoriului care le-a creat și căruia îi erau necesare, în primul rând pentru bunul mers al administrației. Acesta s-a aplicat atât statului (schimbări teritoriale), cât și particularilor (împărțiri de moșii între succesori). Dar statut de principiu acest lucru s-a obținut prin stipulațiile tratatelor internaționale de pace, în special după campaniile de cuceriri ale lui Napoleon. Astfel, în toate tratatele din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, care cuprindeau articole privitoare la anexări sau cedări de teritorii există și clauze referitoare la arhivele acestor teritorii. Abia după aceea a apărut și interesul pentru istoric. Statele și-au cerut documentele naționale care, dintr-un motiv sau altul, erau în arhive străine.

În ceea ce ne privește, din datele pe care le deținem, foarte multe documente — unele de o importanță deosebită pentru istoria noastră — au ajuns de-a lungul anilor și pe diverse căi în Rusia, Ungaria, Austria, Turcia, Polonia, Cehia și Slovacia, Ucraina etc. Practica internațională și prevederile unor tratate internaționale par a ne fi favorabile în inițierea unor acțiuni care vizează recuperarea acestui tezaur de documente românești.

Relativ la arhivele privind istoria României trebuie să menționăm că art. 93, 191, 193 din Tratatul de pace de la Saint-Germain, încheiat cu Austria în 1919, și art. 77, 175—178 din cel de la Trianon, semnat cu Ungaria în anul 1920, stabileau retrocedarea către România a actelor aparținând administrației civile, militare, financiare, judecătorești ale teritoriilor cedate, a documentelor ridicate din teritorii și aparținând statului, administrațiilor publice și persoanelor particulare, precum și a actelor care „au o legătură directă” cu istoria teritoriilor cedate.

În ciuda unor tratative numeroase, (Sèvres — 1920, Roma — 1920, Viena — 1920, Belgrad — 1923, București — 1924 ș.a.), problemele recuperării documentelor istorice privind Transilvania, Bucovina, Banatul și Basarabia nu au fost rezolvate, datorită împotrivirii deținătorilor. De aceea, în 1945, la tratativele de pace de după cel de-al doilea război mondial, pro-

blema arhivelor create pe teritoriul românesc a fost reluată, dar fără rezultatele scontate.

Pe de altă parte, în baza Convenției de armistițiu din septembrie 1944 (art. 12) și a art. 23 al Tratatului de pace din februarie 1947, România a fost obligată să retrocedeze Uniunii Sovietice întreaga arhivă istorică a Basarabiei, precum și fondurile administrative create de administrația românească din Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herței, dar aceste documente, potrivit publicațiilor moldovenești, nu au intrat în Arhivele Naționale ale Republicii Moldova.

3. Activitatea de pregătire pentru fondul de asigurare

Fondurile și colecțiile arhivistice propuse pentru fondul de asigurare se microfilmează în întregime, aceasta presupunând unitatea fondurilor sau a colecțiilor respective. În cadrul operațiunii de pregătire pentru microfilmare, unitatea fondului (colecției) — ca principiu — a fost susținută de mai multe filiale, printre care amintim: Bistrița-Năsăud, Sălaj, Satu-Mare, Mureș, Iași etc.

În consecință, se pune alternativa teritualizării sau a menținerii statu-quo-ului. Argumentele favorabile realizării acțiunii:

- a. Principal, s-ar asigura unitatea fondurilor și teritualizarea lor.
- b. Administrativ — pentru o bună gestionare a Fondului Arhivistic Național și pentru o prelucrare arhivistică corectă și completă (ex. ordonarea, selecționarea, inventarierea, pregătirea pentru microfilmare presupun cunoașterea întregului complex de informații pe care îl transmit documentele).

c. Microfilmarea s-ar realiza în condiții mai bune.

d. Valorificarea științifică a informațiilor istorice cu caracter local (zonal, regional).

e. În cazuri speciale (război, calamități naturale), selecția valorilor locale primează în psihologia de stress a individului supus obișnuitului „patriotism local”.

Argumente contra:

a. Fragmente de fonduri sau colecții care au intrat în circuitul științific, cu menționarea locului de depozitare. O modificare a situației ar deservi pe autor, trimiterile sale devenind, cel puțin parțial, false.

b. Deplasarea și mutarea documentelor, mai ales a celor vechi, presupun probabilități de degradare și chiar de rătăcire și pierdere a lor.

c. Orice mutare de documente istorice impune cheltuieli financiare și de forță de muncă, ceea ce, în condițiile bugetare actuale, este relativ greu de realizat.

În concluzie, unificarea documentelor aparținând aceluiași fonduri într-un singur depozit este teoretic o situație rezolvabilă, dar trebuie analizată de la caz la caz și în funcție de condițiile și specificul fiecărei filiale în parte.

Probleme actuale și de perspectivă privind situația arhivelor instituțiilor desființate sau reorganizate

MIHAI STATIE, CĂTĂLIN MUSTĂȚĂ

Evenimentele din decembrie 1989 au condus, la fel ca și mutațiile din sfera socio-politică și economică, la transformări de ordin cantitativ și calitativ și în domeniul arhivistic. Procesul reformativ politico-economic a condus la apariția unor noi structuri, paralel cu transformarea sau dispariția altora, fapt ce a generat un proces complex, ca întindere în timp și amploare, de creare a noi instituții. În acest sens, un număr important de instituții, în special din plan administrativ și politic, și-au încheiat practic existența, fără a mai avea vreun succesor. Din categoria acestora amintim: P.C.R., cu întreaga sa structură, Consiliul de Stat, Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie, Curtea Superioară de Control Muncitoresc, C.A.P.-urile, COASC-urile, centralele pe ramuri și altele.

În perioada 1990—1991 au fost preluate în depozitele proprii documente însumând o cantitate de peste 14.000 m.l. În cea mai mare parte, documentele sunt neordonate, neinventariate și neselectate. Arhivele Statului au fost obligate, ca urmare a situației create prin desființarea structurilor politico-economice, să aducă în depozitele proprii documentele în situația mai sus menționată, în scopul salvării lor. O parte din documentele respective, datorită lipsei de spațiu, au fost stivuite printre rafturi. S-a recurs la această măsură extremă deoarece creatorii documentelor au jucat un rol important în plan politic, economic, social sau cultural. Valoarea lor este dificil de apreciat în momentul de față, astfel că se impune o atenție sporită în păstrarea și conservarea acestora. În aceeași situație se află o cantitate importantă de documente ce se păstrează la creator, pentru care Arhivele Statului, prin organele de specialitate, trebuie să culeagă datele necesare stabilirii unui plan de acțiune menit să rezolve această problemă cu care se confruntă atât filialele cât și Direcția Arhivelor Centrale, Sinteză și Control. Pe lângă lipsa de spațiu, Arhivele Statului se mai confruntă atât cu insuficiența forței de muncă necesare realizării problemei menționate, cât și cu pensionarea unui număr însemnat de specialiști.

O altă categorie de instituții o reprezintă cele reorganizate prin comasare sau divizare, așa cum este, în special, cazul ministerelor sau al marilor unități economice. În această situație, arhiva fostelor unități este în pericol de a fi ignorată sau chiar distrusă de către noii creatori și deținători, mai puțin cea cu importanță practică sau științifică. O situație favorabilă o întâlnim în cazul instituțiilor care își continuă activitatea, motiv pentru care acordă în continuare atenție arhivei proprii. Un caz cu totul special în activitatea creatorilor și deținătorilor de arhivă îl reprezintă cel al instituțiilor care s-au privatizat și pentru care nu avem la ora actuală un cadru legal care să reglementeze evidența și păstrarea actelor ce se creează.

Având în vedere situația mai sus relatată, se impune o intensificare a muncii de îndrumare și control, în scopul cunoașterii cât mai exacte a regimului juridic și a stadiului arhivelor aflate la creatori. Este necesară această

cunoaștere pentru a se putea stabili prognoza și ordinea preluărilor, în funcție de conținutul informațional, ordonarea, inventarierea și selecționarea documentelor. Considerăm că acest obiectiv poate fi realizat, avându-se în vedere asistența de specialitate acordată de Arhivele Statului în ultimii ani. Analiza efectuată asupra posibilităților de acțiune a reliefat că problema preluărilor se poate aborda în trei feluri, fiecare avînd efecte pozitive și negative atât asupra Fondului Arhivistic Național, cât și a instituției Arhivelor Statului.

Cum nu dorim să dăm soluții pretins perfecte, le prezentăm mai jos, fără a crede că am expus toate argumentele.

I. Preluarea tuturor arhivelor abandonate sau a celor în curs de desființare, pentru a le salva, fără însă a li se asigura o depozitare conform normelor arhivistice (acolo unde nu este spațiu de depozitare, printre rafturi și grămadă).

1. Procedînd astfel, salvăm de la distrugere documentele create într-o perioadă istorică ce nu poate fi ignorată.

2. Se va stărui, în asemenea situație, pe lîngă factorii de decizie, de a crea noi spații de depozitare.

3. Valorificarea maculaturii rezultate în urma operațiunii de selecționare și reciclarea ei la nivelul economiei naționale.

Dezavantajele acestei acțiuni sînt:

a) supraîncărcarea fizică a depozitelor;

b) crearea dezordinii prin îngrămădire și îngreunarea accesului la documente;

c) crearea unui sistem biologic dăunător documentelor, ca urmare a unor condiții improprii de păstrare la creator și riscul de îmbolnăvire a personalului;

d) preluarea unor documente cu valoare practică, care solicită efectuarea unor servicii nespecifice muncii arhivistice și încărcarea spațiului de depozitare existent cu acte fără valoare istorică.

Această situație ar determina administrația de stat să ne impună efectuarea de munci practice, în dauna activității științifice a Arhivelor Statului.

II. Preluarea selectivă a fondurilor ce încorporează informații complexe, de sinteză:

1. Acțiunea prezintă avantajul unor preluări în limita spațiului.

2. Principalele informații la nivelul unităților județene sau statale sunt salvate.

3. Nu preluăm cantități de documente cu termene mari de păstrare.

4. Nu supraîncărcăm personalul și nu creăm presiuni ale cercetătorilor asupra instituției.

5. Evităm dezordinea în depozite și creăm condiții corespunzătoare păstrării, conservării și folosirii documentelor.

6. Se asigură o rezervă de spațiu pentru cazurile neprevăzute, menținându-se astfel posibilitatea preluărilor conform prognozei.

Respectarea acestei opțiuni atrage după sine:

a) nepreluarea unor fonduri care conțin totuși informații valoroase, ca urmare a necunoașterii conținutului lor;

b) obiectivitatea sintezelor nu este asigurată, neconținând întotdeauna informația inserată în actul primar. Acest lucru face ca astfel de documente să fie privite cu o oarecare rezervă;

c) procedeul lasă posibilitatea alegerii fondurilor în vederea aducerii în depozitele Arhivelor Statului a documentelor după criterii pur subiective.

III. Acceptarea situației de fapt:

1. Demersuri continue pe lângă forurile naționale și locale în vederea punerii la dispoziție de spații și personalul necesar, care să protejeze și să prelucreză materialele documentare deținute, în conformitate cu legislația actuală.

2. Obligatorietatea, în conformitate cu legislația arhivistică, ca instituțiile care dețin arhivele proprii, ca și documentele altor creatori, să fie răspunzătoare de integritatea, evidența și păstrarea lor.

3. Se asigură, procedînd în acest fel, continuitatea, în condiții corespunzătoare, a operațiunilor arhivistice asupra documentelor deținute. De asemenea, sîntem scutiți de a avea în depozite acte fără valoare, care îngreunează buna desfășurare a muncii arhivistice și încarcă cheltuielile de întreținere a arhivelor.

4. Se respectă în acest fel principiile de bază ale arhivisticii și se aplică în mod corect normele de lucru în Arhivele Statului.

Există însă riscul, dacă am manifesta această pasivitate, ca documentele să se distrugă, iar autoritățile administrative centrale și locale să sesustragă de la apărarea bunului național. Totodată, se creează posibilitatea apariției unei opinii defavorabile din partea presei asupra Arhivelor Statului, instituția fiind acuzată de indiferență și neglijență în păstrarea documentelor create în ultimii 45 de ani pe teritoriul țării. Faptul ar duce la pierderea prestigiului de care se bucură instituția în rîndul instituțiilor de cultură pe plan național și internațional, la pierderea de posturi, de dotări materiale specifice necesare, de spații etc.

Din cele relatate se desprind următoarele moduri privind preluarea de documente:

— la nivel central — ministere și alte organe centrale de interes național;

— la nivel județean — Prefectura cu compartimentele ei, Direcția sanitară, Direcția agricolă, Direcția învățămînt, Direcția construcții, primăriile municipale etc.

— la nivel local — consiliile locale, școli, cooperative etc.

Fiecare din modurile de preluare menționate prezintă anumite avantaje și dezavantaje în aplicarea lui corectă. De aceea se impune ca la alegerea unuia din aceste procedee să se studieze cu temeinicie avantajele sau dezavantajele arătate în expunerea de față.

De asemenea, trebuie avute în vedere preluările de completare a unor fonduri și colecții, precum și ale acelor fonduri care largesc prin informațiile pe care le dețin baza documentară. Aici avem în vedere documentele deținute și create de fostele birouri de documente secrete, întrucât acestea, este știut, păstrează informații de importanță deosebită. La fel, cele create de fostele partide politice și de organele de securitate.

Prezentarea acestor idei s-a făcut în dorința de a releva una din problemele concrete cu care se confruntă instituția Arhivelor Statului în momentul de față. Rezolvarea ei în condiții cât mai bune va evidenția, în mare măsură, rodul muncii desfășurate de lucrătorii Arhivelor Statului pe lângă creatorii de arhivă, de-a lungul timpului.

Documente inedite din arhivele poloneze privind opiniile lui Nicolae Titulescu asupra unor probleme internaționale

În Arhiva Principală a Actelor Noi din Varșovia se găsesc principalele documente contemporane referitoare la România aflate în Polonia. În pofida numeroaselor pierderi datorate incendiului clădirii ca și a sustragerilor, fondul Ministerului Afacerilor Externe mai păstrează încă multe documente care completează cunoștințele noastre privind aspecte ale istoriei României din perioada interbelică.

Una din problemele care pot fi studiate parcurgând aceste documente este activitatea lui Nicolae Titulescu, care este când hulit când laudat, în funcție de interesele reprezentate de emitentul actului sau de puterea de înțelegere a acestuia. Se știe că Nicolae Titulescu nu a avut relații prea cordiale cu Jozef Beck, ministrul afacerilor externe al Poloniei și, de aici, cu întreaga diplomatie poloneză¹.

Nu este deci de mirare că activitatea și părerile sale politice erau urmărite cu deosebită atenție chiar după înlăturarea sa din guvernul român și implicit din viața politică a țării. O dovadă în acest sens o constituie și faptul că cele două discuții purtate de diplomatul român — una cu omul politic britanic Lloyd George și cealaltă cu un ziarist, de asemenea, britanic — au fost raportate Ministerului Afacerilor Externe al Poloniei, care, la rândul său, le-a trimis reprezentanților diplomatici ale acestei țări la Berlin, București, Praga, Budapesta, Belgrad și Moscova.

Faptul dovedește că, pe de o parte, se acorda o mare importanță părerilor politice ale diplomatului român, iar pe de altă parte, diplomația poloneză nu îl considera un om politic a cărui carieră se încheiase, ori chiar dacă îl considera ca atare el rămânea redutabil chiar și în această postură.

Vom face în continuare câteva observații pe marginea celor două documente. Ele menționează atât părerile lui Titulescu într-o serie de chestiuni de importanță europeană cât și atitudinea Marii Britanii față de aceste probleme, exprimată de către Lloyd George. La cele trei întrebări puse de Nicolae Titulescu privind poziția Marii Britanii în cazul unor conflicte dintre

¹ S. Mikulicz, *Wpływ dyplomacji Snacji na obalenie Titulescu* (Influența diplomației Sanației la înlăturarea lui Titulescu), în „Sprawy Miedzynaro dowe”, 1958, nr. 7—8, p. 104—123. Vezi și Vasile Matei, *Aspecte ale activității diplomatice a lui Nicolae Titulescu oglindită în documente din arhivele poloneze*, în „Revista română de studii internaționale”, XVI (1982), nr. 3, p. 211—224.



Fig. 1



Fig. 2



Fig. 3

Germania și Cehoslovacia, Lloyd George, prin răspunsurile sale, arată că țara sa nu va interveni manu militari, ci cel mult ar putea organiza o blocadă a Ligii Națiunilor împotriva agresorului.

Prin diversele aserțiuni ale diplomatului englez rezultă dar faptul că britanicii căutau subterfugii pentru a nu interveni împotriva Germaniei, indiferent ce ar întreprinde aceasta în Europa, cu condiția ca acțiunile sale agresive să nu fie îndreptate împotriva Marii Britanii. De altfel, o astfel de politică a constituit un factor de incurajare a tendințelor expansioniste ale Germaniei care, în cele din urmă, au condus la izbucnirea celui de al doilea război mondial.

Foarte importantă pare a fi îngrijorarea lui Titulescu în ceea ce privește pericolul reconcilierii rusc-germane și a unui nou Rapallo. Premoniția marelui diplomat român s-a dovedit cât se poate de reală, demonstrând o perspicacitate deosebită a acestui om politic, pentru că noul Rapallo, după cum se știe, s-a numit pactul Ribbentrop-Molotov, care însă a avut urmări cu mult mai tragice pentru România, Polonia și Țările Baltice.

Ni se pare, de asemenea, deosebit de clară explicația lui Titulescu privind cauzele pentru care a militat în vederea apropierii de U.R.S.S. Din document rezultă clar că dorința lui era de a păstra Basarabia pentru România, acea parte a țării noastre a cărei apartenență la România nu fusese recunoscută de U.R.S.S., constituind în permanență un măr al discordiei dintre cele două țări.

O altă afirmație vine să limpezească poziția lui Titulescu în ceea ce privește trecerea trupelor sovietice pe teritoriul României, trecerea cu care acesta nu a fost niciodată de acord.

Episodul convorbirii dintre Titulescu și Millerand, prim-ministrul Franței este semnificativ pentru obiectul marilor puteri de a scoate castanele din foc cu ajutorul țărilor mici și mijlocii fără să-și asume, în schimb, nici un fel de obligații în afara unor ajutoare simbolice. Cu atât mai atentă și mai abilă trebuie să fi fost diplomația unor astfel de țări aflate între Scylla și Caribda. În acest context transpare cu și mai mare pregnanță rolul lui Nicolae Titulescu într-o perioadă extrem de dificilă din istoria României, perioadă aflată la confluența intereselor divergente ale marilor puteri și a altor țări vecine cu interese potrivnice celor ale țării noastre.

Consecvent concepției sale potrivit căreia nefuncționarea într-un loc și într-un singur moment a sistemului de securitate colectivă internațională ar genera efecte în lanț, observind că Mica Înțelegere este din diferite cauze cam perimată, la fel ca și Înțelegerea Balcanică, Titulescu gândește în permanență la noi combinații politice menite a asigura statu-quo-ul teritorial existent în Europa cu orice preț. De aici rezultă și caracterul dinamic al gândirii sale politice care nu se cramponează de niște tratate, din moment ce acestea încetează să fie viabile.

Cele de mai sus sunt numai câteva idei sugerate de cele două documente, ele pretându-se, fără îndoială, la o exagere mult mai cuprinzătoare. Aprecierea ziaristului englez merită a fi reținută: „Chiar dacă suntem sau nu de acord cu politica lui din ultima vreme, el rămâne cel mai abil și mai dinamic om politic din Balcani”.

1

1937 iunie 5, Londra, Ambasada Poloniei de la Londra trimite Ministerului Afacerilor Externe al Poloniei rezumatul discuțiilor purtate de Nicolae Titulescu cu un ziarist englez referitor la părerile diplomatului român asupra principalelor probleme politice ale zilei.

Memorandum dated 5th June 1937

Titulescu arrived in London this week. I had with him a long and illuminating, if rather rambling talk, which I would summarize as follows:

He is going back to Roumanie shortly, probably in the early autumn. He will resume active political life, but will not identify himself for the moment with any party, any more than in the past. He holds that the Opposition is strong enough to do its job without him. For Maniu is the idol of the Transylvanians, and Mikalache the idol of the peasants. Titulescu himself will attack the Government on independent lines. He will not, however, attack the King, whom, having served for four years, he would consider it ungentlemanly as well as inexpedient to attack personally. But he is going hammer and tongs for the Government, who, he holds, have blundered badly in the international field.

Titulescu considers that the Little Entente is pretty well broken up, what with Czechoslovakia, going one way, and the other two another way, if not two ways! Similarly, he regards the Balkan Entente as a very sick corporation. The Bulgaro-Yougoslav and the Italo-Yougoslav Pacts have done this; they have threatened to make Yougoslavia neutral, certainly in a Bulgaro-Greek war, and possibly even in an Italo-Turkish one. So he advocates closer cooperation that before between Turkey, Roumania and Greece, to counterbalance Yougoslavia's ambiguous position as a member of the Balkan Entente. He claims that he would have prevented either of these unfortunate developments. He blames the present Roumanian Government very largely for this state of affairs, but equally the British, who had it in their power, at the close of the Abyssinian war, to solidify the whole Balkan Entente under their leadership, but instead decided to drop it. This its individual members are now looking for new guaranters, and not all in the same direction. Titulescu thinks that the present Roumanian Government was mad to have made overtures to Italy, from whom it received nothing but a kick; and that it was madder still when it antagonised Russia by asking for the de jure recognition of Bessarabia. On this subject he had a recent and significant four hour talk with Litwinoff, who appears to have told him some grave things.

Moscow is furious at Bucharest's flirtations with the Fascist powers and its refusal to intensify friendly relations with the Soviet Union. So long as Titulescu was there, the Bessarabian question lay buried under the Titulescu formula that Russia would not seek to invade and occupy any part of the territories now under Roumanian rule. Further than that Litwinoff could never have gone, nor did Titulescu ever ask him to go. In raising, however, the question of de jure recognition Antonescu had revived the whole issue under condition most unfavorable and threatening to Romania. Litwinoff made no bones about this in his talk with Titulescu. He also told the latter that Moscow was extremely dissatisfied and disillusioned over Blum's refusal to agree to any military convention or staff talks under the Franco-Soviet Pact. This refusal, added Litwinoff, had led both his Government and himself to doubt whether France meant to carry out the Franco-Soviet Pact, should an emergency arrive in Eastern Europe. Blum's refusal had done more. It had weakened Litwinoff's personal position at home. He would never alter his policy, but his eventual successor would be almost certain to do so, and in disgust with France, to turn once more to Germany.

Titulescu is seriously alarmed by this change or threatened change in Russian policy, both vis-à-vis France. It has forced even him to consider the expediency, from a Roumanian standpoint, of trying to reach an understanding with Germany. For if Russia is about to become hostile to Roumania, there is no other course. France could not be dependent on for effective assistance in these circumstances. Titulescu has been accused of having wanted to accord the right of passage across Roumanian territory to Soviet troops moving to the assistance of Czechoslovakia. This is calumny. He has always opposed the idea, and always evaded the issue by preventing it from being brought to a head, despite pressure from Paris. Moscow and France, for Roumania is not bound to defend Czechoslovakia against any power excepting Hungary, under the Little Entente Agreements. A year ago Titulescu bethought himself of a new conception, the making of parallel pacts of non-aggression and mutual assistance with Russia on the one side and Germany on the other, on the clear understanding that the troops of neither would be allowed to enter Roumanian territory unless the other had first crossed the Roumanian frontier. He had got the Cabinet in Bucharest to agree to

this, then went off on leave with the result which we knew. I should not be suprised if Titulescu endeavouted to find his way to Hitler, with the tacit approval of the French Government, wich believes that he might facilitate Franco-German reconciliation. He is evidently anxious to visit Germany for this purpose, if it could be arranged. Whether one agreed with his past policy or not, he remains the ablest and most dynamic statesman in the Balkans and is certain to come back to power. Therefore I cannot help feeling that Berlin might be well advised not to reject out of hand his desire for a rapprochement, having regard to his obvious change of outlook.

Arh. St. Buc., colecția Microfilme Polonia, rola 54, c. 164—166 (fond Ambasada Poloniei la Berlin, Arhiva Actelor Noi din Varșovia, 1937, dosar 214).

Traducere

Memorandum datat 5 iunie 1937

Titulescu a sosit la Londra săptămîna aceasta. Am avut cu el o lungă și edificatoare convorbire, oarecum cam dezlînată, pe care aș rezuma-o după cum urmează:

Se întoarce în România în curînd, probabil la începutul toamnei. Își va relua activitatea politică, dar nu va adera pentru moment la niciunul dintre partide, nu mai mult ca în trecut. Consideră că opoziția este destul de puternică pentru a-și face treaba fără el. Cât despre Maniu, acesta este idolul transilvănenilor, iar Mihalache al țărănilor. Titulescu va ataca guvernul pe direcții independente. Totuși, nu-l va ataca pe rege, pe care servindu-l timp de patru ani, consideră că ar fi nedelicat și lipsit de sens să-l atace personal. Dar va ataca din răsputeri guvernul care, consideră el, a făcut greșeli mari pe plan internațional.

Titulescu crede că Mica Înțelegere este cam terminată, cu Cehoslovacia care merge pe un drum și celelalte două pe un altul, dacă nu pe două! La fel și Înțelegerea Balcanică pe care o privește ca pe o corporație foarte bolnavă. Aceasta au făcut-o pactele bulgaro-iugoslave și italo-iugoslave; au amenințat că vor face din Iugoslavia o țară neutră, fapt sigur în tr-un război bulgaro-grec și posibil chiar în unul italo-turc. Astfel el pledează o colaborare mai strînsă decît până acum între Turcia, România și Grecia, pentru a contracara poziția ambiguă a Iugoslaviei ca membru al Înțelegerii Balcanice. El pretinde că ar fi prevăzut toate aceste evoluții nefericite. Învinovățește foarte mult actualul guvern român pentru această stare de lucruri, dar în aceeași măsură și pe cel britanic, căruia i-a stat în putere, la sfîrșitul războiului abisinian, să nească sub conducerea sa întreaga Înțelegere Balcanică, dar în loc să facă asta, a lăsat-o baltă. Acum fiecare membru caută noi garanții, dar nu toți în aceeași direcție. Titulescu crede că actualul guvern român a fost nebun cînd a făcut propuneri Italiei, de la care nu a primit nimic altceva decît suferi și că a fost și mai nebun atunci cînd s-a opus Rusiei cerîndu-i recunoașterea de drept a Basarabiei. Despre acest subiect a avut o recentă și semnificativă discuție, timp de patru ore, cu Litvinov, care pare să-i fi spus unele lucruri grave.

Moscova este furioasă din cauza flirturilor Bucureștilor cu puterile fasciste și refuzul de a intensifica relațiile de prietenie cu Uniunea Sovietică. Atîta timp cît Titulescu a fost acolo, problema Basarabiei a stat îngropată sub formula lui Titulescu potrivit căreia Rusia n-ar căuta să invadeze și să ocupe nici o parte din teritoriile aflate acum sub guvernare română. Mai mult decît atît, Litvinov n-a putut nicicîdată să facă și nici Titulescu să-i ceară vreedată. Ridicînd totuși problema recunoașterii de drept, Antonescu a răcnit în treaga controversă în condițiile cele mai nefavorabile și n-a amenințătoare pentru România.

Litvinov nu s-a jenat de acest lucru în discuția cu Titulescu. I-a spus, de asemenea, acestuia din urmă că Moscova a fost extrem de nemulțumită și decepționată de refuzul lui Blum de a fi de acord cu orice convenție militară sau cu orice discuții la nivel de stat major în condițiile Pactului franco-sovietic. Acest refuz, a adăugat Litvinov, a determinat atît guvernul său cît și pe sine să se îndoiască de faptul că Franța intenționează să aplice pactul franco-sovietic, în cazul unor situații externe în Europa de Est. Refuzul lui Blum a făcut mai mult de atît. I-a slăbit lui Litvinov poziția personală acasă.

El nu-și va schimba niciodată politica, dar eventualul său succes este aproape sigur că o va face și, nemulțumit de Franța, se va orienta din nou spre Germania.

Titulescu este foarte alarmat de această schimbare sau de această amenințare de schimbare în politica Rusiei, ambele față de Franța. Aceasta l-a forțat să aprecieze avantajul, dintr-un punct de vedere românesc, de a realiza o înțelegere cu Germania. De aceea, dacă Rusia este pe cale să devină ostilă României, nu mai există altă cale.

În aceste condiții nu se poate conta pe Franța pentru un ajutor efectiv. Titulescu a fost scuzat de a fi vrut să acorde dreptul de trecere pe teritoriul românesc trupelor sovietice care urmau să se deplaseze pentru a da ajutor Cehoslovaciei. Aceasta este o calomnie. El s-a opus totodată acestei idei și s-a ferit de chestiunea în litigiu împiedicându-o să fie adusă la un punct culminant, în pofida presiunii de la Paris, Moscova și Franța, deoarece România nu este obligată să apere Cehoslovacia împotriva oricărei puteri, cu excepția Ungariei, potrivit Micii Înțelegeri. Cu un an în urmă, Titulescu s-a gândit la o nouă concepție și anume crearea unor pacte paralele de neagresiune și asistență mutuală cu Rusia pe de o parte și cu Germania pe de altă parte, bazate pe o înțelegere foarte clară, potrivit căreia trupele niciuneia nu au dreptul să intre pe teritoriul României numai dacă cealaltă a încălcat prima graniță română. A trebuit să obțină acordul Cabinetului din București, apoi a plecat în concediu cu rezultatul pe care l-am știut.

Nu aș fi fost surprins dacă Titulescu ar fi încercat să găsească un drum spre Hitler, cu aprobarea tacită a guvernului francez, care crede că el poate facilita o înțelegere franco-germană. Este dornic să viziteze Germania în acest scop, dacă acest lucru s-ar putea aranja.

Chiar dacă sinterm sau nu de acord cu politica lui din ultima vreme, el rămâne cel mai abil și cel mai dinamic om politic din Balcani și este sigur că va reveni la putere. De aceea nu pot să nu cred că Berlinul ar putea fi bine sfătuit să nu respingă dorința lui de a realiza o apropiere, interesându-se de indiscutabila schimbare a punctului său de vedere.

2

1937 iulie 9, Varșovia. Adrese ale Ministerului Afacerilor Externe trimise unor ambasade poloneze conținând două note primite de la Ambasada Poloniei din Londra privind discuțiile purtate de Nicolae Titulescu.

Memorandum on a talk between Mr. Lloyd George and N. Titulescu on June 11th. 1937

N. Titulescu having expressed a keen desire for a chat with Mr. Lloyd George over European affairs, they had lunch together at the Ritz on Friday last.

N. Titulescu, whose chief concern was to ascertain Mr. Lloyd George's opinion on the possibility of British intervention in a conflict originating in Central or Eastern Europe; had evidently prepared three concrete questions to submit to him, viz:

1. What would Great Britain do if Germany committed an unprovoked and flagrant aggression against Czecho-Slovakia declared such by unanimous decision of the League Council?
2. What would Great Britain do if the German minority in Czecho-Slovakia started a rebellion and Germany sent an army to its rescue to prevent it from being overwhelmed by the Czecho-Slovakian forces?
3. What would Great Britain do if once more the German minority started a rebellion in Czecho-Slovakia and Germany, without sending a regular army, furnished rebels with volunteers and war material as in Spain?

N. Titulescu remarked that he knew that in none of the three contingencies outlined could Great Britain be expected to send troops, but would she blockade Germany?

Mr. Lloyd George had little or no hesitation about replying to Questions 1 and 3. If Germany committed an unprovoked and flagrant aggression, as found by the League, and this country had a Government worthy of the name, Great Britain would be prepared to carry out a League blockade against the aggressor. But Czecho-Slovakia's case would have to be a perfectly clear one, as clear as Belgium's in 1914, or as Abyssinia's. In the contingency defined under 3, Mr. Lloyd George and N. Titulescu found themselves in agreement on the assumption that the British Government would advocate a recourse to the procedure of non intervention established in connection with the Spanish Civil War. Regarding the hypothesis described under 2, Mr. Lloyd George declined to commit himself to the view that British opinion would agree to any intervention at all, because both he and a large sec-

tion of that opinion held that Czecho-Slovakia had not treated its German minority with the requisite generosity or even equity.

N. Titulescu then asked Mr. Lloyd George whether Great Britain would move if France, under her pact with Czecho-Slovakia, went to the assistance of that country if she was attacked by Germany. France in such case, he remarked, would only be carrying out her right and duty under the Pact. Mr. Lloyd George once again pointed out that Great Britain would be expected to act in the case of a clearcut aggression by Germany. The moral issue would determine her attitude.

N. Titulescu explained that he was only visualizing a situation in which the League had unanimously agreed that Germany had been guilty of an aggression. He significantly left out the hypothesis of a League disagreement which would leave France free to go to the assistance of Czecho-Slovakia or to remain neutral.

Mr. Lloyd George remarked that a unanimous decision at Geneva was impossible.

Mr. Lloyd George then M. Titulescu whether he thought that, if there was a clash between Germany and Czecho-Slovakia. France would go to the latter's assistance. N. Titulescu replied that he would not like to say that France would not fulfil her Treaty obligations in that case, but he did not feel absolutely confident that she would. He had previously remarked that spirit in France just now was very bad, far worse than the spirit of the British. He was evidently of the opinion that, regarding the Franco-Soviet Pact, France would probably hesitate to fulfil her obligations.

The talk then turned on to certain personalities. Mr. Lloyd George criticised the policy pursued by Beneš in its subservience to France. After describing him as Poincaré's „jackal“, he altered this description to that of Poincaré's „waiter“. At this point the hotel waiter came in, and there was a pause in the talk. When the waiter had once more disappeared, N. Titulescu expressed his agreement with Mr. Lloyd George's strictures on Beneš and confessed that he was very worried about the attitude which Beneš was adopting at this juncture. He recalled how Mr. Lloyd George's great scheme for bringing Russia to the comity of nations at the Genoa conference had been wrecked in the main by Beneš, acting then under Poincaré's orders. The result had been Rapallo. Both statesmen agreed that Beneš, and not Barthou, was the chief wrecker on that occasion. They both had a soft corner in their hearts for Barthou, who, after all, was very human, and a man of brilliant parts. But Briand naturally was alone amongst French statesmen enjoying their wholehearted collaboration and affection.

From the discussion of French statesmen they passed on to that on the present day figures. Once more they found themselves in agreement in placing Hitler far above Mussolini in both statesmanship and genius. They regarded him as both sincere and as inspired by a fine spirit. Where they disagreed was about the possibility of a Russo-German reconciliation and Entente in the early future. N. Titulescu seemed convinced that Moscow was turning its thoughts in this direction and would a response in Berlin. Mr. Lloyd George demurred strongly to this suggestion. If Hitler, he said, was fanatical and inflexible on one question, apart from the Jewish one, it was this question of drawing near to Soviet Russia. For such a rapprochement would a repudiation of all Hitler held sacred in the Nazi creed. So long as Hitler and the Nazi system were there, there could be no truck between Berlin and Moscow.

Whilst on the subject of dictators, Mr. Lloyd George and N. Titulescu agrees that, when it came to a great emergency, the democracies too, required a Dictator to lead them, and readily accepted such leadership when it was forthcoming. Mr. Lloyd George mentioned his own experience as a virtual Dictator between 1917 and 1919. N. Titulescu concurred with the observation that in Roumania, despite Parliamentary forms, he himself, when in Office, had been very much of a Dictator.

Mr. Lloyd George then instanced the present Dictatorship of President Roosevelt, which, he asserted, had been found necessary to bring about long-delayed social reforms.

N. Titulescu, when discussing the danger of Russo-German reconciliation and a new Rapallo, did not conceal the fear with which he regarded his great neighbour, Russia, thus making it quite clear the policy of friendship with Russia which he had pursued was not based on any liking for Moscow, but on a desire to keep Russia sweet, and prevent her from claiming Bessarabia for the allocation of which province to Roumania in 1920 he expressed his gratitude to Mr. Lloyd George.

N. Titulescu also emphasised the fact in his dealings with Russia, he had never been prompted by any intention of antagonising or still less of attacking Germany, a charge frequently brought against him. He insisted that he had never agreed to allow the Soviet troops a passage across Roumanian territory to Czecho-Slovakia. His, and Romania's only pledge to Czecho-Slovakia was to defend her against an attack by Hungary. Beyond that he had never gone, and would not go. The risk to Roumania would be too great. But Russia, too, was menace which Roumania had ever to bear in mind. In this connection he relates the following episode when

Millerand was French Prime Minister in 1921. Millerand vetoed any recognition by Roumania of the Soviet Government, whereupon, he (Titulescu), said to Millerand: Well, supposing that Russia on account of this unfriendly attitude of ours towards her should attack us, what assistance could we expect from France? An army"? — „No” — retorted Millerand. „Money”? — „Perhaps” remarked Millerand after a pause. „Then, a General”? „Yes — hastened Millerand, to reply, Roumania could rely on a French Military Mission”. But, as N. Titulescu added, that was hardly enough for the assumption by Roumania of the risks entailed by Millerand's demand.

Arh. St. Buc., colecția Microfilme Polonia, rola 54, c. 167—171 (fond Ambasada Poloniei la Berlin, Arhiva Actelor Noi din Varșovia, 1937 dosar 214).

Traducere

Memoriu asupra unei convorbiri între Dl. Lloyd George și Dl. Titulescu din 11 iunie 1937

Dl. Titulescu, exprimându-și arzătoarea dorință de a avea o discuție amicală cu dl. Lloyd George despre chestiunile care privesc Europa, au luat masa împreună vinerea trecută la Ritz.

Dl. Titulescu, a cărui preocupare primordială era de a afla părerea d-lui Lloyd George asupra posibilității unei intervenții britanice într-un conflict care și-ar avea originea în Europa de Est sau Centrală, și-a pregătit trei întrebări concrete pe care să i le pună:

1. Ce-ar face Marea Britanie dacă Germania ar comite o agresiune neprovocată și flagrantă împotriva Cehoslovaciei, declarată astfel printr-o hotărâre unanimă a Consiliului Ligii?
2. Ce-ar face Marea Britanie dacă minoritatea germană din Cehoslovacia ar începe o rebeliune, iar Germania ar trimite armata în ajutorul ei, pentru a nu fi copleșită de către forțele cehoslovace?

3. Ce-ar face Marea Britanie dacă aceeași minoritate germană ar declanșa o rebeliune în Cehoslovacia, iar Germania, fără a trimite o armată regulată, ar trimite rebelilor voluntari și material de război, așa cum a făcut în Spania?

Dl. Titulescu a remarcat că el știa că în niciuna din cele trei posibilități enumerate nu se poate aștepta ca Marea Britanie să trimită trupe, dar ar putea ea oare bloca Germania?

Dl. Lloyd George aproape că n-a ezitat în răspunsurile sale la întrebările 1 și 3. Dacă Germania ar comite o agresiune neprovocată și flagrantă calificată ca atare de Ligă, iar această țară are un guvern demn de acest nume, Marea Britanie ar fi pregătită să ducă la bun sfârșit o blocadă a Ligii împotriva agresorului. Dar cazul Cehoslovaciei ar trebui să fie unul foarte clar, la fel ca al Belgiei în 1914, sau al Abisiniei. În ceea ce privește posibilitatea expusă la punctul 3, dl. Lloyd George și dl. Titulescu au fost de acord cu presupunerea că guvernul britanic ar recurge la procedura de nointervenție stabilită în legătură cu războiul civil din Spania. În ceea ce privește ipotezele descrise la punctul 2, dl. Lloyd George a refuzat să-și exprime el însuși părerea potrivit căreia opinia britanică ar fi de acord cu orice intervenție, pentru că atât el cât și o mare parte a opiniei publice consideră că Cehoslovacia nu a tratat minoritatea sa germană cu generozitatea necesară și nici măcar în mod echitabil.

Dl. Titulescu l-a întrebat apoi pe dl. Lloyd George dacă Marea Britanie ar acționa în cazul în care Franța, potrivit pactului ei cu Cehoslovacia, ar veni în ajutorul acestei țări dacă ar fi atacată de Germania. În asemenea caz, Franța, a remarcat el, și-ar îndeplini numai dreptul și datoria în virtutea Pactului. Dl. Lloyd George a subliniat încă o dată că Marea Britanie ar acționa în cazul unei agresiuni fățișe a Germaniei.

Atitudinea ei ar fi determinată de o cauză morală.

Dl. Titulescu a explicat că el a avut în vedere numai o situație în care Liga ar fi în unanimitate de acord că Germania s-a făcut vinovată de o agresiune. A lăsat la o parte în mod semnificativ ipoteza unui dezacord în cadrul Ligii care să nu dea mină liberă Franței să meargă în ajutorul Cehoslovaciei sau să rămână neutră.

Dl. Lloyd George a remarcat că o decizie unanimă la Geneva este imposibilă.

Dl. Lloyd George l-a întrebat apoi pe dl. Titulescu dacă s-a gândit la posibilitatea ca, în cazul unui conflict între Germania și Cehoslovacia, Franța să acorde ajutor acesteia din urmă. Dl. Titulescu a răspuns că n-ar vrea să spună că Franța nu și-ar îndeplini obligațiile sale din Tratat în acest caz, dar nu se poate spune în mod absolut că ar face-o. El remarcase mai înainte

că starea de spirit din Franța este tocmai foarte rea, mai rea decât în Anglia. El a fost în mod evident că, având în vedere Pactul franco-sovietic, Franța probabil că ar ezita să-și îndeplinească obligațiile.

Apoi s-a discutat despre unele personalități. Dl. Lloyd George a criticat politica urmată de Beneș în ceea ce privește servilismul lui față de Franța. După ce l-a descris ca pe negrul lui Poincaré, el l-a numit „chelnerul” lui Poincaré.

La acest punct al discuției a venit chelnerul și a urmat o pauză în convorbire. Când chelnerul a plecat, dl. Titulescu și-a exprimat din nou acordul cu privire la criticile d-lui Lloyd George aduse lui Beneș și a mărturisit că era foarte îngrijorat de atitudinea pe care ar adopta-o Beneș în această conjunctură. El a reamintit cum eșuase marele plan al d-lui Lloyd George de a determina Rusia să recunoască drepturile și uzanțele între națiuni la Conferința de la Genova, în principal din cauza lui Beneș, care acționase la ordinele lui Poincaré. Rezultatul a fost Rapallo. Ambii oameni de stat au fost de acord că Beneș și nu Barthou a fost principalul factor care a determinat eșecul în această situație. Ambii purtau în sufletele lor o simpatie pentru Barthou, care la urma urmelor era foarte uman și un om cu calități intelectuale strălucite. Dar, în mod firesc, Briand a fost singurul dintre oamenii de stat francezi care s-a bucurat de întreaga lor colaborare și afecțiune.

După discuția despre oamenii de stat francezi, au trecut la personalitățile zilei. Încă odată au fost de comun acord în a-l situa pe Hitler cu mult deasupra lui Mussolini, atât în ceea ce privește conducerea statului cât și în privința geniului său.

Ei l-au considerat la fel de sincer pe cât de animat de un spirit ales. Nu au căzut de acord în ceea ce privește posibilitatea unei reconcilierii și înțelegeri în viitorul apropiat între Germania și Rusia. Dl. Titulescu părea convins că Moscova și-a întors privirile în această direcție și că ar fi găsit un răspuns la Berlin. Dl. Lloyd George s-a îndoit foarte mult de această părere. Dacă Hitler, a spus el, era fanatic și inflexibil într-o problemă, în afară de cea evreiască, aceasta era problema apropierei de Uniunea Sovietică. Întrucât o astfel de apropiere ar implica repudierea a tot ceea ce Hitler declarase sacru în crezul nazist. Atâta timp cât Hitler și sistemul nazist se găseau acolo nu putea fi vorba despre relații între Berlin și Moscova.

Din când în când în discuția despre dictaturi, dl. Lloyd George și dl. Titulescu au fost de acord că dacă se va ajunge la o situație de urgență și chiar democrații ar cere un dictator care să-i conducă și ar fi gata să accepte o astfel de conducere în cazul în care aceasta se va ivi. Dl. Lloyd George a menționat propria-i experiență în calitatea sa de dictator virtual între 1917 și 1919. Dl. Titulescu a venit și el cu observația că în România, în pofida formelor parlamentare, el însuși a acționat întotdeauna aproape ca un dictator când a fost în funcție.

Apoi dl. Lloyd George a citat ca exemplu dictatura actuală a președintelui Roosevelt, care, a afirmat el, fusese necesară pentru a realiza reforme sociale amânate de lung timp.

În timp ce discuta despre pericolul reconcilierii ruso-germane și a unui nou Rapallo, dl. Titulescu nu și-a ascuns teama cu care el privea pe marele său vecin Rusia, evidențiind foarte clar că politica de prietenie cu Rusia pe care o promovase nu era bazată pe nici o afecțiune pentru Moscova ci pe dorința de a menține Rusia într-o dispoziție favorabilă și să o împiedice să pretindă Basarabia, provincie pentru a cărei trecere la România în 1920 el a exprimat d-lui Lloyd George întreaga sa grațitudine.

Dl. Titulescu a subliniat, de asemenea, faptul că în preocupările sale privind Rusia el nu a fost îmboldit de nici o intenție de a înfrunța și cu atât mai puțin de a ataca Germania. Ceea ce deseori i s-a pus în cărcă. El a insistat că n-a fost niciodată de acord să permită trupelor sovietice să treacă pe teritoriul românesc spre Cehoslovacia.

Angajamentul său și al României față de Cehoslovacia a fost doar să o apere împotriva unui atac din partea Ungariei. Mai departe decât atât nu mersese niciodată și nici n-ar merge. Riscul pentru România ar fi prea mare. Căci Rusia era, de asemenea, o amenințare de care România trebuia să țină seamă mereu. În legătură cu aceasta el relatează următorul episod din 1921, când Millerand era prim-ministru al Franței. Millerand s-a opus oricărei recunoașteri a guvernului sovietic de către România, la care el (Titulescu) i-a spus lui Millerand: „E bine, presupunând că Rusia, pe baza acestei atitudini neprietenoase a noastre față de ea ne-ar ataca, ce ajutor am putea aștepta?” „O armată”? — „Nu” — a replicat Millerand. „Bani”? — „Poate” a declarat după o pauză „Atunci, un general”? — „Da — s-a grăbit Millerand să răspundă, România ar putea să se bazeze pe o misiune militară franceză”. Dar, după cum a adăugat dl. Titulescu, aceasta nu era nici pe departe suficient pentru asigurarea de către România a riscurilor ce puteau rezulta din cererea lui Millerand.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal Vasile Stoica

CRISANTA PODĂREANU

Deși un nume cu rezonanță în diplomația noastră și între cele ale militanților transilvăneni pentru Unire, Vasile Stoica a fost multă vreme trecut sub tăcere. Personalitatea sa merită recunoaștere, iată de ce ne-am propus să prezentăm datele sale biografice și documentele ce compun fondul care-i poartă numele.

Vasile Stoica s-a născut în Avrig, județul Sibiu, din plugarii Gheorghe și Maria, la 18 ianuarie 1889. Între 1901 și 1904 îl găsim elev la gimnaziul Bizonyitvány din Sibiu, iar între 1905 și 1909 — la Liceul românesc din Brașov. Absolvă apoi Facultatea de litere a Universității din Budapesta (Eötvös Collegium) și își completează studiile filologice la Paris și București.

În 1913 este numit profesor de limbi și literaturi moderne la Școala secundară de fete a ASTREI și, pînă în 1914, cînd trece în România, este și redactorul șef al ziarului „Românul” din Arad.

În 1915 renunță la cetățenia austro-ungară în favoarea celei române și activează în Vechiul Regat scriind articole și cărți întregi cunoscute dorințelor românilor transilvăneni: Habsburgii, Ungurii și românii, Suferințele din Ardeal ș.a.

Intrarea României în primul război mondial îl hotărăște să se înroleze voluntar în armata română, unde este desemnat ofițer de informații. Este rănit în două rinduri, iar după însănătoșire pleacă în Statele Unite ale Americii pentru organizarea unei legiuni formate din românii imigrați care să lupte pentru dezrobirea Transilvaniei. Cu toate eforturile și demersurile sale pe lângă Guvernul S.U.A., nu obține aprobările din cauza lipsei mijloacelor materiale pentru echiparea și transportarea acestei legiuni.

Cînd România este nevoită să semneze Tratatul de Pace cu Germania, Vasile Stoica demisionează din funcția de atașat la Legația română din Washington și din armata română, pentru a putea organiza trupele de voluntari, fără să creeze neplăceri Guvernului Român.

Tot în 1918 înființează Liga Națională a Românilor din America și este ales vicepreședintele Comitetului Românilor Transilvăneni și Bucovineni din Paris care începuse formarea unei legiuni de voluntari și este admis cu gradul de căpitan.

Activitatea sa în S.U.A. este febrilă și fructuoasă. Publică articole în presa americană, lucrări documentare, are contacte cu personalități politice și culturale americane, adresează un memoriu președintelui Wilson, într-un cuvînt face cunoscută cauza românilor și încearcă să-i convingă de

drepturile României asupra teritoriilor locuite de români, pe americanii care, după cum spunea însuși Stoica, nu știau nici măcar unde se aflau România și românii pe globul pământesc. Astfel se poate afirma fără teama, de a greși, că la temelia Unirii a pus și Vasile Stoica o piatră.

Imensa bucurie pricinuită de Marea Unire îi dă noi puteri și entuziasm în munca sa titanică. Anul 1919 îl găsește la Paris ca expert tehnic la Conferința de Pace.

În 1920 se căsătorește cu Inès Longhi, iar în 1920—1921 se află din nou în S.U.A. pentru organizarea serviciilor consulare române în Statele Unite și Canada și pentru repatrierea românilor aflați în aceste două țări. Își îndeplinește misiunea pentru care fusese trimis, nerenunțând la propaganda românească, deoarece și-a dat seama că era unul dintre puținii care cunoșteau în profunzime problemele Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei.

Se simte jignit când, după atita abnegație și sacrificiu, este numit, în 1921, secretar de legăție clasa a II-a, și refuză postul. Astfel, este reținut în aparatul central al Ministerului Afacerilor Străine unde este însărcinat cu lucrări de sinteză pentru Liga Națiunilor, legații sau reviste: „Problema agrară în Transilvania”, „Răspuns la atacul contelui Teleki, ministrul de externe al Ungariei”, „Memoriu-răspuns la invectivele înaintate Ligii Națiunilor de profesorul Carol Revesz, secretarul general ungar pe lângă Liga Națiunilor”, „Memoriul-răspuns la broșura Transilvania sub stăpânirea României a Misiunii Unitare Americane”, „Răspuns la memoriile prezentate Ligii Națiunilor de Liga pentru Protecția Minorităților din România și de Societatea pentru Apărarea Minorităților din Transilvania”, „Răspuns la adresa Asociației Maghiaro-Secuiești din Budapesta către Liga Națiunilor”, „Minoritatea noastră maghiară”, „Reforma agrară din România” ș.a.

Între 1921 și 1928 este prim secretar al Ministerului Afacerilor Străine, având misiuni speciale la Geneva, Londra, Bruxelles, Paris, Roma și Berlin, și fiind consilier tehnic pe lângă Societatea Națiunilor și Mica Înțelegere. Din cauza unui incident cu ambasadorul la Madrid, Anton Bibescu, este pus, în 1928, în disponibilitate, iar în 1929 îl aflăm director al Agenției Telegrafice Rador. Din 1930 este ministru al României în: Albania (1930—1932), Bulgaria (1932—1936), Letonia și Lituania (1936—1939), Turcia (1939—1940).

În 1940 divorțează de Inès și se recăsătorește cu Paula Nițescu, actriță la Teatrul Național din București. Activitatea diplomatică îi este întreruptă în 1940 prin numirea ca secretar de stat la Ministerul Propagandei Naționale. În 1941 îl găsim din nou la Ministerul Afacerilor Străine, ca ministru plenipotențiar și președinte al Comisiei de Coordonarea Lucrărilor pentru Pregătirea Documentării privind Poziția Internațională, Drepturile și Interesele României.

Este propus a fi trimis ambasador în S.U.A. dar cercurile politice germane se opun pentru că îl considerau anglofil. Până în 1946, când este numit ambasador în Olanda, mai deține funcția de director al Departamentului Afacerilor Politice din Ministerul Afacerilor Străine și pe aceea de secretar general al acestui minister.

* * *

Fondul „Vasile Stoica” este structurat astfel:

- acte personale;
- activitatea în S.U.A.;



Fig. 2 Împreună cu Grigore Gafencu.

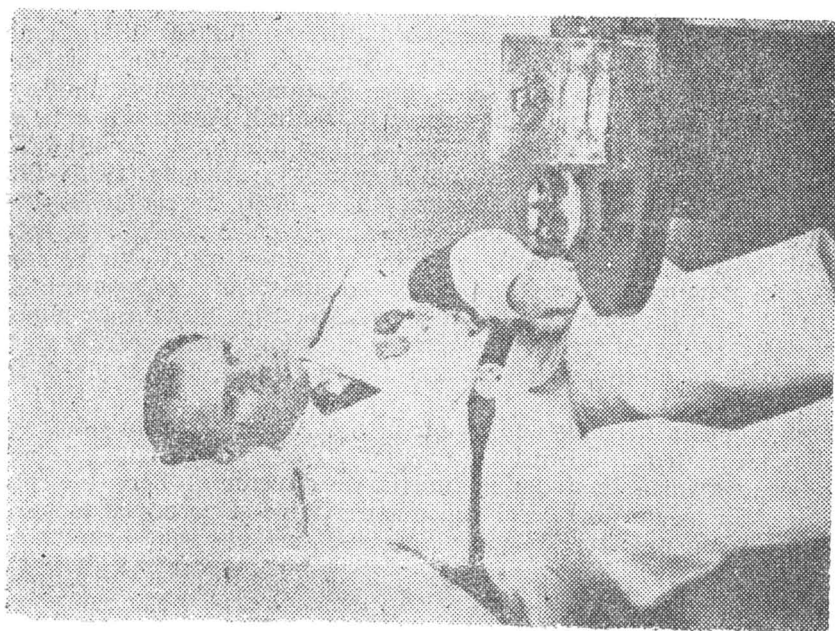


Fig. 1 Vasile Stoica.

- activitatea în Albania;
- activitatea în Bulgaria;
- activitatea în Letonia;
- activitatea în Turcia;
- documente referitoare la politica internă și la cea externă a României;
- lucrări istorice, politice și literare ale creatorului de fond;
- lucrări, articole, conferințe elaborate de alte persoane;
- publicații periodice;
- hărți;
- corespondența lui Vasile Stoica;
- documente și corespondența familiei lui Vasile Stoica și ale familiei Paulei Nițescu.

Fondul personal „Vasile Stoica” măsoară 4,70 m. și conține documente de valoare excepțională, elaborate între anii 1869 și (1948), în majoritatea lor originale, scrise în limbile: română, engleză, franceză, germană, maghiară, italiană și greacă.

Vom trece în revistă în continuare câteva dintre cele mai importante, care vor contribui, sperăm, la suscitarea interesului cercetătorilor. La începutul fondului au fost rinduite autobiografiile, memoriile de activitate ale lui Vasile Stoica, tăieturi din presa străină și română privitoare la contribuțiile sale la Unire și la dezvoltarea diplomației române, și deciziile de numiri în funcții.

Un grup relativ mare de documente se referă la activitatea lui Vasile Stoica în S.U.A., în cadrul Ligii Naționale a Românilor din America, la lucrările de propagandă publicate în limba engleză, la contactele cu diverse personalități americane pentru popularizarea cauzei românilor, la eforturile lui Vasile Stoica de a forma acea legiune de imigranți români, la solidaritatea popoarelor oprite din Imperiul Austro-Ungar în aspirația lor către independență. În acest sens Vasile Stoica a activat pentru strângerea de bani de la imigranții români, în „Fondul Biruinței”. De o excepțională valoare este corespondența cu prizonierii români—transilvăneni din Siberia, pentru formarea acelorași unități militare care să lupte în Armata Română contra Germaniei și Austro-Ungariei.

Interesante sunt de asemenea un tabel și un memoriu ale unor ofițeri ruși care au luptat în primul război mondial în armata română pentru înlăturarea bolșevismului din Rusia. În legătură cu U.R.S.S. există în fond un reportaj caustic din 1939 ale unei delegații americane care a vizitat această țară.

O altă parte structurală grupează documente diplomatice: rapoarte ale lui Vasile Stoica adresate Ministerului Afacerilor Străine și Președinției Consiliului de Miniștri, privind demersurile sale diplomatice, materialul de propagandă necesar; liste cu personal diplomatic din diverse țări; invitații la manifestări culturale—artistice, dineuri, recepții la ambasadă și Curtea Regală a României; buletine de presă cu informații despre situația din România și cea internațională. Ca ambasador la Tirana, Vasile Stoica a contribuit la ajutorarea minorității și bisericii ortodoxe române din Albania, a trimis tineri albanezi la studii în România, a intervenit pentru ca Guvernul Român să ajute material Albania.

Ca ambasador la Sofia s-a îngrijit de minoritatea română din Bulgaria, a înființat Institutul Român din Sofia și școli românești, și a făcut eforturi deosebite pentru îmbunătățirea relațiilor și rezolvarea litigiilor cu Bulgaria.

Nu mai puțin lipsite de interes sînt statutele unor asociații și societăți, manifestul-program al Partidului Național-Liberal și instrucțiunile adresate organizațiilor județene, precum și manifestul viitorului rege Carol II, aflat la Londra, în 1928, către români.

Avînd în vedere șederea și relațiile lui Vasile Stoica în S.U.A., nu se putea ca acesta să lipsească de la aniversările și jubileurile americane din România și S.U.A. Dovadă stau programele acestor manifestări.

O problemă pe care Vasile Stoica a adâncit-o până la cele mai mici detalii a fost cea a minorităților naționale din România. Astfel, în lucrările sale el se ocupă de maghiari, evrei, ruteni, ruși, bulgari, găgăuzi, turci și tătari, și studiază posibilitatea schimbărilor de populații cu vecinii cu care aveam controverse teritoriale. În același timp se ocupă și de românii din Cadrilater, de dincolo de Nistru, din Timoc și Bulgaria. Semnalăm notele sale asupra istoricului acordării naționalității române de la 1834 pînă la 1920. Libertății credinței religioase și subvenționării bisericilor catolice, luterane, călvine și unitariene de către Guvernul Român, asupra incidentelor între români și evrei, parohiilor din Basarabia și naționalității enoriașilor, statisticilor comparative ale școlilor românești și cele ale minorităților naționale, și asupra Țiganilor din teritoriile care aparțineau Ungariei, înscrși ca maghiari în recensămîntul ungar din 1910.

Tot pe teme etnice este și un număr apreciabil de hărți ale României întregite și ale provinciilor sale istorice luate separat. Cealaltă parte a hărților este compusă din reprezentări ale Albaniei, Strimtorii Bosfor, Constantinopolului medieval cu bisericile și mănăstirile dimprejur, Europei anului 1918, Iugoslaviei, Lituaniei, Peninsulei Balcanice, Ungariei ș.a.

Din capitolul „Lucrări ale lui Vasile Stoica” spicuim: „România — populație și suprafață”, „Transilvania”, „Transilvania de Nord”, „Românii din Ucraina”, „Românii macedoneni”, „Problema fruntariei româno-ungare”, „România și noul statut al Balcanilor”, „Pactul multilateral pentru prohibirea războiului”, „Problema Dunării și a strimtorilor”, „Reforma agrară în România”, aceasta din urmă — completată de tabele cu proprietățile mai mari de 100 de iugăre din Transilvania. Textele pentru marșuri patriotice și traducерile de versuri relevă un Vasile Stoica iubitor de poezie.

Dintre lucrările, expunerile și conferințele altor personalități ale vremii menționăm: Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe de Nicolae Iorga; „Memoriul” adresat de același Nicolae Iorga lui Benito Mussolini, în 1936, cuprinzînd statistici și hărți pentru a demonstra drepturile românilor asupra Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei; „Politica externă a României și chestiunea Banatului” de Take Ionescu; „Mișcarea și creșterea populației din Basarabia” de Ion Pelivan; „Românii de peste Nistru” de Vasile Harea; „Situația internațională a României — expunere în Adunarea Deputaților” de Ion I.C. Brătianu (1919); „Problema frontierelor ruso-române în timpul războiului din 1877—1878 și la Congresul de la Berlin” de G.I. Brătianu; „Regimul internațional al navigației fluviale” de Victor Cădere; „Probleme românești — chestiunea Transilvaniei și Basarabiei” de Gustaf Bolinder, date despre Rascolnikov, Racovski, Roosevelt, Wilson, Grigore Gafencu și George Boncescu, studiile asupra situației economice, politice și sociale

a României în diverse momente, expunerea ministrului de externe Grigore Gafencu, în 1939, la Camera Deputaților, în urma vizitei sale în Germania, Belgia, Marea Britanie, Franța, Italia, Vatican, și Iugoslavia, cuvântarea lui Ion Zelea Codreanu la manifestația legionară din noiembrie 1940 de la Iași, scrisoarea lui Horia Sima către generalul Ion Antonescu și apelul Comandantului Mișcării Legionare adresat legionarilor, din același an, discursurile lui Winston Churchill la Universitatea din Fulton și la New York.

Evident, piesele forte ale fondului sînt documentele de politică externă și cele internaționale. Amintim în continuare: Convenția româno-rusă din 4/16 aprilie 1877, Coresponzența diplomatică dintre 1877 și 1878, 1912 și 1913, un Plan internațional pentru ajutarea Rusiei în 1918 și înfrîngerca forțelor pangermane prin provocarea unei revolte armate a popoarelor din Imperiul Austro-Ungar, discursurile din Parlamentul de la Budapesta puțin înainte de prăbușirea imperiului, Tratatul de Pace din 24 aprilie/7 mai 1918 — București, dintre România și Germania și protestul românilor împotriva acestuia, stenogramele unor ședințe de la Conferința de Pace de la Paris — 1919, tratatele Puterilor aliate și asociate cu România, Austria, Bulgaria, Polonia, Statul Sârbo—Croat—Sloven, Cehoslovacia și Ungaria, și documentele diplomatice referitoare la evenimente și negocieri care au precedat ostilitățile dintre Germania, Polonia, Marea Britanie și Franța.

La fel de interesante sînt documentele dintre 1940 și 1946 care oglindesc relațiile româno-germane, creșterile livrărilor de petrol și cereale ale României către Germania, întreprinderile acaparate de germani, dictatul de la Viena și reacțiile interne (scrisoarea lui Iuliu Maniu către Hitler și Mussolini, apelul lui C.I.C. Brătianu către popor), atrocitățile din Transilvania de Nord ocupată de Ungaria. Tot din această perioadă sînt și declarația de război a României adresată S.U.A. în 1941, scrisoarea lui Iuliu Maniu către Ion Antonescu, din același an, referitoare la situația grea a României, Convenția de Armistițiu între România pe de-o parte și U.R.S.S., Marea Britanie și S.U.A. pe de altă parte, darea de seamă privind participarea României la cel de-al doilea război mondial după semnarea Convenției de armistițiu și obligația nedreaptă ce i-a fost impusă de a demobiliza o mare parte din armata sa, procesul verbal referitor la efectivele maxime admise ale jandarmeriei și poliției și la reorganizarea poliției armate, memoriile adresate Conferinței de Pace de la Paris privind efortul militar și economic al României în războiul contra Germaniei și Ungariei, frontiera româno-ungară și reparațiile pe care România le pretinde de la Ungaria, referatul asupra situației evreilor din Maramureș în 1945 în comparație cu cea din timpul ocupației hortiste, studiile asupra motivelor participării României la cele două războaie mondiale, depoziția lui Iuliu Maniu în procesul guvernului Ion Antonescu în 1946 și stenograma unei discuții care a avut loc în același an între Stalin și o delegație de oameni de știință români, între care Andrei Oțetea, Emil Petrovici, Victor Eftimiu, C.I. Parhon și Alexandru Rosetti, pe marginea actelor reprobabile ale Armatei Roșii în România și străngerii relațiilor cu U.R.S.S. pe toate planurile.

Ziarle „Adevărul”, „Curentul”, „Dimineața”, „L'Indépendance Roumaine”, „Neamul românesc”, „Pesti Hirlap”, „Scînteia”, „Völkischer Beobachter” și revistele „Viața Basarabiei”, „Graiul românesc”, „Timpul”, „L'Europe nouvelle” sînt numai cîteva din nenumăratele publicații periodice aflate în întregime sau în fragmente în fond.

În ceea ce privește corespondența, specificăm că ea este foarte bogată (atât cea a lui Vasile Stoica, cât și cea a soției sale, Paula Nițescu) și axată pe probleme la ordinea zilei. Dintre oamenii de cultură și politici care semnează scrisorile sau cărora le-au fost trimise scrisori de către Vasile Stoica amintim pe: T.G. Masarik, Ion și Mihai Antonescu, Ion I.C. Brătianu, Regele Carol II, Eduard Beneș, patriarhul Miron Cristea, Nicolae Titulescu, Alexandru Vaida-Voevod, Gheorghe Tătărescu, Adolf Hitler, feldmareșalul Goering, Ion Gigurtu, Joachim von Ribbentrop, Armand Călinescu, contele Ciano, Mussolini, Iuliu Maniu, Constantin Argetoianu, Lucian Blaga, Gala Galaction, Vasile Lucaciū, Stelian Popescu, Emil Hațieganu, Mihail Sadoveanu, Sextil Pușcariu, Savel Rădulescu, Traian Vuia, Elena Văcărescu, Petru Groza, diplomați străini, instituții și asociații române și străine.

Desigur, această înșiruire nu poate epuiza numărul problemelor și al numelor notorii care apar în documente, dar sperăm să suscite interesul pentru un fond, așa cum am mai spus în cuprinsul acestui articol, de mare valoare documentară.

Îmbogățirea bazei documentare la Direcția Generală a Arhivelor Statului

Mărturiile documentare aflate în Arhivele Statului au constituit de-a lungul timpului și continuă să fie un îndemn la descifrarea și valorificarea faptelor și informațiilor pe care ele le oferă cu generozitate. În acest sens putem spune că ne bucură cu atât mai mult faptul că Arhivele nu sînt uitate și că zestrei lor documentare i se adaugă an de an alte înscrisuri, prin contribuția unor pasionați ai istoriei românești, care, prin sacrificii uneori, le adună, le salvează de la distrugere și le oferă acestei instituții. Din acest punct de vedere nici anul 1992 nu constituie o excepție, deoarece în acest an Direcția Generală a Arhivelor Statului, pe această cale, a achiziționat un număr însemnat de noi surse de informații.

Astfel, o primă ofertă, care conține 2 unități arhivistice este a Ancăi Sârbu. Este vorba, în primul rînd, de un document bilingv (româno-grecesc) din 1858 iunie 8, prin care Epitropia Averilor Sf. Mormint se învoiește cu Moise Barbor asupra plății chiriei unui loc de casă aflat pe proprietatea mănăstirii Galata, loc cumpărat de acesta de la Smil Lazarovici. Cel de al doilea document original este o carte a Căimăcămiei Moldovei din 1857 mai 8, prin care se întărește vînzarea la mezat a unei dughene de la Galata, cu locul ei, cumpărată de Iosif Haimovici. Ambele documente au Iași ca loc de emiteră și sînt validate cu sigilii în fum și tuș, iar prin conținutul lor sînt în măsură să ne ofere cîteva date privitoare la proprietatea urbană la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Donația lui Alexandru Pilat cuprinde 18 unități arhivistice dintre anii 1732—1848, originale și copii în limbile greacă, rusă și română (jalbe, zapise de vînzare—cumpărare a unor case, hotărnicii, o diată), avînd, unele, ca loc de emiteră Botoșanii sau Chișinăul. Printre aceste documente, care au aparținut familiei Pilat, se află și un uric din 1732 (7241) decembrie 5, validat cu sigiliu în chipovar, prin care Grigore Ghica, domnul Moldovei, întărește lui Constantin Pilat, fost mare șetrar, și fraților lui, nepoții Ciogoleștilor, dreptul de a lua zeciuiala de pe ocina lor din satul Scubiinți și dealul lui Vodă, între Hîrlău și Cotnari.

Toate documentele de mai sus au fost integrate colecției de „Documente moldovenești”, care se păstrează în depozitele Direcției Arhivelor Centrale din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Oferta d-lui Laurențiu Avram se compune din 14 unități arhivistice, originale care aparțin secolelor XIX și XX. Aceste documente, integrate fondului familial Sturdza existent la Direcția Arhivelor Centrale, conțin informații genealogice referitoare la această familie. Primele 11 documente sînt scrisori ale I. Bellio, Ruxandrei Balș ș.a. către Lisette Sturdza și soțul ei, Dumitru, iar una este concepută de Eliza Șt<irbei>. Redactate în limba fran-

ceză, în perioada 1866—(1875), aceste scrisori au ca loc de emitere Geneva și Schönbrunn și cuprind informații cu privire la familia Sturdza, la cea a verișoarei Lisettei Sturdza, Ruxandra Balș, precum și date referitoare la rudele lor (Știrbei, exemplu). După cum menționam, citirea acestor scrisori și imbinarea datelor lor cu altele permite elucidarea unor legături de familie și, în același timp, ne oferă informații despre viața cotidiană la sfârșit de secol XIX.

Acestor scrisori li se adaugă necrologul lui Vasilică Jora (circa 1930) care nu uită să menționeze un document din 1392 care se referă la vechimea neamului lui, scrisoarea lui Mircea I. Canciov, avocat, către (Emil) Serghie din 1933 iunie 4, precum și un fragment de manuscris care cuprinde noțiuni de psihologie socială.

O altă donație, cea aparținând lui Victor Isac, ne oferă posibilitatea de a cerceta documente referitoare la viața și activitatea lui Dumitru Drăghicescu și a nepotului său, Vasile N. Vețeleanu, care i-a fost executor testamentar. Donația conține fotografii, studii, articole, memorii, diplome, acte de naștere, o schiță a unui arbore genealogic al familiei Vețeleanu. Menționăm dintre studiile lui Dumitru Drăghicescu pe cel intitulat Basarabia și dreptul popoarelor. Schiță istorică, geografică, etnografică și statistică, apărut în 1918 și, de asemenea, subliniem că în categoria memorii se înscriu cele ale lui Amedeu Bădescu, prin care acesta ne face cunoscute date privitoare la Asociația „Ardealul”, iar acestea reprezintă, după cum singur le intitulează „Istoricul unei mișcări românești de rezistență contra hitlerismului și înrobirii poporului român”. Sînt de remarcat și monografia comunei Copăcenii, județul Vilcea și „Contribuțiile la istoria satului Vețelu din comuna Copăcenii-Vilcea”, întocmite de Vasile N. Vețeleanu.

Constantin A. Plăvicesanu, în urma citorva ani de studiu, în care a parcurs și documente aflate la Arhivele Statului, a alcătuit o monografie, în 6 volume, o „Contribuție la istoricul localităților din sudul municipiului București — Comuna 30 Decembrie 1947” din Sectorul Agricol Ilfov, monografie care conține și planuri topografice, hărți, fotografii. Cele 6 volume care ne-au fost donate fac parte acum din colecția „Manuscrise”.

În depozitele Arhivelor Statului a intrat, în 1992 și o ofertă a Aeroclubului Român. Este vorba de un dosar referitor la atribuirea unor străzi a numelor aviaatoarelor române: Elena Caragiani (prima aviatore brevetată la 14 ianuarie 1914) și Smaranda Brăescu (prima parașutistă, campioană mondială absolută în 1932). În cuprinsul acestui dosar se găsesc notele, demersurile făcute la autorități, descrierea festivității care a avut loc cu această ocazie, precum și documente originale care atestă prima emisiune filatelică cu precursorele aviației feminine din România.

Anul 1992 ne-a prilejuit și reîntîlnirea cu inginerul Mihail Bălăianu, un prețuitor al arhivelor care, începând cu anul 1980, a donat la Arhivele Statului peste 2.500 de documente. Cele două oferte ale sale vin să îmbogățească colecția care-i poartă numele și ne dau, de asemenea, posibilitatea creării unui fond personal: Sache Poroineanu.

Prima dintre ofertele sale include 461 unități arhivistice, originale și copii dintre anii 1746—1949, și cuprinde documente referitoare la satele Dioști, Cacaletii, Cilieni, Amărăști ș.a., cea mai mare parte a lor din județul Romanați, precum și cîteva manuscrise cu relatări ale unor evenimente is-

torice trăite direct de către autorii lor (răscoala din 1907, războaiele balcanice, cele două războaie mondiale). Zapisile, cărțile de hotărnicie, cărțile de judecată, foile de zestre, jălbile, răvașele, diatele, scrisorile și manuscrisele cuprind nenumărate informații care servesc ca surse pentru studierea istoriei economice, sociale, politice a zonei mai sus amintite.

O categorie a acestor documente ne înfățișează modul de circulație a pământului, prețul lui, modul de constituire a marii proprietăți, răscumpărările de moșii care au avut loc, modul de arendare și de dijmuire a recoltei, împrumuturile la care țăranii au fost nevoiți să recurgă în anii nefavorabili. Unele documente din această ofertă conțin informații referitoare la administrarea unei proprietăți, cum este cea a familiei Urianu (moșia Uriia) și anume, despre plata zeciuiei clăcașilor pe anul 1853, plata taxei anuale în bani în locul desființatelor zile de lucru la șosele și poduri, vânzări de pământ, procese de succesiune ș.a.

O altă categorie de documente sînt cele care reflectă aspecte ale comerțului cu cereale efectuat de negustorul George Comăneanu din Caracal (de exemplu bileț eliberat de Eforia exportului pentru grâul și porumbul scos din țară prin schela Izlaz, socotelile comerțului cu grâne pe anul 1851, bilanțul sumelor cheltuite și primite de negustorul român, în asociație cu Ahmet Rușciucii, din vânzarea griului).

Aspectele privitoare la viața urbană se grupează în jurul Caracalului: întîlnim, în cadrul ofertei, autorizații pentru construcția de case, pricini de judecată pentru locuri, desemnarea deputaților pentru alegerea membrilor Magistratului orașului, modul de împrumut a proprietății stabilit de primărie ș.a.

Din documentele oferite spre achiziționare sînt demne de semnalat și cartea lui Barbu Dimitrie Știrbei, domnul Țării Românești (1855) cu privire la funcționarea Comisiei centrale pentru cercetarea cheltuielilor efectuate cu armata staționată în țară între 1843—martie 1855, porunci ale Căimăcămiei Țării Românești referitoare la organizarea alegerilor pentru Obșteasca Adu-nare (1858), circulara Ministerului de Finanțe și ordinul lui Gheorghe Magheru, prefect de Romanați, din 1860, privind împrumutul național pentru îmbunătățirea stării materiale a armatei, apeluri electorale ale Partidului Liberal, fragmente din cuvântările rostite de primul ministru I. C. Brătianu și de Mihail Kogălniceanu în 1888 la diferite întruniri publice, documente menite să întregescă filele de istorie politică locală, dar și națională.

Dintre manuscrise, menționăm jurnalul profesorului Ilie Constantinescu din Caracal — „Din campania din Bulgaria — 1913”, „Amintiri din campania 1916—1918”, „Monografia județului Romanați”, „Schită istorică a moșiei și satului Dioști jud. Romanați”, toate de același autor, care, fiind pasionat de istorie, a înființat un muzeu în casa sa din Caracal.

Importante sînt și însemnările zilnice ale lui Marin Dumitru Pătru din Dioști care se întind pe o perioadă destul de lungă (1878—1947) și care surprind la acest nivel, al vieții satului, informații referitoare la starea vremii, la răscoala din 1907, la războaiele balcanice sau la cele două războaie mondiale, căroră el le-a supraviețuit, la abdicarea regelui Carol al II-lea, la trecerea rușilor prin țară spre Germania, la acțiunile comuniștilor din 1945 (explicație: „La Guvern acum auzim că au intrat comuniști cu democrați, iar la Ministerul de Interne este o jidancă”) ș.a.

Eleonora Iancu Florescu Harea, o fostă învățătoare, ne permite să pătrundem prin intermediul „Amintirilor” sale în miezul evenimentelor istorice pe care le-a trăit (de exemplu răscoala din 1907), ne transmite informații despre regii Ferdinand și Carol al II-lea, despre instaurarea Republicii în România, despre activitatea Academiei Române.

Cea de a doua ofertă a inginerului Mihail Bălăianu cuprinde 208 unități arhivistice, originale și copii, dintre anii 1614—1943, în limbile greacă, franceză, engleză, germană și română. Nu lipsesc din această a doua ofertă documentele care se referă la viața economică, la relațiile sociale pe care ea le presupune. În acest sens zapisele de vânzare-cumpărare de moșii în județul Romanai (de exemplu Murgeni, Hotărani, Reșca, Fărcașa ș.a.), cărțile de hotărnicie a acestora, contractele de arendare a moșilor sunt cea mai bună dovadă. Există, de asemenea, documente care ne oferă date despre familiile importante ale locului și ne scot în evidență rolul jucat de ele pe aceste meleaguri și nu numai aici: de exemplu familiile Jianu, Prejbeanu și, mai ales, Poroineanu.

Odată cu achiziționarea acestor documente am descoperit în Sache Poroineanu, rudă cu Jienii, nu numai un participant la viața politică a țării, ca funcționar de stat (a fost pitar, sameș în județele Ialomița și Teleorman, serdar, membru în comisia județului Dîmbovița pentru cercetarea reclamațiilor proprietarilor și arendașilor în timpul revoluției de la 1848), dar și autor al unor creații literare și traduceri. Dispunem, de asemenea, de documente referitoare la Constantin și Eufrosina Poroineanu (caiectele de țeme ale acestora și ale colegilor ei, un proiect de regulament privitor la conduita elevilor într-un colegiu ș.a.). Caietele de teme la obiecte de studiu ca istorie, limba și literatura franceză, geografie ș.a. contribuie la realizarea imaginii școlii românești de la mijlocul veacului trecut.

Un loc aparte îl au documentele care conțin informații privitoare la evenimentele anului 1848 (demisia lui Gheorghe Bibescu, domnul Țării Românești, apeluri ale Guvernului Provizoriu către cetățeni pentru apărarea țării și către săteni pentru îndeplinirea zilelor de lucru ș.a.), la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, domnul Moldovei, ca domn al Țării Românești și la guvernul acestei perioade.

Pe lângă aceste documente, oferta mai conține și o copie a testamentului lui Petru cel Marc, țarul Rusiei și piesa de teatru „Starea Țarei Românești în zilele Măriei sale Ioan Caragea v.v.”, împreună cu povestea hurmeturilor și cu obșteasca anafora a boierilor.

Sperăm ca prezentarea acestor achiziții de documente, din care o parte sunt inventariate și introduse în cercetare, să stârnească interesul științific al cercetătorilor și, în același timp, să constituie un îndemn pentru deținătorii unor asemenea valori de a le oferi Arhivelor Statului, prin donații sau vânzare.

Această instituție specializată în conservarea și folosirea arhivelor și documentelor de arhivă crează, atunci când este cazul, colecții și fonduri personale care poartă numele creatorilor lor, păstrând pentru posteritate contribuția acestora la îmbogățirea zestrei documentare a țării.

ANCA ANDA MIHALCEA

Sesiunea de comunicări „Memoria documentelor”

În zilele de 17—18 decembrie 1992 la sediul Direcției Generale a Arhivelor Statului s-au desfășurat lucrările sesiunii anuale de comunicări, intitulată sugestiv „Memoria documentelor”, organizată în scopul reînnoțirii unei tradiții abandonate de mai mulți ani.

Au răspuns invitației cercetători de la Arhivele Ministerului Apărării Naționale, Biblioteca Națională, Muzeul Național de Istorie, Institutul de istorie și teorie militară, Institutul de studii sud-est europene, Muzeul de istorie și artă al municipiului București, Muzeul Literaturii Române, Facultatea de arhivistică, Universitatea București, care, alături de specialiștii din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului și filialele teritoriale, au prezentat un număr de 61 de comunicări, în cadrul a patru secțiuni: istorie medie, istorie modernă, istorie contemporană și arhivistică.

Tematica abordată a fost extrem de diversă, avînd însă un numitor comun: înalta ținută științifică. Cu titlul informativ menționăm temele:

— Rolul și locul personalităților în istoria și cultura națională, atît a celor românești cît și ale minorităților. Spre exemplu Corespondența lui Pan Halippa cu Onisifor Ghibu este simbolică pentru legăturile între românii din Vest și cei din Est, din Transilvania și Bucovina, pentru legăturile între două provincii românești din cele mai greu lozite de vitregia istoriei și de politica expansionistă a statelor vecine.

— Legăturile lui Karl Kurt Klein, personalitate culturală marcantă a minorității germane cu mari oameni de cultură și știință români, intruchipează o pagină din istoria raporturilor culturale româno-germane, constituind un bun exemplu a ceea ce pot fi relațiile interetnice în țara noastră.

— Problema perioadei celui de al doilea război mondial, privită prin prisma a două fațete: relațiile economice româno-germane, unde s-a subliniat necesitatea unor abordări nuanțate, precum și importanța factorului petrol în cursul derulării raporturilor economice dintre cei doi parteneri; aspecte din desfășurarea operațiunilor militare de pe frontul de est, cu sublinierea rolului trupelor române, în general puțin studiate și prezentate.

— Perioada 1944—1945 este ilustrată pe mai multe planuri: de atitudine favorabilă a unor grupuri minoritare față de ocupantul sovietic, ilustrată prin cazul minorității lipovenesti din județul Tulcea; rezistența anticomunistă în momentul de cotitură care a fost anul 1945, prezentîndu-se dovezi că poporul român nu a acceptat pasiv instaurarea noului regim.

— Politica inaugurată de regimul comunist în domeniul legislației. Este prezentat cazul proprietății funciare particulare, care după anul 1949 a suferit un adevărat regim de persecuție și, în final, de distrugere.

— Aspecte ale istoriei culturale românești, ale relațiilor de ordin literar româno-franceze, și pe acest fundal, problema de istorie a mentalităților la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

— Momente din istoria teatrului românesc (anii 1875—1876), ilustrate prin documente.

— Subiecte abordînd teoria și practica arhivistică cu rolul și locul lor bine determinat în societatea românească contemporană.

La secția de istorie medie, s-a dezbătut o gamă extrem de variată tematică cum ar fi: istoria bisericii ortodoxe române din Transilvania în secolele XV—XVII; aspecte istorico-demografice referitoare la originea ceanșailor din județul Neamț; activitatea miniaturistului Radu Sârbu; reprezentări heraldice din perioada domniei lui Matei Basarab; evoluția cancelariei Țării Românești în perioada 1716—1733. La discuții au participat în mod activ specialiștii Arhivelor Statului, precum și cei veniți de la diferite muzee, biblioteci și Institutul de etnografie și folclor.

În încheiere, subliniem faptul că toate comunicările folosesc din plin documentația de arhivă, contribuind la punerea în circuitul științific a unor documente importante, chiar esențiale pentru mai buna cunoaștere a unor probleme, evenimente și personalități din istoria națională.

MIHAELA BĂDESCU

Simpozionul „Sibianul Nicolae Olahus și umanismul european” — 500 de ani de la nașterea la Sibiu a marelui umanist (27 ianuarie 1993)

La Sibiu, debutul „anului Olahus”, manifestare UNESCO menită a omagia personalitatea umanistului Nicolaus Olahus, a fost marcat în ziua de 27 ianuarie 1993. În această zi, la biblioteca „Astra” din localitate, a avut loc un simpozion, la care, sub patronajul Inspectoratului județean de cultură al județului Sibiu, au participat filologi, istorici, arhiviști, oameni iubitori de cultură.

După cuvîntul introductiv al domnului Ioan Mariș, directorul bibliotecii „Astra” și după salutul transmis de Inspectoratul de cultură prin persoana domnului Aurelian Dinulescu, a luat cuvîntul domnul profesor universitar doctor Thomas Năgler, directorul Institutului de cercetări socio-umane din Sibiu, care a vorbit despre semnificația noțiunii de umanism și motivele care l-au determinat pe Nicolaus Olahus să fie considerat un reprezentant de seamă al acestui curent și despre locul deosebit pe care îl ocupă între umaniștii secolului al XVI-lea, insistînd asupra originii lui românești, precum și asupra profunzimii cunoașterii de către el a vieții sașilor, secuilor, ungurilor și slovacilor printre care a trăit.

La rîndul său, domnul Cornel Lungu, directorul Muzeului de istorie din Sibiu a vorbit despre locul pe care acest oraș, în care a trăit acum 500 de ani Olahus și în care el s-a născut și și-a petrecut copilăria, l-a avut în întreaga viață și operă a celui dintîi umanist de origine română. La rîndul ei, arhivista Liliana Popa a prezentat documentele izvorite din pana lui Nicolaus Olahus și pe care le deține Filiala Arhivelor Statului din Sibiu.

Domnul Ilie Guțan, lector universitar, a făcut o analiză pertinentă a operei poetice a lui Nicolaus Olahus, insistînd asupra modului în care ea oglindește sentimentele profund umane de suferință și durere datorate exilului și părăsirii patriei sale adoptive, sentimente de care Olahus nu a fost scutit, deși a beneficiat de cele mai înalte onoruri, atât eclesiastice cât și politice și nobiliare. În continuare, domnia sa a amintit și despre prietenia epistolară care l-a legat pe Olahus de cel mai mare umanist al epocii, Erasmus Desiderius din Rotterdam, și de faptul că, după încetarea din viață a acestuia, pe cheltuiala lui Olahus, setipărește un volum de epitate ale prietenilor umaniști ai acestuia, printre care și cele patru, dintre care una în limba elină, ale lui Nicolaus Olahus.

Domnul Tiberiu Albu din redacția „Revistei Arhivelor” a subliniat în intervenția sa meritele lui Olahus ca traducător din

limba elină în latină a unor fragmente din operele clasicilor greci, într-o perioadă cînd studiul acestei limbi era la început în Occident.

În încheierea lucrărilor, domnul profesor Ioan Mariș a prezentat proiectele manifestărilor legate de „anul Olahus”, care vor culmina printr-o sesiune de comunicări și o expoziție documentară de mari proporții în luna septembrie și prin dezvelirea unei statui. Se mai are în vedere o emisiune filatelice, acordarea numelui marelui umanist uneia din străzile orașului Sibiu, confecționarea unei medalii, a unui pliant, a unui afiș etc.

Manifestările au cuprins, în continuare, vernisajul unei expoziții documentare, „Nicolaus Olahus”, la Filiala Arhivelor Statului județ Sibiu. Expoziția a cuprins, grupate pe teme, documente referitoare la familia lui Olahus (o scrisoare autografă a tatălui său, Stephan (Stojan) Olahus, registre de impunere, în care el apare plătind impozit foarte mare — 12 unități de impunere — mențiuni privind activitatea lui ca jude regal de Orăștie, precum și porunca regală de numire în acest post a lui Matei Olahus, fratele lui Nicolaus și fiul lui, Stephan și la activitatea lui ca secretar al regelui Ferdinand I de Habsburg, calitate în care redactează și contrasemnează un număr impresionant de documente, dintre care peste 40 se păstrează la Sibiu. Bine reprezentată este și activitatea lui de arhiepiscop de Strigoni. Olahus se dovedește a fi un campion al luptei împotriva Reformei, scrisorile adresate decanului capitului din Sibiu stînd mărturie în acest sens.

N-au lipsit din expoziție nici cronicile din secolul al XVIII-lea care îl prezintă pe umanist. Dintre acestea amintim lucrarea lui Georg Soterius, *Transilvania celebris*, care se ocupă de ascendența lui Olahus în înrudirea lui cu familiile domnitoare din Moldova și Țara Românească și lucrarea lui Johann Seivert, *Specimen Transilvaniae Literatae* care, în afara datelor cunoscute din alte lucrări, include și epitaful umanistului. Prezentă a fost în expoziție și lucrarea lui Olahus *Hungaria*, care cuprinde descrierea Moldovei, a Țării Românești și mai ales a Transilvaniei și Banatului.*

În cuvîntul său, șefa filialei, Monica Vlaicu, a anunțat asistenței intenția de a organiza o expoziție mai cuprinzătoare cu documente Olahus în septembrie, invitîndu-i pe cei de față să onoreze filiala prin prezența lor și cu acel prilej.

LILIANA POPA

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Prahovenii în lupta pentru libertate socială, unitate și independență națională, vol. I (1848—1914), 236 p., București, 1992. (Direcția Generală a Arhivelor Statului din România)

Volumul întocmit de colectivul Filialei Prahova a Arhivelor Statului (Elisabeta Negulescu, Florica Dumitrică, Constantin Dobrescu, Mihai Rachieru) își propune o selecție de documente referitoare la județul respectiv în epoca modernă. Marea majoritate a documentelor provin din fondurile proprii ale filialei (în special Prefectura județului Prahova), fiindu-le adăugate câteva, deosebit de semnificative, reproduce după alte culegeri, publicații sau microfilme.

Deși documentele sînt prezentate în ordine strict cronologică (în lista documentelor numai o greșeală de tipar face să apară anul 1859 intercalat între date din 1848) și există referiri aproape la fiecare an, totuși ele stăruie asupra unor mari evenimente, a căror imagine, la nivelul istoriei patriei, o întregesc, fie prin exemple noi, fie relevînd aspecte inedite. Fără să fie împărțită în capitole distincte, lucrarea evidențiază Revoluția de la 1848—1849 cu urmările ei, lupta pentru unire, cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza, aplicarea reformei agrare din 1864, războiul din 1877—1878, acțiunile prahovene în sprijinul luptei de emancipare a românilor din Transilvania, mișcările țărănești din 1888, 1889 și 1907.

Primele 16 documente se referă la Revoluția de la 1848, prezentînd unele ordine de la Guvernul Provizoriu sau de la departamente (în special de la cel al Trebilor din Lăuntru), lămurind cadrul în care s-au desfășurat evenimentele în județ.

Majoritatea acestor documente privesc problema agrară atît de complexă și cu aspecte foarte variate, de la refuzul unor clăcași de a mai presta obligațiunile regulamentare pînă la plîngerile false ale unor arendași împotriva clăcașilor — plângeri infirmate de subadministratorii sau comisarii care au anchetat. Mai multe documente înecă (23) oglindesc stări de lucruri din epoca postrevoluționară ca unele rezistențe țărănești (la Telega, Cornu, Comarnic), conflicte agrare și măsuri pentru liniștirea locuitorilor, eludarea ordinului de predare a tuturor armelor de către locuitori. În mai multe locuri se face apel la îndepărtarea sau prinderea și arestarea unor revoluționari ascunși în județ.

Un accent deosebit pun documentele selectate pe emigrarea românilor ardeleni, de frica revoluției maghiare, în Țara Românească, emigrare direcționată mai ales în Prahova (peste 4000 de familii), cu ecouri asupra vexațiunilor care-i făceau să plece, dar și cu date asupra felului în care erau priviți și ajutați aici. În legătură cu unirea din 1859 și reformele care au urmat-o, 32 de documente întregesc informația despre desfășurarea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc și pentru cea „obștească”, despre vizitele lui Alexandru Ioan Cuza la Ploiești (în special prima), despre tabăra de la Florești, despre ecoul Unirii în Transilvania și Banat, despre unele inițiative economice, despre participarea masivă și afirmativă a prahovenilor la plebiscitul din mai 1864, despre aplicarea reformei agrare în județ. Un alt bloc de documente (30) se referă la Războiul de independență, completând, mai ales, misiunea participării populației la susținerea armatei, cu multe contribuții prahovene, venite din cele mai variate pătri (tabelul general al donațiilor din district, scrisori de donații din partea unor moșieri, adresa despre ofrandele unor țărani, învățători etc.). Mai sunt aduse știri asupra aplicării legii rechizițiilor sau despre eroismul soldaților (aducerea la București a drapelului turcesc cucerit de Grigore Ion — veste anunțată în tot județul, tabel cu prahovenii căzuți în război).

Celelalte documente aduc informații mai ales în două direcții, fără să mai fie compacte în cadrul tematicii lor, diseminate în ordine cronologică. O primă direcție este cea a susținerii din Prahova a luptei de emancipare națională a românilor din Transilvania, oferindu-ne știri, chiar și din izvoare străine, despre formarea la Ploiești a unui „Comitet de acțiune” și a Societății „Iridenta”, despre activitatea aici a secțiunilor societăților „Carpați”, „Liga Culturală”, „Macedo-română”, „Independența română” (ca și a celor din Bușteni, Sinaia, Predeal, Slănic), acțiuni de solidaritate, sărbătoriri, primirea unor refugiați etc. O a doua direcție este oglindirea situației sociale la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, documentele completând informația despre raporturile din agricultură, despre conflictele

dintre țărani și arendași în Prahova, culminând cu răscoalele din 1888, 1889, și 1907. Alături de acestea, altele aduc știri despre mișcarea socialistă și lupta grevistă în județ.

În ceea ce privește culegerea de documente, date fiind scopul și amploarea lucrării, selecția a fost deosebit de riguroasă, nelăsând să treacă lucruri nesemnificative și evitând repetițiile. Depistarea, descifrarea, transcrierea (uneori transliterarea), colajonarea s-au făcut cu multă acuratețe.

Lucrarea, așa cum arătam, nu este structurată tematic, dar rezumatule din „lista de documente” oglindesc precis, deși esențializat, conținutul și permit o ușoară folosire a informației. Un „indice general” trimite pentru numele de persoane și localități, ca și pentru unele instituții, la numărul documentului în care există referiri la ele. Aparatură

tul științific mai cuprinde, pe lângă notele la pagină, și o bibliografie destul de completă pentru istoria modernă a Prahovei, ca și o listă de abrevieri.

De menționat este și „introducerea” (semnată Mihai Rachiernu), o succintă, dar pertinentă prezentare a trecutului județului Prahova, realizând pentru documentele care urmează, pe de o parte un cadru de înțelegere, pe de altă parte un început de valorificare a lor.

Volumul, rod al străduinței și competenței arhiviștilor ploieșteni, constituie nu numai cea mai largă culegere de documente privitoare la istoria județului, dar și o reală contribuție la limpezirea unor probleme de istorie națională, la justa dozare a unor concluzii asupra unor evenimente și stări de lucruri.

PAUL D. POPESCU

Südosteuropa — Bibliographie. Rumänien 1971—1980, München, 1992, 664 p.

Lucrarea *Bibliografia Europei de sud-est. România 1971—1980* a apărut în anul 1992 la Editura R. Oldenbourg din München, sub redacția dr. Gerhard Seewann. Într-o scurtă prefață (p. XIII—XV), întocmită de dr. Seewann, este subliniat faptul că această lucrare reprezintă rezultatul colaborării a doi specialiști: dr. Manfred Stoy (directorul bibliotecii Institutului austriac de cercetări istorice a Universității din Viena) și dr. Gerhard Seewann (directorul bibliotecii Institutului sud-est european din München). Dr. Stoy a cercetat și valorificat bibliografia românească (cărți, albume, hărți din perioada 1970—1981), precum și unele reviste de istorie de proveniență vestică și sovietică. Redacția müncheneză a fost sprijinită de Marion Kertész și profesorul Paul Petrescu, care au prelucrat materialele apărute în literatura vestică despre România (monografii și periodice) precum și revistele românești de specialitate.

Țările care au fost luate în considerație pentru întocmirea bibliografiei lor sunt: Albania, Bulgaria, Iugoslavia, România, Slovacia și Ungaria. După volumul „România” urmează să apară „Iugoslavia”, „Bulgaria”, „Ungaria/Slovacia” și „Albania/Europa de sud-est”, dar probabil într-o formă diferită.

Prima parte a lucrării cuprinde o listă de abrevieri a numelor periodiceelor consultate (p. 1—15). Bibliografia României a fost grupată în 9 capitole, care se referă la următoarele probleme: 1. Generalități, studiul etnografic al țării (p. 17—34); 2. Istorie

(p. 35—270); 3. Politică (p. 271—290); 4. Drept (p. 291—309); 5. Viața economică (p. 310—371); 6. Societate (p. 372—408); 7. Religie și biserică (p. 409—440); 8. Limba și literatura (p. 441—524); 9. Cultura (p. 525—609). Ultima partea lucrării cuprinde un registru alfabetic (p. 611—664) în cadrul căruia au fost luate în considerație numele autorilor, editorilor, specialiștilor și titlurile lucrărilor.

Capitolul cel mai voluminos al lucrării este dedicat bibliografiei istorice, grupată după cum urmează: 2.1.1. Bibliografie istorică generală (p. 35—36); 2.1.2. Bibliografia anumitor epoci și evenimente istorice (p. 36—38), cu referire la răscoala lui Horea, revoluția de la 1821, epoca cuceririi independenței și războiul din 1877—1878, primul război mondial, al II-lea război mondial și perioada de după război; 2.2. Istoriografie (p. 38—44); 2.2.1. Prezentarea unor istorici și cronicari (p. 44—65); 2.3.1. Congrese de istorie (p. 65,66); 2.3.2. Manuale și dicționare (p. 66); 2.4. Științele auxiliare ale istoriei (p. 66); 2.4.1. Paleografie (p. 67); 2.4.2. Diplomatică (p. 68—69); 2.4.3. Sfragistică, Sigilografie (p. 69—70); 2.4.4. Heraldică (p. 70—72); 2.4.5. Numismatică (p. 72—74); 2.4.6. Epigrafie (p. 74—75); 2.4.7. Genealogie (p. 76); 2.4.8. Cronologie (p. 77); 2.4.9. Metrologie (p. 77); 2.4.10. Arhivistică (p. 77—80); 2.4.11. Izvoare istorice (p. 81—85); 2.4.12. Manuscrise (p. 85—87); 2.4.13. Geografie istorică (p. 87—89); 2.4.14. Demografie istorică (p. 89—92).

2.5. Editarea izvoarelor istorice (p. 92—103); 2.6. Prezentări generale (p. 103—106); 2.6.1. Istorie militară (p. 106—108); 2.7. Relațiile cu alte țări și popoare (p. 108); 2.7.1. Politica externă a României și a Principatelor române — prezentări generale (p. 108—123); 2.7.2. Relațiile României cu alte țări (p. 124—149); 2.8. Anumite perioade (p. 150); 2.8.1. Etnogeneza poporului român și istoria sa (p. 150—228);

2.9. Istorie locală și regională (p. 228); 2.9.1. Istoria anumitor regiuni (p. 228—245); 2.9.2. Istoria anumitor localități (p. 246, 255); 2.10. Minorități naționale și etnice (p. 255—270).

Semnalam apariția acestui volum cu speranța că el poate constitui un important instrument de lucru pentru cercetătorii din diferite domenii de activitate.

ECATERINA ANTON

„Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde”, nr. 1—2/1991

Cele două numere ale revistei „Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde” apărute în anul 1991 sub îngrijirea institutului Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V. Heidelberg cuprind lucrări ce se înscriu în domenii diferite. Menționăm din cuprinsul numărului 1 următoarele articole de fond: Ernst Wagner, fostul președinte al institutului Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde (1970—1985) este autorul lucrării: *150 de ani Verein für siebenbürgische Landeskunde* (p. 3—10), în care prezintă istoricul acestei societăți culturale de la constituirea acesteia (9 octombrie 1840) pînă la zi. Din lucrarea lui Lorenz Sievert se publică prima parte sub titlul *Contribuții la istoricul unităților de măsură și al monedelor din Transilvania sec. XI—XX* (p. 11—16), urmărind scopul, mărturisit în urmă cu 35 de ani de către autor, de a oferi cercetătorului un instrument practic de lucru în interpretarea corectă a măsurilor de greutate și a unităților monetare. Iacob Mărza tratează despre *Învățămîntul german la gimnaziul românesc din Blaj în prima jumătate a sec. XIX* (p. 17—22), iar Michael Kroner continuă publicarea și comentarea unor *Scrisori inedite ale lui Josef Haltrich din anii 1861—1883* (p. 23—36). Vasile Ciobanu încearcă un răspuns la *Cine este autorul broșurii „Ce sînt și ce vor sașii din Ardeal”?* (p. 37—39); Gisela Richter abordează un subiect interesant prin *Contribuții la folosirea plantelor medicinale de către sașii din nordul Transilvaniei* (p. 40—46); Nicolae Sabău semnează studiul „*Armenopolis*” sau barocul în Gherla sec. XVIII—XIX (p. 47—67).

Partea a doua a revistei inaugurează rubrica *Diskussionsforum* care conferă auto-

rului dreptul la replică. Rubrica este dedicată unor contribuții care au condus la polemică, precum și a unor întrebări care pot constitui puncte de plecare spre discuții și informare.

Deosebit de bogată este rubrica dedicată recenziilor (p. 76—111), care cuprinde 18 titluri, apărute în edituri din Austria, Germania, Franța și România în perioada 1987—1991. Revista se încheie cu comunicări din partea asociației și rapoarte (p. 112—121) și cu rubrica „Știri” (p. 122—136).

În nr. 2/1991 al revistei „Zeitschrift...” se continuă publicarea lucrării *Contribuții la istoricul unităților de măsură și a monedelor din Transilvania sec. XII—XX*, de Lorenz Sievert (p. 137—151); Petre Munteanu — Beșliu prezintă rezultatul *Cercetărilor arheologice în „Casa Hermes” din Sibiu* (p. 152—163); Lore Wirth-Poelchau interpretează *Poeziile funerare dedicate lui Marcus Fronius*, preotul orașului Brașov (1713), partea a 2-a (p. 164—191); Robert Offner semnează studiul *Contribuții la istoricul familiei de farmaciști Mauksch din Cluj* (p. 192—198); Dieter Kessler, *Relativitatea literaturii săsești din Transilvania din a 2-a jumătate a secolului al XIX-lea* (p. 199—210), iar Jutta Reisinger prezintă *Frescele din turnul catolic din Biertan* (p. 211—220).

Urmează rubricile *Diskussionsforum* (p. 221—232) și *Recenzii* (p. 233—248), care prezintă 11 lucrări publicate de diferite edituri din Germania, România, Ungaria în perioada 1987—1991. Comunicările din partea asociației (p. 248—254) încheie cuprinsul revistei.

MONICA VLAICU

„Sbornik archivnich praci” (Culegere de studii arhivistice), XLI (1991), nr. 2, p. 249—560

Culegerea se deschide cu studiul lui Jindrich Dejmeck intitulat *Kamil Krofta și activitatea lui în arhivele teritoriale* (Capitol din biografia lui din perioada 1901—1991), dedicat marelui istoric, arhivist și diplomat. Autorul insistă, printre altele, asupra contribuției acestuia la editarea culegerii *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustratia*, documente aflate în arhivele Vaticanului referitoare la Regatul Boemiei. Studiul se încheie cu o bogată anexă, cuprinzătoare corespondență a lui Kamil Krofta cu marile personalități ale Cehoslovaciei din domeniul istoriei și arhivisticii (J. Glücklich, L. Hofman, V. J. Novacek, J. Borovicka și alții).

Un studiu de mare înținare și foarte documentat este cel semnat de Lenka Matušíková, *Micul cartulariu din arhiva Coroanei Boemiei*. În capitolul introductiv se face o analiză complexă a definirii termenului. Autoarea se oprește, în final, la următoarea definiție: cartulariu — instrument ajutător, care se constituie în cancelariile de destinație, care, de obicei, sub formă de registru, ține evidența tuturor sau mai exact a tuturor privilegiilor mai importante referitoare la anumite drepturi ale diferiților emitenți. Scopul înființării acestui instrument era de a avea la dispoziție o evidență mai simplă a tuturor drepturilor din anumite zone de interes arhivistic. Autoarea constată că în literatura de specialitate termenul de „cartulariu” a fost tratat ocazional. O încercare de stabilire a vechimii acestui instrument de evidență o întâlnim la H. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, I, Leipzig, 1912, care notează că primele cartulării au apărut în mănăstirile germane și italiene, printre cele mai vechi cunoscute fiind „Codex traditionem” din Freising. Ele apar mai întâi în instituțiile religioase tocmai pentru a pune la adăpost averea și privilegiile acestor instituții în cazul când documentele originale se pierdeau. De obicei, ele apar sub formă de volum, având o scurtă prefață și la sfârșit se anexează un registru cu toate listele copiate. Aceste liste sînt grupate fie după criteriul locului, fie după cel al conținutului sau al emitentului. Uneori listele apar și cronologic.

În Boemia, primele cartulării datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea, din timpul regelui Carol al IV-lea. Acesta face schimbări substanțiale în organizarea arhivelor de cancelarie. Colecția de documente „Summa cancellariae” a păstrat primul formular al listei pe baza căreia Carol al IV-lea a întemeiat arhiva Coroanei Boemiei, cam în jurul anului 1355, primul arhivar, în accepțiunea exactă a cuvîntului, fiind Johannes dictus Saxo Mule, preot din dioceza Zverin. În această perioadă apar și primele cartulării, care, din păcate, nu s-au păstrat, existînd numai copii tirzii după ele. Din aceste copii se poate deduce că primele cartulării cuprîdeau peste 400 de liste referitoare mai ales la privilegiile regelui.

În continuare, autoarea se ocupă, în detaliu, de descrierea „Micului cartulariu”, păstrat în trei manuscrise, sub cotele I C 24 și VI F 12, depozitate la Biblioteca Națională din Praga. Este un cartulariu de arhivă, în care sînt menționate privilegiile regilor cehi și sînt păstrate listele cu pretențiile teritoriale ale statului ceh. Studiul se încheie cu reproducerea conținutului manuscriselor păstrate.

Gustav Hofmann ne propune un studiu interesant: *Populația Cehiei la sfîrșitul secolului al XVII-lea*. Din studiarea registrelor de evidență a populației, autorul reușește să stabilească un număr de 1.400.000 locuitori în Cehia pînă în anul 1692, ceea ce reprezenta cam 26,89 locuitori pe km. pătrat. Tabelele însoțitoare prezintă populația pe vîrste, pe gospodării, pe zone de relief și pe localități.

Primul studiu consacrat organizării Securității statului, adică poliției secrete cehoslovace, începînd cu anul 1948, ca un departament în cadrul Ministerului de Interne, continuînd apoi ca o instituție de sine stătătoare, conceput pe baza documentelor păstrate în arhiva Ministerului Federal de Interne, este cel al lui Jan Frolik, *Schiță a evoluției organizatorice a unităților Securității statului din cadrul Corpului Securității naționale între anii 1948 și 1989*.

Volumul se încheie cu o bibliografie a tuturor lucrărilor apărute în „Sbornik” între anii 1981 și 1990.

DRAGOȘ ȘESAN

„Slovenská archivistika” (Arhivistica slovacă), XXVII (1992), nr. 1, 203 p.

Așa cum ne-a obișnuit, revista de specialitate din Bratislava se prezintă în fața cititorilor cu materiale diverse, cu informații multiple și comentarii competente. Având în vedere cantitatea mare de documente care urmează să fie preluate de arhiva din Bratislava, referitoare la perioada 1939–1945, Elo Rakos în studiul *Preluarea documentelor arhivistice în arhivă* propune înființarea unui serviciu special de preluare și înregistrare a documentelor în cadrul Direcției Arhivelor Slovace.

Multă vreme inaccesibile specialiștilor, arhivele administrației bisericești constituie obiectul analizei lui Ivan Chalupceky, *Arhivele Administrației bisericești catolice din Slovacia*. Autorul face un scurt istoric al acestei instituții și formulează propuneri concrete de evidențiere, inventariere și valorificare a acestui izvor neprețuit de informații. Având în vedere că acest fond se compune din cărți, corespondență, circulare, protocoale, mitrice, testamente, însemnări contabile, urbării, inventare de parohii, biserici și case parohiale, planuri de biserici și școli etc., autorul face propuneri concrete de împărțire pe mari diviziuni și subdiviziuni pentru a fi mai ușor inventariate și valorificate.

Completări la istoria învățământului primar și secundar din Slovacia, pe baza unor documente din arhivă, face Ján Dubovsky în *Contribuții la istoria învățământului general și mediu pe baza documentelor existente în Arhivele Statului din Slovacia pînă la 1948*.

Marii personalități a Renașterii naționale slovace, mai ales în domeniul standardi-

zării limbii literare slovace, Anton Bernolák îi dedică Pavel Horváth un studiu intitulat *Originea și relațiile de familie ale lui Anton Bernolák*. Pe baza documentelor existente în fondul personal Anton Bernolák, autorul reconstituie arborele genealogic al acestei vestite familii de cărturari și oferă specialiștilor date inedite din viața și activitatea acestuia.

O altă personalitate a istoriei Slovaciei care se bucură de atenția specialiștilor este aceea a lui Juraj Turzo. Jozef Kocis în *Palatinatul lui Juraj Turzo (1609–1616)*, face mai întîi o prezentare documentată a instituției palatinatului, în general, apoi în Slovacia, cu referire specială la Juraj Turzo, la meritele acestuia pe plan politic, social și ecleziastic. În plus, se fac referiri speciale și la relațiile acestuia cu principii transilvăneni Gabriel Bathory și Gabriel Bethlen.

Un capitol aparte al revistei este consacrat recenziilor și referatelor pe marginea principalelor cărți și studii de specialitate din Cehia, Slovacia și Austria. Revista revistelor străine închinată problemelor de arhivistică se oprește asupra prezentării unor publicații din SUA („The American Archivist”), din Germania („Der Archivar”, „Archivmitteilungen”), din Franța („La gazette des Archives”), din Italia, Bulgaria și Ungaria. Știrile de interes local, notele și cronicile pe marginea principalelor activități arhivistice pe plan mondial (congrese, consfătuiri, mese rotunde etc.) completează sumarul acestei reviste.

DRAGOȘ ȘESAN

„Otam” nr. 2, Ankara, 1991, 342 p.

Colorat, caleidoscopic, acest număr cuprinde o problematică bogată, incitantă, atrăgătoare prin însăși diversitatea ei. Rubrica „Studii și cercetări”, cea mai consistentă, se deschide cu un articol semnat de Seçil Akgün, intitulat *Apariția Tanzimatului în Imperiul Otoman* (p. 1–14), în care autorul trece în revistă evenimentele și momentele care au premers și au pregătit emergența unei importante mișcări de emancipare din istoria modernă a Turciei.

În continuare, Halil Cin se ocupă de *Înfluențele administrative și juridice ale Islamului și Imperiului otoman asupra țărilor magrebiene* (p. 15–26), structurându-și

materiul pe trei direcții: 1. Situația Magrebului înainte de Islam; 2. Influența Islamului; 3. Influența statului otoman. Articolul este însoțit de fotocopiiile a trei documente și de două anexe.

Un material interesant, articolul semnat de Melick Delilbası despre *Istoria Prevezei în secolul al XVI-lea, potrivit registrelor otomane de impozite* (p. 53–62) ne supune atenției o scurtă descriere a stabilirii stăpînirii otomane în Epir, unită de o prezentare și caracterizare generală a registrelor de impozite din Ioannina, precum și de o privire asupra situației populației și a condițiilor de trai. Autorul folosește tabele

(„Registrul din 1564”), „Registrul din 1579”), statistici (analize procentuale ale impozitelor agricole, comerciale și de tranzit pe anii 1564 și 1579) și diagrame („Diagrama impozitelor pe 1564”, „Diagrama impozitelor pe 1579”).

Într-un articol amplu, bazat și pe o bibliografie dată în final (13 titluri), Ya-ruz Ercan comentează și prezintă o parte din textul unui *Raport asupra ambasadei în Franța*, semnat de Mehmed Emin Vadih Efendi (p. 73–84), lucrare colorată, dinamică, în care finețea intelectuală a autorului se îngemănează cu o excepțională acuitate a percepției, rezultatul fiind un tablou pitoresc, de viu interes, dacă amintim fie doar o parte dintre subtitluri: „Despre cetatea Vidinului”, „Kaza-ua Timișoarei”, „Cetatea Timișoarei”, „Orașul Pesta”, „Cetatea Budei”, „Despre situația din Polonia”, „Populația poloneză” etc.

Dens, foarte solid documentat (bibliografia cuprinde 33 de titluri, alături de 11 registre de impozite), articolul lui Kurt Yilmaz se referă la *Prezentarea și valorificarea registrelor detaliate de impozite ale sangeacului Sis* (p. 151–199), analizând aceste registre și oferind date de: 1. Impozitele raiale; 2. Administrația terenu-lui (Hass; Hass-i-Mirliva; Zeamet; Timar); 3. Vakıf-uri (fundații pioase); 4. Proprietăți; 5. Economie — a) Agricultură (culturile de grâu, orz, bumbac, zarzavat, orez, secară, porumb, cultura nucilor și portocalilor); b) Creșterea animalelor; c) Industria și d) Comerțul; 6. Alte impozite. Materialul bogat este însoțit de tabele (cu date privind statistica celibatarilor din Cukurova; repartitia timar-urilor conform registrului de impozite T.D.37 (1485); Hass-i mirliva în zona Sis la 1572; populația din Sis la 1572; impozite percepute populației etc.) și 4 anexe, din care 2 cuprind documente.

În cadrul aceleiași rubrici Musa Çadırcı ne prezintă *Vederile sociale și economice ale lui Namık Kemal* (p. 39–52), iar Ferit Duka ne înfățișează câteva *Observații asupra procesului de islamizare a populației albaneze în secolele XV – XVIII* (p. 63–71), însoțite de tabele cu: episcopii albaneze; numărul de săteni; numărul de familii catolice, ortodoxe și musulmane; gradul de islamizare. *Apariția fiziologiei experimentale în Imperiul Otoman* (p. 127–140) stă în atenția lui Esin Hahya, în timp ce articolul lui Uygur Kocabaşoğlu are ca subiect primul ziar provincial din Imperiul Otoman, și anume *Tuna Vilayet Gazetesi* („Gazeta Vilayet-ului Dunării”),

(p. 141–149). *Ocuparea Rhodosului și a Dodecanezului* (p. 201–216) reprezintă tema de cercetare a lui İsrail Kurtcephe, în timp ce relațiile turco-spaniole sînt analizate în articolul lui Morales Lezcano, *Spania și Turcia. De la ignorare reciprocă la apropiere* (p. 217–229), structurat în două părți: 1. Spania și Turcia — două mari puteri care fac cunoscîntă; 2. Turcia în presa spaniolă („El Pais”, „A.B.C.”, „Ya”, „La Vanguardia”). Ertuğrul Önalp se ocupă de *Călători spanioli în Turcia și câteva țări islamice pînă în secolul al XVI-lea*” (p. 231–237). În articolul *Sangeacii de Mazgird, Pertek și Sağman în secolul al XVI-lea — Pir Hüseyin Bey Oğulları* (p. 239–263), Ali Ünal ne prezintă succesiunea acestora și arborele genealogic al lui Pir Hüseyin Bey, iar Nesimi Yazıcı, ne prezintă *Cîteva observații asupra cronicii «Vekayi-i Misriyye»* (Cronica evenimentelor din Egipt) (p. 267–278), observații însoțite de o bibliografie de 13 titluri și trei anexe, din care 2 reprezintă fotocopii ale unor pagini din cronică.

La rubrica „Documente” continuă și în acest număr prezentarea unor *Documente privind istoria navală a Turciei* (p. 279–301), prezentare ai cărei autori, Poulino Toledo și Muzzafer Ankan se ocupă de această dată de Spania și Africa de Nord, supunîndu-ne atenției 11 documente (în transcriere), reprezentînd o intensă corespondență între căpitanul Diego de Vera, Juan de Tudela, Augustin Velasquez, Nicolao Quint — guvernatorul cetății Algerului, Juan Ruiz de Calcena — notarul regal, Juan del Rio, cardinalul Jimenez de Cisneros și Vicente Perez de Albornoz în perioada 27 august 1516 — 4 octombrie 1516.

În continuare, Yücel Özkaya ne prezintă *Un document care pune în lumină viața socială din prima jumătate a secolului al XVIII-lea* (p. 303–334), punîndu-ne la dispoziție, după o scurtă introducere, transcrierea unui document care ne este și prezentat în 14 fotocopii.

Numărul se încheie cu două recenzii, una semnată de Mehdi İlhan, în legătură cu lucrarea lui Wolf Dieter Hutteroth *Palestina și Transiordania în secolul al XVI-lea. Structura economică a comunităților rurale, așa cum reiese din registrele otomane de impozite* (p. 335–338), iar cealaltă datorată lui Ligor Mile, intitulată *O carte prețioasă referitoare la o nouă apariție, dedicată de Koçi Kyçku lui Mustafa Kemal Atatürk* (p. 339–342).

IRINA HRITCU

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara, la sediul redacției și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul revistei pentru numerele 1—4/1993 este :

- abonamente contractate anterior prin RODIPET
110 lei/ex. $\times$ 4 nr. = 440 lei/an
- abonamente persoane fizice:
200 lei/ex. $\times$ 4 nr. = 800 lei/an
- abonamente persoane juridice:
250 lei/ex. $\times$ 4 nr. / 1000 lei an

Informăm cititorii că pot procura orice număr al revistei din perioada 1970 — 1992, la vechiul preț, de la sediul redacției: bd. Mihail Kogălniceanu nr. 29, sector 5, București, telefon: 615.41.60.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Cititorii din străinătate se pot abona prin RODIPET S.A., PO-BOX 33—57, telex 1195 sau 11034, fax 90—18.56.73 — București, Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, România.

R.M. ISSN 0034—7043

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and AMERICA — HISTORY AND LIFE.

C. 3817 — S.C. „UNIVERSUL” S.A.,
str. Brezoianu, nr. 23—25, București, România

Din sumarul numărului următor:

IOAN SCURTU — DIMITRE ONCIUL — directorul general al Arhivelor Statului din România.

ALEXANDRU VLĂDĂREANU — Județul Ialomița în timpul ocupației străine (1916—1918).

MIHAI CERGHEDEAN — Câteva observații privind constituirea și delimitarea fondurilor arhivistice.

ANA CRISTINA HALICHIAS — Considerații privind latina medievală din Țara Românească și Moldova.

CRISANTA PODĂREANU — Fondul personal Pantelimon Halippa.

COSTIN FENEȘAN — Cereetări în arhivele din Austria.

Lei — 200 pentru persoane fizice
— 250 pentru persoane juridice